

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

Fakulta financí a účetnictví

Katedra bankovníctví a pojišťovnictví

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2018

Bc. Nina Figurová

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

Fakulta financí a účetnictví

Katedra bankovníctví a pojišťovnictví

Studijní obor: Bankovníctví a pojišťovnictví

**Závislost finanční gramotnosti a poptávky po
produktech zabezpečujících třetí věk**

Autor diplomové práce: Bc. Nina Figurová

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Jarmila Radová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2018

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som diplomovú prácu na tému „Závislost finanční gramotnosti a poptávky po produktech zabezpečujících třetí věk“ vypracovala samostatne a všetku použitú literatúru a ďalšie pramene som riadne označila a uviedla v priloženom zozname.

V Prahe dňa

.....

Nina Figurová

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala doc. RNDr. Jarmile Radovej, Ph.D. za spoluprácu, cenné pripomienky a konzultácie, ktoré mi vždy ochotne poskytla. Rovnako by som sa rada pod'akovala svojej rodine, priateľom a všetkým ostatným respondentom za ochotu a čas venovaný vyplňaniu dotazníku.

Abstrakt

Diplomová práca sa zaoberá finančnou gramotnosťou českej a slovenskej populácie v závislosti na dopyte po siedmych dôchodkových produktoch: štátnych dôchodkových dávkach, vlastných úsporách v hotovosti alebo v banke, II. pilieri, III. pilieri, podpore rodinných príslušníkov, investičnom životnom poistení a iných zdrojoch financovania. Hlavným cieľom práce je zistiť, či existujú vzťahy medzi finančnou gramotnosťou a týmito produktmi a aké sú tieto vzťahy silné. V prvej kapitole sú podrobne popísané penzijné systémy Českej republiky a Slovenskej republiky, so zameraním na dopyt po jednotlivých dôchodkových produktoch v poslednom období. Druhá kapitola je venovaná problematike finančnej gramotnosti a viacerým domácim a zahraničným štúdiám a prieskumom, ktoré sa jej týkajú. Záverečná kapitola sa venuje vlastnému prieskumu finančnej gramotnosti a príprave slovenského a českého obyvateľstva na dôchodok, pričom vzťahy medzi nimi sú podrobne analyzované.

Kľúčové slová: Finančná gramotnosť, I. pilier, II. pilier, III. pilier, investičné životné poistenie, dôchodkové produkty, finančné vzdelávanie

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá finanční gramotností české populace v závislosti na poptávce po státních důchodových dávkách, vlastních úsporách v hotovosti nebo v bance, II. pilíři, III. pilíři, podpoře rodinných příslušníků, investičním životním pojištěním a jiných zdrojích financování. Hlavním cílem práce je zjistit, zda existují vztahy mezi finanční gramotností a těmito produkty a jaké jsou tyto vztahy silné. V první kapitole jsou podrobně popsány penzijní systémy České republiky a Slovenské republiky, se zaměřením na poptávku po jednotlivých penzijních produktech v posledním období. Druhá kapitola je věnována problematice finanční gramotnosti a několika domácím a zahraničním studiím a průzkumem, které se jí týkají. Závěrečná kapitola se věnuje vlastnímu průzkumu finanční gramotnosti a přípravě slovenského a českého obyvatelstva na důchod, přičemž vztahy mezi nimi jsou podrobně analyzovány.

Klíčová slova: Finanční gramotnost, I. pilíř, II. pilíř, III. pilíř, investiční životní pojištění, penzijní produkty, finanční vzdělávání

Abstract

The diploma thesis deals with the financial literacy of the Czech and Slovak population depending on the demand for seven pension products: state pension, personal savings in cash or in the bank, II. pillar, III. pillar, family support, unit-linked insurance, and other sources of funding. The main objective of the work is to find out whether there are links between financial literacy and these products and how these relationships are strong. The first chapter describes the pension systems of the Czech Republic and the Slovak Republic in detail, focusing on the demand for pension products in the last period. The second chapter deals with financial literacy issues and several domestic and foreign studies and surveys that concern it. The final chapter focuses on our own research of financial literacy and the preparation of the Slovak and Czech population for retirement, and the relations between them being analyzed in detail.

Key words: Financial literacy, I. pillar, II. pillar, III. pillar, unit-linked insurance, pension products, financial education

Obsah

Úvod	8
1 Penzijné systémy	10
1.1 Indikátory demografického vývoja	11
1.2 Penzijný systém Českej republiky	13
1.2.1 Dôchodkové poistenie - prvý pilier	14
1.2.2 Dôchodkové sporenie - druhý pilier	16
1.2.3 Doplnkové penzijné sporenie a penzijné pripoistenie - tretí pilier	18
1.2.4 Investičné životné poistenie	21
1.3 Penzijný systém Slovenskej republiky	23
1.3.1 Dôchodkové poistenie - I. pilier	23
1.3.2 Starobné dôchodkové sporenie - II. Pilier	25
1.3.3 Doplnkové dôchodkové sporenie – III. pilier	29
1.3.4 Investičné životné poistenie	31
2 Finančná gramotnosť	33
2.1 Finančná gramotnosť v zahraničnej literatúre	33
2.1.1 OECD prieskum finančnej gramotnosti	37
2.1.2 Behaviorálna ekonómia a subjektívne vnímanie finančnej gramotnosti	38
2.1.3 Finančná gramotnosť mladých dospelých a prieskum PISA	40
2.1.4 Finančná gramotnosť žien	41
2.2 Finančná gramotnosť v ČR	42
2.2.1 Finančná gramotnosť českých žiakov	43
2.2.2 Finančná gramotnosť českých dospelých	45
2.3 Finančná gramotnosť na Slovensku	47
3 Analýza finančnej gramotnosti v závislosti na dopyte po produktoch dôchodkového veku slovenskej a českej populácie	51
3.1 Analýza finančnej gramotnosti a prípravy na dôchodok českej populácie	52
3.1.1 Analyzované premenné v ČR	53
3.1.2 Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR	56
3.1.3 Závislosť finančnej gramotnosti, vlastného hodnotenia a dopytu po dôchodkových produktoch v ČR	58
3.1.4 Vplyv socioekonomických premenných na finančnú gramotnosť v ČR	61
3.2 Analýza finančnej gramotnosti a prípravy na dôchodok slovenskej populácie	63
3.2.1 Analyzované premenné v SR	63
3.2.2 Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR	65

3.2.3	Závislosť finančnej gramotnosti, vlastného hodnotenia a dopytu po dôchodkových produktoch v SR	67
3.2.4	Vplyv socioekonomických premenných na finančnú gramotnosť v SR.....	70
3.3	Porovnanie výsledkov prieskumu v ČR a na Slovensku.....	72
	Záver.....	75
	Zoznam použitej literatúry	78
	Zoznam grafov, tabuliek a príloh.....	83
	Príloha	85

Úvod

V poslednom období prebieha po celom svete medzi odborníkmi a širokou verejnosťou množstvo diskusií o dôchodkových systémoch a ich udržateľnosti. V reakcii na tieto diskusie prechádzajú penzijné systémy bez ohľadu na stupeň ekonomickej vyspelosti krajiny v posledných desaťročiach významnými reformami, ktoré výrazne menia ich štruktúru a spôsob fungovania. Tieto reformy často rozširujú možnosti zabezpečenia sa na starobu a tým umožňujú občanom jednotlivých krajín lepšiu a zodpovednejšiu finančnú prípravu na starobu.

Najväčším problémom súčasných penzijných systémom sa javí byť neudržateľnosť štátneho priebežného systému financovania, ktorý funguje na základe príspevkov ekonomicky aktívneho obyvateľstva do štátneho rozpočtu, ktoré sa následne vyplácajú v podobe štátnych dôchodkových dávok občanom v dôchodkovom veku. Vo vyspelých krajinách sveta sú však pozorovateľné výrazne zmeny demografickej krivky súvisiace so znižujúcim sa počtom ekonomicky aktívneho obyvateľstva a rastúcim množstvom ľudí v dôchodkovom veku. Starnúca populácia je hlavnou príčinou reforiem dôchodkových systémov. Väčšina krajín v spolupráci s finančnými inštitúciami preto rozširuje ponuku dôchodkových produktov tak, aby mali budúce generácie vytvorený dostatok finančných prostriedkov na dôstojný život v starobe. Kým v minulosti zodpovedal za dôchodky svojich občanov prevažne štát, v súčasnosti preberajú čoraz väčšiu mieru zodpovednosti jeho obyvatelia. S tým súvisí aj rastúci význam finančnej gramotnosti populácie. Ak sa majú občania pri svojej príprave na starobu správať zodpovedne a efektívne, musia mať dostatok vedomostí a zručností o fungovaní finančného trhu a dostatočné informácie o všetkých dôchodkových produktoch.

Táto diplomová práca sa zaoberá práve vzťahom medzi finančnou gramotnosťou a dopytom po dôchodkových produktoch. Zameriavame sa pritom na českú a slovenskú populáciu a týchto sedem dôchodkových produktov: štátne dôchodkové dávky, vlastné úspory v hotovosti alebo v banke, II. pilier, III. pilier, podporu rodinných príslušníkov, investičné životné poistenie a iné zdroje, prostredníctvom ktorých občania financujú svoju starobu. Ak by sa sporitelia pri svojej príprave na dôchodok správali racionálne a efektívne, mali by kombinovať viaceré vyššie vymenované možnosti financovania dôchodku. Penzijným systémom by to pomohlo prekonať demografické problémy, ktoré sú bližšie popísané v prvej kapitole. Hlavným cieľom práce je zistiť, či existujú vzťahy medzi finančnou gramotnosťou a vyššie vymenovanými dôchodkovými produktmi a aké sú tieto vzťahy silné.

Keďže sa diplomová práca zameriava na slovenskú a českú populáciu, v prvej kapitole sú podrobne popísané penzijné systémy Českej republiky a Slovenskej republiky. Zameriavame sa pritom hlavne na štátny priebežný systém financovania, druhý a tretí pilier a investičné životné poistenie. Táto kapitola neobsahuje iba popis a charakteristiku produktov, ale aj zhrnutie vývoja dopytu obyvateľstva po týchto produktoch v poslednom období. Druhá kapitola je venovaná problematike finančnej gramotnosti, kde sú rozobrané viaceré zahraničné výskumy ohľadne vzťahu medzi finančnou gramotnosťou a prípravou jednotlivcov na dôchodok. Tieto výskumy sa týkajú rôznych vekových kategórií, rozdielov vo finančnej gramotnosti mužov a žien, ale aj subjektívneho hodnotenia občanov ohľadne finančných vedomostí. Zároveň sú v druhej kapitole popísané štandardy finančného vzdelávania v Českej republike a na Slovensku a výsledky prieskumov finančnej gramotnosti slovenskej a českej populácie v poslednom období.

Záverečná kapitola je venovaná vlastnému prieskumu finančnej gramotnosti a príprave slovenského a českého obyvateľstva na dôchodok. Na základe výsledkov prieskumu sú analyzované vzťahy medzi dosiahnutou finančnou gramotnosťou a všetkými siedmymi dôchodkovými produktmi. Hodnotená je pritom nielen existencia vzťahov medzi nimi, ale aj ich sila. Okrem závislosti finančnej gramotnosti na dopyte po dôchodkových produktoch sa posledná kapitola venuje aj subjektívnemu hodnoteniu respondentov prieskumu ohľadom finančných vedomostí a zručností a socioekonomickým premenným, ktoré môžu ovplyvňovať úroveň finančnej gramotnosti. V poslednej časti sú porovnané výsledky testovania oboch krajín.

1 Penzijné systémy

Penzijné systémy po celom svete prechádzajú v posledných desaťročiach v reakcii na problémy starnúceho obyvateľstva, finančnú a ekonomickú krízu a nízke úrokové sadzby významnými reformami. Vďaka týmto reformám majú spotrebitelia lepšie možnosti na zodpovednú finančnú prípravu na starobu. Kým v minulosti zodpovedal za dôchodky obyvateľstva väčšinou štát, v súčasnosti preberajú čoraz väčšiu zodpovednosť jeho obyvatelia. Štát a finančné inštitúcie by preto mali zabezpečiť občanom dostupné a jasné informácie o dôchodkových produktoch, ktoré by vyhovovali individuálnym potrebám každého sporiteľa (OECD, 2016).

V tejto kapitole sa budeme hlbšie venovať českému a slovenskému penzijnému systému. Najskôr si ale priblížime základné spôsoby financovania dôchodkového veku, ku ktorým patria:

- rodinné financovanie,
- štátne dávky dôchodkového zabezpečenia,
- príjmy z individuálne vytvorených aktív,
- príjmy z kapitálovo financovaných dôchodkových systémov (Musílek, 2011).

Pod rodinným financovaním si môžeme predstaviť prevzatie zodpovednosti ekonomicky aktívnych členov rodiny za starších členov v dôchodkovom veku. Niektorí sporitelia sa pri príprave na dôchodok nespoliehajú len na štátne dávky a vlastné úspory, ale aj na pomoc od svojich príbuzných. Tento spôsob zabezpečenia zohráva dôležitú úlohu v prípade, že štátne a nasporené zdroje nie sú postačujúce. Nie každý sa však na pomoc od blízkych môže spoľahnúť.

Štátne dávky dôchodkového zabezpečenia sú základným spôsobom financovania dôchodkového systému. Jedná sa o takzvaný systém PAYG¹, teda financovanie systému prebieha priebežným spôsobom. Ekonomicky aktívne obyvateľstvo prispieva do štátneho rozpočtu a tieto príspevky sa následne vyplácajú v podobe štátnych dávok občanom v dôchodkovom veku. Medzi hlavné výhody tohto systému patrí zabezpečenie väčšiny účastníkov, nízke riziko straty prostriedkov alebo ich hodnoty, či nižšia zodpovednosť účastníkov. Naopak medzi nevýhody patrí závislosť systému od demografického vývoja a politického vývoja (Musílek, 2011).

Pod príjmami z individuálne vytvorených aktív si môžeme predstaviť vlastné úspory jednotlivcov, príjmy z predaja nehnuteľností a ďalších reálnych aktív, alebo investičné životné

¹ Anglická skratka odvodená od „pay as you go“.

poistenie. Jednotlivci tak môžu využiť svoje jedinečné podmienky a motívy. Nevýhodou ale je uprednostňovanie súčasnej spotreby pred sporením, informačná asymetria, nedostatočná rozvinutosť inštrumentov individuálneho sporenia, či riziko úpadku finančných inštitúcií. Preto nie je rozumné spoliehať sa výlučne na tento typ financovania.

Ďalšou alternatívou sú pre sporiteľov príjmy z kapitálovo financovaných dôchodkových systémov. Jedná sa o príjmy, ktoré jednotlivci získavajú zo svojich naakumulovaných aktív v penzijných fondoch. Kvôli nepriaznivému vývoju demografickej krivky a rastúcemu verejnému dlhu sa penzijné fondy stali jednou z najdôležitejších možností financovania dôchodkového veku. V penzijných fondoch sa zhromažďujú peňažné prostriedky, ktoré sa následne spravujú a v budúcnosti vyplatia vo forme dôchodkových dávok. V súčasnosti patria tieto fondy medzi najvýznamnejších účastníkov na globálnych investičných trhoch. Medzi výhody penzijných fondov patrí vytváranie dlhodobých a agregátnych úspor, znižovanie záťaže štátneho priebežného systému financovania dôchodku a pozitívny vplyv na fungovanie trhu cenných papierov. Najväčšou nevýhodou je veľká zodpovednosť sporiteľa za svoje rozhodnutia, riziko neefektívnej správy naakumulovaného kapitálu, či pomerne vysoké náklady na zavedenie, správu a reguláciu.

Ak by sa sporitelia pri svojej príprave na dôchodok správali racionálne a efektívne, mali by kombinovať všetky vyššie vymenované možnosti financovania. Penzijným systémom by to pomohlo prekonať demografické problémy, ktoré sú bližšie popísané v nasledujúcej časti (Musílek, 2011).

1.1 Indikátory demografického vývoja

Ako sme spomínali, výrazne zmeny demografickej krivky sú jedným z hlavných dôvodov potreby reforiem dôchodkových systémov v jednotlivých krajinách sveta. Starnúce obyvateľstvo má pritom dve hlavné príčiny – znižujúci sa počet narodených detí a predlžovanie dĺžky života.

Na tému nízkej pôrodnosti sa v poslednom období vo vyspelých krajinách diskutuje pomerne často. Jedným z hlavných problémov súvisiacich s nízkou pôrodnosťou je čoraz menší počet ekonomicky aktívnych ľudí, ktorí priebežne prispievajú do štátneho penzijného systému. Systém PAYG môže byť udržateľný, iba ak sa nebude meniť (resp. bude sa zvyšovať) počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Aby sa počet obyvateľov nemenil, mali by podľa odporúčaní jednotlivé krajiny udržiavať ukazovateľ celkovej miery plodnosti na úrovni 2,1 detí

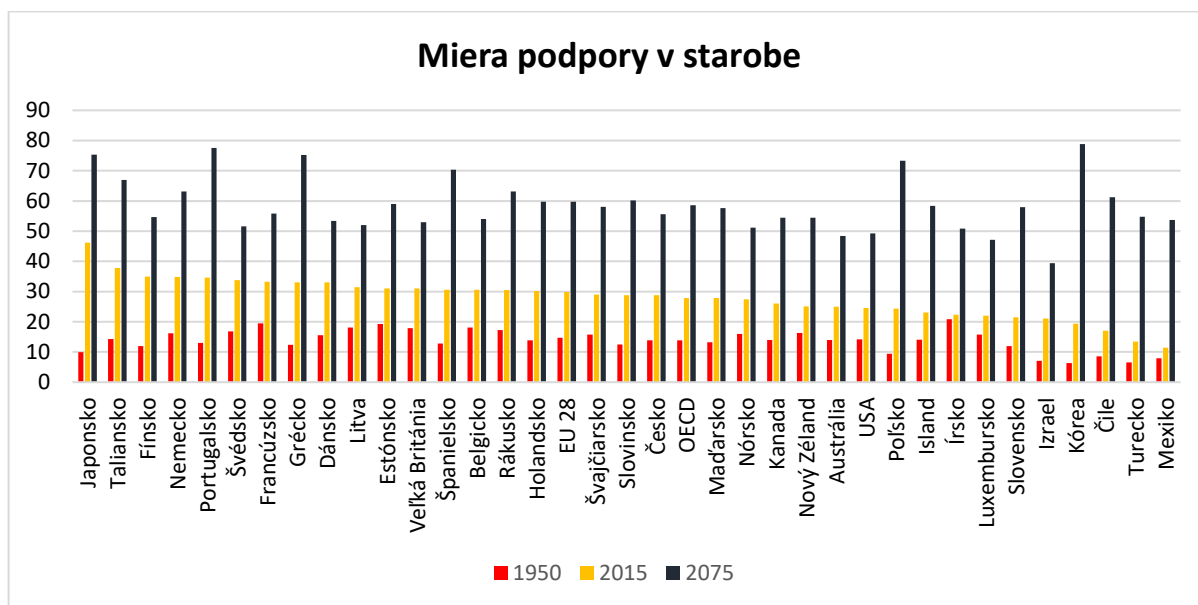
na ženu. Už v roku 2015 túto odporúčanú hranicu nespĺňal ani jeden zo štátov Európskej únie. Výnimkou spomedzi krajín OECD boli len Izrael s mierou plodnosti 2,93 a Mexiko s mierou 2,14. Česko (1,57 detí na ženu) a Slovensko (1,46 detí na ženu) sa zaradili pod priemer OECD a EÚ. Pomerne pozitívne je, že miera plodnosti sa v dvoch tretinách krajín OECD oproti roku 2000 zvýšila. Najvýraznejší nárast bol zaznamenaný v Česku, v Slovinsku a v Estónsku. Tento nárast by mal podľa odhadov v nasledujúcom období pokračovať a priemer OECD by sa mal mierne zvýšiť z 1,7 v roku 2015 na 1,79 v roku 2060. Celková miera plodnosti však ani po miernom raste nebude dosahovať odporúčanú hranicu a v krajinách OECD sa bude počet obyvateľov naďalej znižovať (za predpokladu nulovej migrácie).

Ďalším významným demografickým trendom posledného storočia je výrazný rast očakávanej dĺžky života. Tento trend spôsobuje rastúca životná úroveň a neustále sa zlepšujúca zdravotná starostlivosť. Keďže sa ľudia dožívajú čoraz vyššieho veku, musia sa aj omnoho dôkladnejšie finančne pripraviť na dlhší život v dôchodkovom veku. OECD stanovilo očakávanú dĺžku života pre mužov narodených v rokoch 2015-2020 priemerne na 78,3 rokov, pre ženy na 83,4 rokov. U žien je najvyššia očakávaná dĺžka života v Japonsku (87,2 rokov) a najnižšia v Turecku (79,3 rokov). U mužov sa očakáva najvyššia dĺžka života na Islande (81,6 rokov) a najnižšia v Litve (69,7 rokov). Česko a Slovensko sa nachádzajú pod priemerom OECD. Ako sme spomínali, zvyšujúca sa dĺžka života predstavuje z hľadiska financovania dôchodku zvýšené náklady. OECD predpokladá, že ženy, ktoré majú v súčasnosti 65 rokov budú žiť ešte 21,3 rokov, do roku 1960 sa ich život v starobe predĺži priemerne na 25,5 rokov. Muži sú na tom o niečo horšie, 65-ročný dnes strávia priemerne na dôchodku 18,2 rokov, v roku 2060 to bude už 22,8 rokov. Vzhľadom k tomuto trendu sa viaceré krajiny OECD rozhodli zvýšiť vek odchodu do dôchodku.

V súčasnosti sa v krajinách OECD zvyšuje počet ľudí, ktorí pracujú napriek možnosti poberať štátne dávky. Tento trend je jedným zo spôsobov, akým sa môže zvýšiť funkčnosť priebežného systému financovania. Miera zamestnanosti sa u obyvateľstva krajín OECD vo veku 55 až 64 rokov zvýšila zo 44 % v roku 2000, na 58,4 % v roku 2016. Vo veku 55 až 59 rokov pracovalo v roku 2016 priemerne 69,6 % ľudí, vo veku 60 až 64 rokov 46,3 % ľudí a vo veku 65 až 69 rokov 20,9 % ľudí. Obyvateľstvo tak reaguje na neustále sa zvyšujúci vek, od ktorého je možné poberať štátne dôchodkové dávky. Mnoho dôchodcov nie je dostatočne finančne zabezpečených a nemá inú možnosť, iba naďalej pracovať. V súčasnosti rastie požiadavka na možnosť kombinovať poberanie štátnych dôchodkových dávok a prácu na čiastočný úväzok. Podľa prieskumov by túto možnosť uvítali dve tretiny obyvateľov EU. Pre štát by to znamenalo

vyššie príjmy do štátneho rozpočtu, táto požiadavka ale v súčasnosti naráža na viaceré problémy. Zamestnávateľia diskriminujú starších zamestnancov, majú predsudky voči ich efektívnosti, či schopnosti adaptovať sa novým technológiám a postupom.

Graf 1: Miera podpory v starobe v krajinách OECD v rokoch 1950, 2015 a predikcia do roku 2075

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (OECD, 2017)

Na neudržateľnosť systému PAYG upozorňuje indikátor miery podpory v starobe, ktorý dáva do pomeru počet ľudí vo veku 65 a viac rokov k počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva (vo veku 20 - 64 rokov). Vývoj a prognózu tohto indikátora v krajinách OECD zobrazuje graf číslo jeden. V roku 2015 pripadalo v krajinách OECD na 100 ekonomicky aktívnych ľudí priemerne 28 ľudí vo veku 65 rokov a viac. Prognózy do roku 2075 nie sú ani trochu optimistické, miera podpory v starobe priemerne vzrastie viac ako dvojnásobne. Česko sa v súčasnosti nachádza tesne nad priemerom OECD, do roku 2075 by na tom malo byť priemerne lepšie ako zvyšok sledovaných krajín. Slovensko sa v roku 2015 zaradilo medzi krajiny s pomerne nízkou mierou podpory, na 100 Slovákov v aktívnom veku pripadalo 21,5 ľudí vo veku 65 rokov a viac. V roku 2075 ich bude takmer 58, čím sa Slovensko zaradí k priemeru krajín OECD (OECD, 2017).

1.2 Penzijný systém Českej republiky

Český penzijný systém tak ako ho poznáme dnes začal vznikať v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. V roku 1995 bol prijatý zákon č. 155/1995 Sb., o dôchodovom pojištění, čím vznikol prvý pilier. Následne pribudla možnosť zabezpečiť sa na starobu prostredníctvom dôchodkového pripoistenia, tzv. tretieho piliera. Tak ako tomu bolo vo väčšine vyspelých krajín

sveta, aj český penzijný systém potreboval v novom tisícročí reformu v reakcii na nepriaznivý demografický vývoj. Od začiatku roku 2013 sa preto český dôchodkový systém rozšíril o dôchodkové sporenie, tzv. druhý pilier, ktorý však fungoval iba tri roky. Významnou zmenou prešiel aj tretí pilier, ktorý sa reformoval na doplnkové penzijné sporenie. Všetky tri piliere českého penzijného systému sú bližšie popísané v nasledujúcich podkapitolách (MF ČR, 2016).

1.2.1 Dôchodkové poistenie - prvý pilier

Dôchodkové poistenie, tzv. prvý pilier českého penzijného systému je základným spôsobom prostredníctvom ktorého sa obyvateľstvo pripravuje na čas strávený v dôchodkovom veku. Definuje ho zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Prvý pilier funguje na princípe priebežného financovania a sociálnej solidarite. Ak ekonomicky aktívne osoby splňajú zákonom stanovené podmienky, majú povinnosť do tohto systému prispievať prostredníctvom odvodov sociálneho poistného a zúčastňovať sa tým na jeho fungovaní. Z príspevkov do systému následne štát priebežne vypláca starobný dôchodok, invalidný dôchodok, vdovský a vdovecký dôchodok a sirotsky dôchodok (zákon č. 155/1995 Sb.).

Do roku 2010 mal právo na starobný dôchodok poistenec, ktorý prispieval do prvého piliera minimálne 25 rokov a dosiahol vek potrebný pre vznik nároku na starobný dôchodok. V ďalšom období sa podmienky na nárok starobného dôchodku poistencom každoročne menili a postupne sa zvyšoval počet rokov, ktoré musia priebežne prispievať do systému. Dôchodcovia, ktorí dosiahli dôchodkový vek po roku 2018 majú nárok na štátny dôchodok v prípade, že sa zúčastňovali prvého piliera minimálne 35 rokov. Poistenci majú nárok aj na predčasný trvale krátený starobný dôchodok, ak získali potrebnú dobu poistenia. Do dosiahnutia dôchodkového veku im musia chýbať maximálne 3 roky, pokiaľ je ich zákonom stanovený dôchodkový vek nižší ako 63 rokov, alebo 5 rokov, pokiaľ je ich dôchodkový vek aspoň 63 rokov a dosiahli vek 60 rokov. Zákon stanovuje vek potrebný pre vznik nároku na starobný dôchodok pre mužov a ženy, ktorý sa narodili po roku 1950 nasledovne (MPSV ČR, 2018):

Tabuľka 1: Vek potrebný pre vznik nároku na starobný dôchodok v ČR za roky 1950 až 1971

Rok narodenia	Muži	Ženy - 0 detí	Ženy - 1 dieťa	Ženy - 2 deti	Ženy - 3 alebo 4 deti	Ženy - 5 a viac detí
1950	62 r + 6 m	61 rokov	59 r + 8 m	58 r + 4 m	57 r	55 r + 8 m
1951	62 r + 8 m	61 r + 4 m	60 r	58 r + 8 m	57 r + 4 m	56 r
1952	62 r + 10 m	61 r + 8 m	60 r + 4 m	59 r	57 r + 8 m	56 r + 4 m
1953	63 r	62 r	60 r + 8 m	59 r + 4 m	58 r	56 r + 8 m
1954	63 r + 2 m	62 r + 4 m	61 r	59 r + 8 m	58 r + 4 m	57 r

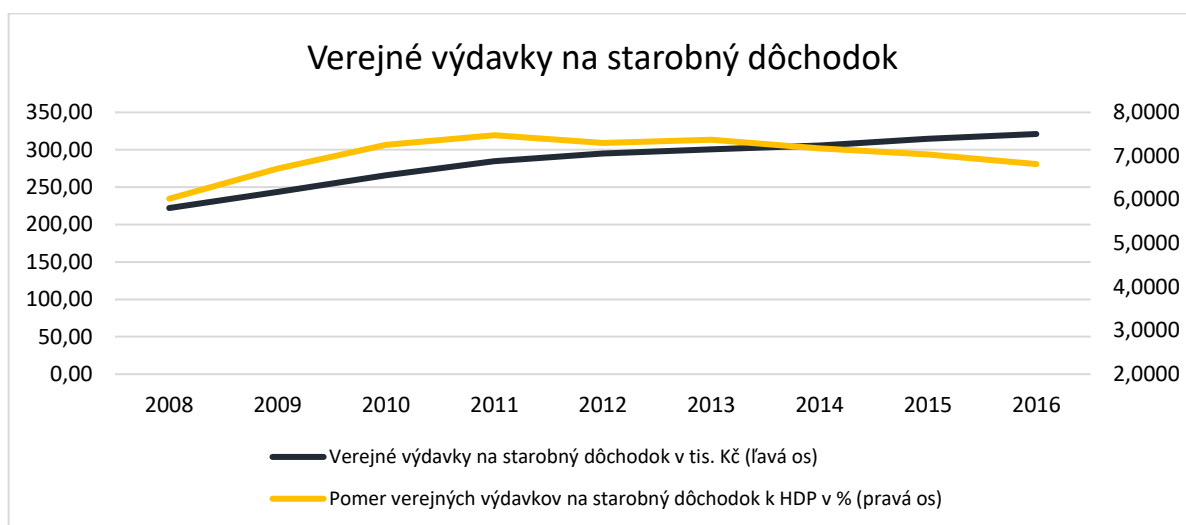
1955	63 r + 4 m	62 r + 8 m	61 r + 4 m	60 r	58 r + 8 m	57 r + 4 m
1956	63 r + 6 m	63 r + 2 m	61 r + 8 m	60 r + 4 m	59 r	57 r + 8 m
1957	63 r + 8 m	63 r + 8 m	62 r + 2 m	60 r + 8 m	59 r + 4 m	58 r
1958	63 r + 10 m	63 + 10 m	62 r + 8 m	61 r + 2 m	59 r + 8 m	58 r + 4 m
1959	64 r	64 r	63 r + 2 m	61 r + 8 m	60 r + 2 m	58 r + 8 m
1960	64 r + 2 m	64 r + 2 m	63 r + 8 m	62 r + 2 m	60 r + 8 m	59 r + 2 m
1961	64 r + 4 m	64 r + 4 m	64 r + 2 m	62 r + 8 m	61 r + 2 m	59 r + 8 m
1962	64 r + 6 m	64 r + 6 m	64 r + 6 m	63 r + 2 m	61 r + 8 m	60 r + 2 m
1963	64 r + 8 m	64 r + 8 m	64 r + 8 m	63 r + 8 m	62 r + 2 m	60 r + 8 m
1964	64 r + 10 m	64 r + 10 m	64 r + 10 m	64 r + 2 m	62 r + 8 m	61 r + 2 m
1965	65 r	65 r	65 r	64 r + 8 m	63 r + 2 m	61 r + 8 m
1966	65 r	65 r	65 r	65 r	63 r + 8 m	62 r + 2 m
1967	65 r	65 r	65 r	65 r	64 r + 2 m	62 r + 8 m
1968	65 r	65 r	65 r	65 r	64 r + 8 m	63 r + 2 m
1969	65 r	65 r	65 r	65 r	65 r	63 r + 8 m
1970	65 r	65 r	65 r	65 r	65 r	64 r + 2 m
1971	65 r	65 r	65 r	65 r	65 r	64 r + 8 m

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (MPSV ČR, 2018)

Začiatkom roku 2018 začala platiť novela zákona o dôchodkovom poistení, podľa ktorej budú mať všetci poistenci narodení po roku 1971 nárok na starobný dôchodok po dovŕšení 65 roku života. Dôchodkový vek tak dostal strop, ktorý sa ale pravdepodobne v budúcnosti bude meniť, pretože ďalej porastie dĺžka života. Podľa zákona by českí občania mali stráviť v dôchodkovom veku štvrtinu života (Hovorka, 2018).

O neudržateľnosti priebežného systému štátneho dôchodkového poistenia vypovedá vývoj verejných výdavkov vynaložených na starobný dôchodok. Tento vývoj v Česku za roky 2008 až 2016 zobrazuje graf číslo 2. Verejné výdavky na starobný dôchodok sa v sledovanom období zvýšili o 44,6 % na sumu 321,07 mld. Kč. Pre časovú a medzinárodnú porovnateľnosť je dôležité dať výdavky do pomeru k HDP. Tento pomer sa zvyšoval do roku 2011, od roku 2012 rástlo HDP rýchlejšie ako verejné výdavky na starobný dôchodok. V roku 2016 dosiahol sledovaný pomer 6,81 %. Vzhľadom k predlžovaniu dĺžky života a znižujúcej sa pôrodnosti však môžeme v budúcnosti očakávať zvyšovanie záťaže štátneho rozpočtu (ČSSZ, 2017).

Graf 2: Verejné výdavky na starobný dôchodok v Českej republike v rokoch 2008 - 2016

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (ČSSZ, 2017)

Podľa Ministerstva práce a sociálnych vecí ČR boli už v roku 2013 príjmy štátneho priebežného piliera menšie ako jeho výdavky. V súčasnosti štát musí na výplatu dôchodkov použiť výnosy z iných daní, popřípadе čerpať úver a zadlžovať tak budúce generácie daňových poplatníkov (MF ČR, 2016).

Pre sporiteľov prvého piliera je dôležitý ukazovateľ čistej miery náhrady, ktorý hovorí ako dôchodkové dávky nahrádzajú príjmy obyvateľstva v preddôchodkovom veku. Vyráta sa ako pomer čistých priznaných dôchodkov a čistých príjmov v preddôchodkovom veku. Dôchodky a príjmy sú teda očistené o dane a poistné. Priemerná čistá miera náhrady je v krajinách OECD na úrovni 62,9 %. V Česku dosahuje tento ukazovateľ 60 %, čo je o niečo menej ako spomínaný priemer. Ak sa teda súčasní českí dôchodcovia spoliehali výlučne na štátne dôchodkové dávky, v porovnaní s preddôchodkovým vekom si svoje príjmy v starobe pohoršili až o 40 %. Tento ukazovateľ zvyrazňuje dôležitosť zabezpečiť sa na starobu aj prostredníctvom iných produktov (OECD, 2017).

1.2.2 Dôchodkové sporenie - druhý pilier

Po dôchodkovej reforme v roku 2013 pribudol v Česku nový dôchodkový produkt - dôchodkové sporenie (tzv. druhý pilier). Už pred jeho zavedením bolo počuť kritické ohlasy na jeho adresu a po troch rokoch bol snemovňou zrušený. Upravoval ho Zákon č. 426/2011 Sb. o dôchodovom sporení, ktorý definoval dôchodkové sporenie ako zhromažďovanie a umiestňovanie prostriedkov účastníka do dôchodkového fondu, ktoré spravujú penzijné spoločnosti. Každá penzijná spoločnosť mala povinnosť vytvoriť a spravovať štyri dôchodkové

fondy (fond štátnych dlhopisov, konzervatívny dôchodkový fond, vyvážený dôchodkový fond a dynamický dôchodkový fond), ktoré sa líšili svojou rizikovosťou a výnosnosťou. Uzavrieť zmluvu o dôchodkovom sporení mali možnosť dospelé osoby do 35 rokov. Sporiteľia mali následne povinnosť odvádzať penzijnej spoločnosti 5 % z hrubej mzdy. Výhodou tohto sporenia bola možnosť vyviesť mimo štátny dôchodkový systém 3 % zo svojej mzdy, za podmienky doplatenia zvyšných 2 % z vlastných úspor. Účastníci ani penzijné spoločnosti nemohli od zjednanej zmluvy odstúpiť a zmluvu bolo možné uzatvoriť iba s jednou penzijnou spoločnosťou. V okamihu priznania dôchodku z I. piliera mal účastník dôchodkového sporenia možnosť uzavrieť s vybranou poisťovňou zmluvu o poistení dôchodku a následne si vybrať jeden z týchto druhov dôchodku:

- doživotný starobný dôchodok,
- doživotný starobný dôchodok so zjednanou výplatom pozostalostného dôchodku po dobu 3 rokov,
- starobný dôchodok na 20 rokov,
- sirotsky dôchodok na 5 rokov (Zákon č. 426/2011 Sb.).

Zavedenie druhého piliera však v Česku nemalo očakávaný úspech, čo dokazuje počet účastníkov a ich spravované prostriedky zobrazené v tabuľke číslo 2. Počet účastníkov neprekročil koncom roka 2015 ani 100 000. Pre porovnanie, prostredníctvom III. piliera si v roku 2015 sporilo na dôchodok spolu 4 624 407 sporiteľov, z toho 367 728 sporiteľov bolo súčasťou doplnkového penzijného sporenia, ktoré vzniklo po dôchodkovej reforme v roku 2013 spolu s II. pilierom. Jedným z hlavných dôvodov neúspechu II. piliera bola pretrvávajúca politická neistota ohľadom jeho budúcnosti, keďže strana ČSSD ešte pred jeho zavedením vyhlasovala, že tento typ sporenia zruší čo najskôr po získaní moci (APS ČR, 2013 - 2015).

Tabuľka 2: Počet účastníkov II. piliera a ich nasparené prostriedky v ČR v rokoch 2013 - 2015

	2013	2014	2015
Počet účastníkov II. piliera	81 962	83 213	84 536
Prostriedky účastníkov v mld. Kč	0,346	1,700	3,124

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (Asociace penzijních společností ČR, 2013 - 2015)

V ďalšom období bola na základe koalície zmluvy zostavená Odborná komisia pre dôchodkovú reformu, ktorá mala za úlohu navrhnúť spôsob ukončenia dôchodkového sporenia. Ako dôvod zrušenia II. piliera komisia uviedla potrebu zastaviť znižovanie prostriedkov plynúcich do už aj tak deficitného I. piliera a ekonomickú neefektívnosť vyplývajúcu z nízkeho

počtu účastníkov. Začiatkom roka 2016 teda došlo k ukončeniu dôchodkového sporenia zákonom č. 376/2015 Sb., o ukončení důchodového spoření. Účastníci mali možnosť nechať si vyplatiť všetky nasporené prostriedky na nimi vybraný účet, alebo s pomocou štátneho príspevku previesť prostriedky do III. piliera (MF ČR, 2016).

1.2.3 Doplnkové penzijné sporenie a penzijné pripoistenie - tretí pilier

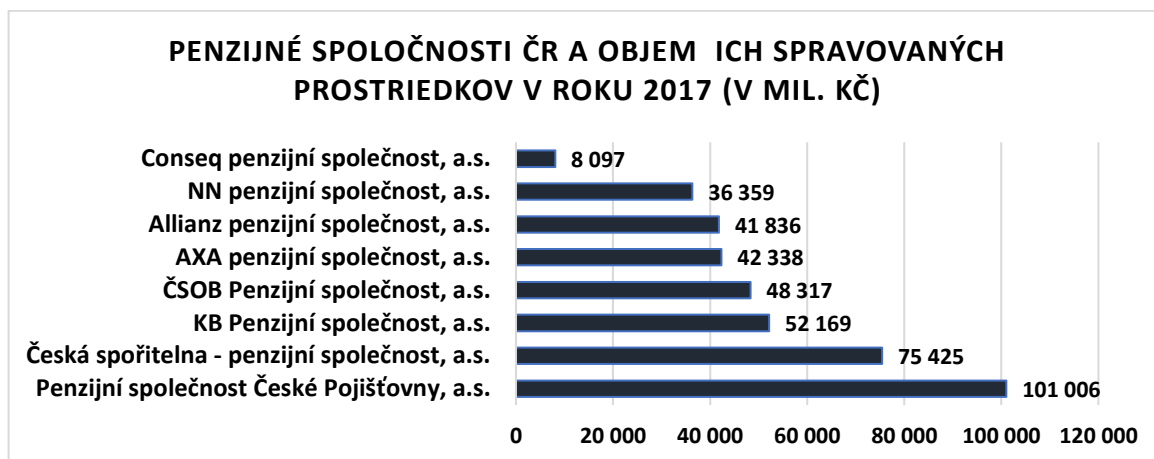
V súčasnosti existuje okrem štátneho prvého piliera v Česku možnosť zabezpečiť sa na starobu formou doplnkového penzijného sporenia alebo penzijného pripoistenia. Penzijné pripoistenie vzniklo v roku 1994 ako štátom regulovaný produkt dlhodobého a bezpečného ukladania peňažných prostriedkov. Jednotlivé penzijné spoločnosti zhodnocovali uložené finančné prostriedky prostredníctvom penzijných fondov (dnes transformovaných fondov). V roku 2013 penzijné pripoistenie plne nahradilo doplnkové penzijné sporenie, pričom peňažné prostriedky sporiteľov sa zhodnocujú pomocou účastníckych fondov. Účastníci s existujúcimi zmluvami penzijného pripoistenia môžu naďalej sporiť a čerpať svoje prostriedky za rovnakých podmienok. Medzi hlavné výhody tretieho piliera patrí:

- štátny príspevok,
- daňové úľavy,
- príspevok zamestnávateľa,
- možnosť čerpať dôchodok 5 rokov pred dosiahnutím dôchodkového veku,
- v prípade úmrtia sporiteľa úspory získajú určené osoby, alebo dedič,
- možnosť jednorazového výberu nasporených prostriedkov,
- možnosť voľby rôznych investičných stratégií (APS ČR, 2018).

Ak sporitelia uzatvorili zmluvu o penzijnom pripoistení pred 1. decembrom 2012, ich prostriedky sa zhodnocujú od roku 2013 prostredníctvom transformovaných fondov, ktoré prebrali činnosť penzijných fondov. Skladba majetku v transformovaných fondoch bola v roku 2017 tradične konzervatívna. Do štátnych dlhopisov bolo umiestnených 60 % prostriedkov a v ostatných typoch dlhopisov 15 % prostriedkov. Na peňažnom trhu vrátane termínovaných vkladov bolo umiestneného 17 % majetku, necelé 2 % boli umiestnené v akciách a podielových listoch a zvyšok tvorili ostatné investície. Majetok v účastníckych fondoch je investovaný individuálne podľa investičných profilov jednotlivých fondov. Zatiaľ čo v dynamických a akciových fondoch sú výraznejšie zastúpené investície do akcií alebo akciových podielových fondov a podielových listov, v konzervatívnych a dlhopisových fondoch majú prevahu investície do štátnych dlhopisov. Na českom trhu doplnkového penzijného sporenia

v súčasnosti existuje 8 penzijných spoločností, pričom všetky spoločnosti združuje Asociácia penzijných spoločností ČR. Jednotlivé penzijné spoločnosti zabezpečujú doplnkové penzijné sporenie alebo penzijné pripoistenie, čím obhospodarujú jednotlivé transformované alebo účastnícke fondy (APS ČR, 2017).

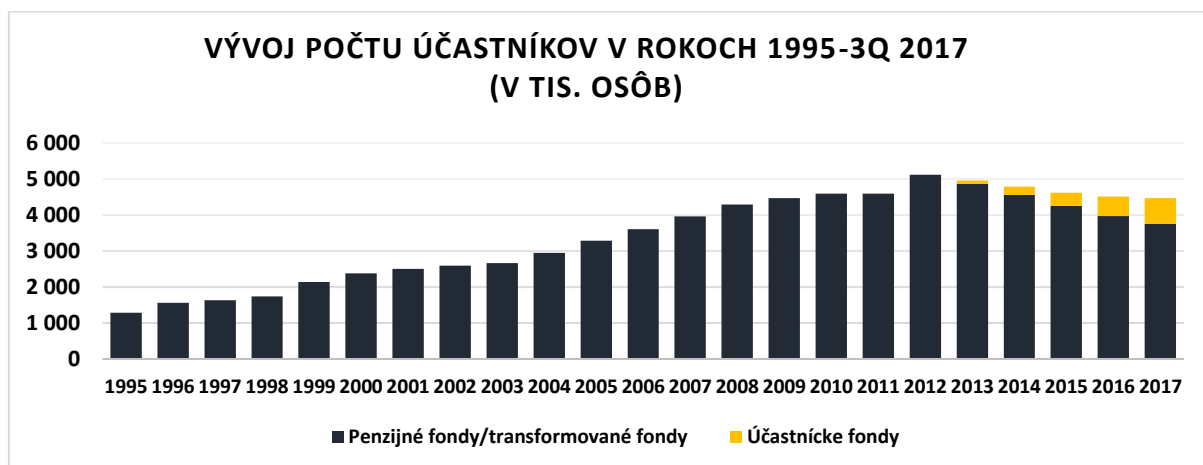
Graf 3: Penzijné spoločnosti ČR a objem ich spravovaných prostriedkov v roku 2017 (v mil. Kč.)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (Asociace penzijních společností ČR, 2017)

Počet účastníkov v penzijných fondoch mal od roku 1995 do roku 2012 rastúci trend. Koncom roku 2012 penzijné spoločnosti evidovali 5,15 mil. účastníkov, čo predstavovalo medziročný nárast až o 11,98 %. Tento vysoký nárast súvisel so stanovením zákonnej lehoty, ktorá stanovila poslednú možnosť uzatvoriť dôchodkové pripoistenie do konca novembra 2012. Následne prírastok sporiteľov v nových účastníckych fondoch v roku 2013 nestačil pokryť znižujúci sa počet sporiteľov v transformovaných fondoch, do ktorých už nebolo možné vstupovať. Preto počet účastníkov v roku 2013 v porovnaní s predchádzajúcim rokom klesol o 3,11 %. Po zvyšok sledovaného obdobia počet sporiteľov tretieho piliera rástol, pričom na konci tretieho štvrťroku 2017 si na dôchodok v niektorej z penzijných spoločností sporilo 4 471 537 účastníkov. Počet účastníkov doplnkového dôchodkového sporenia v účastníckych fondoch vzrástol na 711 234, čo predstavuje nárast oproti začiatku roku o 31 %. V transformovaných fondoch si celkovo na dôchodok sporilo 84 % účastníkov. Tento podiel sa medziročne znižuje, keďže do tohto typu fondov už nie je možné vstupovať (APS ČR, 2017).

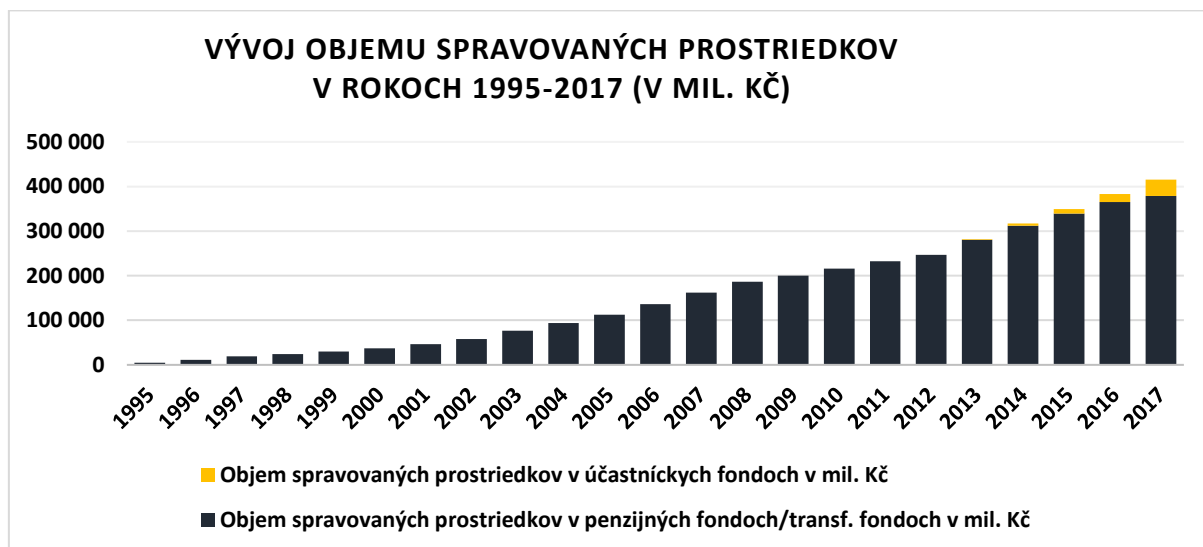
Graf 4: Vývoj počtu účastníkov penzijných/transformovaných fondov a účastníckych fondov v ČR v rokoch 1995-2017

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (Asociace penzijních společností ČR, 2017)

Objem prostriedkov spravovaných penzijnými spoločnosťami, sa od ich vzniku neustále zvyšuje. Vysoké medziročné nárasty peňažných prostriedkov sú viditeľné od roku 2013, keď sa objem majetku v penzijných spoločnostiach zvýšil o 6,26 %. Príčinou tohto nárastu je hlavne spomínaná zmena legislatívy, ktorá upravila možnosť poskytovania štátneho príspevku. Penzijné spoločnosti koncom roku 2017 spravovali prostriedky sporiteľov v celkovej výške 405, 55 mld. Kč, z toho v transformovaných fondoch 378,81 mld. Kč a v účastníckych fondoch 26,74 mld. Kč. V účastníckych fondoch vzrástli prostriedky sporiteľov o 48,13 % (APS ČR, 2017).

Graf 5: Vývoj objemu spravovaných prostriedkov vo fondoch III. piliera v rokoch 1995 - 2017 v ČR (v mil. Kč)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (Asociace penzijních společností ČR, 2017)

1.2.4 Investičné životné poistenie

Ďalšou možnosťou, ktorú majú českí obyvatelia pri plánovaní svojho zabezpečenia na starobu je investičné životné poistenie (IŽP). Tento nový produkt začali poisťovne ponúkať v posledných dvoch desaťročiach. V prípade klasického životného poistenia platí poistník poistné s cieľom zabezpečiť sa proti prípadnému riziku, no nevytvára si žiadnu finančnú rezervu, ktorú by dostal po vypršaní zmluvy. Investičné životné poistenie je na rozdiel od toho poistenie, ktoré je zároveň spojené s investovaním časti poistného do podielových fondov. Výšku výsledného zhodnotenia ovplyvňuje klientom zvolená investičná stratégia (konzervatívna, vyvážená, dynamická), pričom investičné riziko znáša sám poistník. Klient môže štandardne kedykoľvek zmeniť pomer finančných prostriedkov medzi poistnou ochranou a zhodnotením finančných prostriedkov v závislosti na voľbe výšky poistnej čiastky a poistného. V priebehu doby trvania poistenia, môže klient meniť aj rozloženie finančných prostriedkov medzi vybrané fondy (ČAP, 2017).

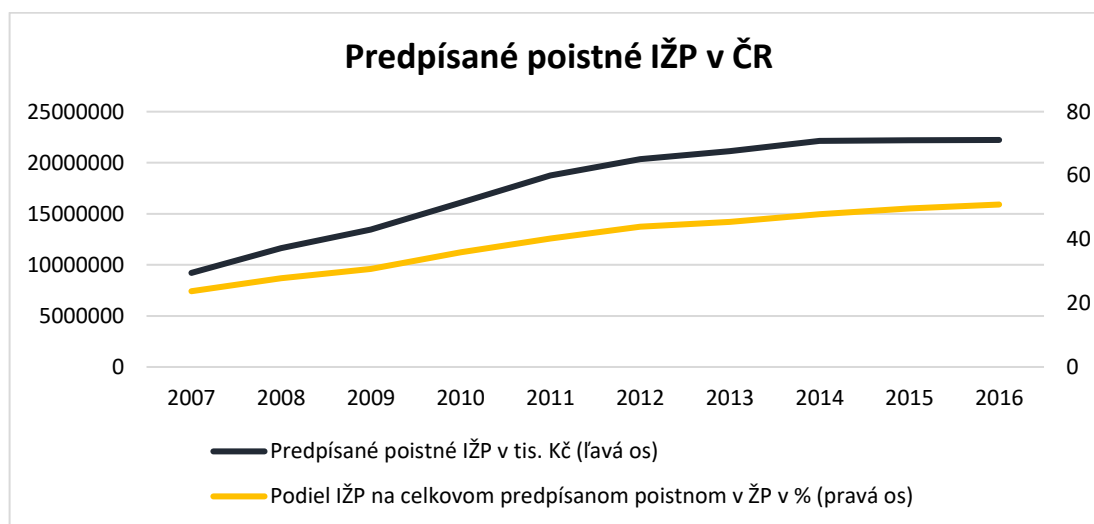
Investičné životné poistenie bolo pôvodne určené pre klientov mladších vekových ročníkov, u ktorých bol predpoklad dlhodobého zotrvania v poistnom systéme a pre finančne nadpriemerne gramotných klientov. U tohto produktu si totiž klienti môžu sami určovať charakter inštrumentov, do ktorých majú byť investované ich dočasne voľné prostriedky, čím dostávajú možnosť realizovať svoju individuálnu investičnú stratégiu. Môžu tak dosiahnuť vyššie výnosy ako prostredníctvom portfólio manažéra poisťovne, s čím samozrejme súvisí vyššie investičné riziko. Následné problémy investičného životného poistenia boli spôsobené faktom, že produkt nebol ponúkaný iba vyššie zmieneným cieľovým skupinám. Predával sa plošne všetkým záujemcom, teda aj menej gramotným klientom, ktorý nemali dostatok informácií o rizikách kapitálových trhov. Tento produkt následne nesplnil očakávania významnej skupiny klientov, ktorí hromadne podávali sťažnosti a žaloby. Na atraktivite investičnému životnému poisteniu ubral aj problém vysokých provízií, ktoré si sprostredkovatelia poistenia vydobyli v čase klientského boomu. Vysoké provízie výrazne zvyšujú vstupné náklady, kvôli čomu sa produkt dostáva v prvých rokoch do vysokej straty, ktorá sa v ďalších rokoch priebehu poistenia ťažko mení na výnos (Daňhel a Ducháčková, 2017).

Na činnosť poisťovacích sprostredkovateľov sú zároveň pomerne časté sťažnosti. ČNB rieši ročne takmer 300 sťažností týkajúcich sa distribúcie poistenia, pričom viac ako 30 % týchto podaní sa týka investičného životného poistenia. Najvyššia nespokojnosť zo strany klientov sa spája práve s týmto produktom (Kročák, 2018).

Ešte nedávno bolo investičné životné poistenie mimoriadne populárnym produktom, prostredníctvom ktorého sa zodpovední spotrebiteľia pripravovali na dôchodkový vek. V súčasnosti začína prevládať názor, že pre väčšinu klientov tento produkt nie je vhodnou voľbou. Za výhodnejšie sa považuje uzatvoriť zvlášť životné poistenie a zároveň do podielových fondov investovať samostatne, bez poisťovne. V ČR jedna z najväčších poisťovní Allianz koncom roka 2017 úplne prestala ponúkať tento produkt, novým klientom bude predávať výlučne rizikové životné poistenie. Podľa tejto poisťovne je v súčasnosti náročné zhodnocovať prostriedky na finančných trhoch. Vzhľadom k nákladom, ktoré vznikajú pri uzatvorení každej zmluvy, nie je možné zaručiť novým klientom kladný výnos (Strnad, 2016).

Vývoj investičného životného poistenia v ČR v rokoch 2007 až 2016 je zobrazený na grafe číslo 6. Dopyt po tomto produkte sa hodnotí pomocou predpísaného poistného, teda pomocou objemu získaného poistného za jednotlivé roky.

Graf 6: Predpísané poistné IŽP v ČR v rokoch 2007 - 2016

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (Česká asociace pojišťoven, 2017)

Predpísané poistné za investičné životné poistenie počas celého sledovaného obdobia rástlo a v roku 2016 dosiahlo hodnotu 22,2 mld. Kč. Trend výrazného rastu predpísaného poistného IŽP trval do roku 2014, kedy začalo stagnovať. Súvisí to s faktom, že poisťovne v tomto období prijali samoregulačné opatrenia týkajúce sa životného poistenia, so zámerom vytvoriť vlastné mantinely v oblasti ochrany spotrebiteľa. Ich cieľom bolo zvýšiť transparentnosť trhu a kontrolu distribúcie. Tieto opatrenia pomohli klientom orientovať sa v širokej ponuke poistného trhu a zefektívniť rozhodovanie. Česká asociace pojišťoven následne pracovala na opatreniach, ktoré by pomohli zvýšiť kvalitu informácií poskytovaných spotrebiteľom. Plne si uvedomujúc, že finančná gramotnosť v ČR nie je veľmi vysoká, sa prostredníctvom spolupráce

s médiami asociácia snažila pôsobiť na všetky vekové a cieľové kategórie spotrebiteľov, tak aby sa táto skutočnosť zlepšila. Okrem klasických teoretických informácií ponúkali verejnosti konkrétne praktické rady, vysvetľovali modelové príklady, či zvyšovali znalosť odbornej terminológie. V súčasnosti noví klienti začínajú preferovať poistnú ochranu pred investíciami do investičných zložiek. Tento pozitívny trend v životnom poistení súvisí práve s vyššou finančnou gramotnosťou klientov. Tí začínajú chápať pravú podstatu investičného životného poistenia, ktorá spočíva skôr v ochrane pred rizikom, než v možnosti využiť produkt ako investičný nástroj (ČAP, 2015).

Je potrebné zdôrazniť, že investičné životné poistenie je z pomedzi jednotlivých odvetví životného poistenia dominantným produktom nepretržite od roku 2010. V roku 2016 podiel predpísaného poistného tohto produktu na predpísanom poistnom životného poistenia celkovo prekročil hranicu 50 %, aj keď nárast podielu za posledné roky vďaka lepšej finančnej gramotnosti spomalil. Celkovo sa u životného poistenia predpísané poistné posledné tri roky znižuje, dominantným a rastovým segmentom v poisťovníctve je dlhodobé neživotné poistenie (ČAP, 2016).

1.3 Penzijný systém Slovenskej republiky

Slovenský penzijný systém prešiel kľúčovou reformou v roku 2005, pričom jej hlavným cieľom bolo zastaviť demograficky podmienené zvyšovanie dlhu priebežne financovaného I. piliera a zvýšiť zodpovednosť občanov za svoju životnú úroveň v dôchodkovom veku. Reforma sa naplnila vytvorením trojpilierového systému dôchodkového zabezpečenia, ktorý funguje dodnes. Základným pilierom ostalo naďalej dôchodkové poistenie, pribudol však II. pilier – starobné dôchodkové sporenie a III. pilier – doplnkové dôchodkové sporenie (Mikloš, 2005).

1.3.1 Dôchodkové poistenie - I. pilier

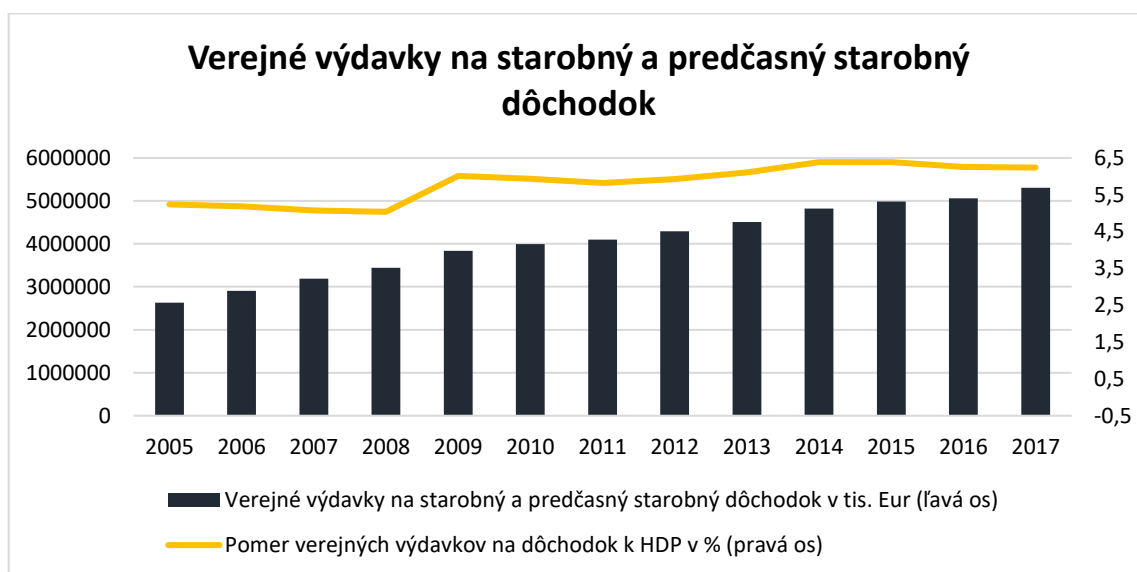
Systém dôchodkového poistenia, tzv. I. pilier je na Slovensku, tak ako je tomu vo viacerých krajinách, najbežnejším spôsobom financovania dôchodkového veku. Dôchodkové poistenie je povinné zákonné poistenie, občanom na ňom vzniká účasť na základe zákona 461/2013 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. Jedná sa o priebežne financovaný a dávkovo definovaný systém, ktorý je úzko previazaný na ekonomickú aktivitu občanov a ich príjmy. Výška poskytovaných dávok v dôchodkovom veku závisí od zaplateného poistného, ktoré odvádzali jednotliví občania do systému. Poistné je teda hlavným zdrojom financovania I. piliera. Sociálna poisťovňa spravuje dva osobitne financované podsystémy dôchodkového

poistenia. Prvým je starobné poistenie, ktoré zabezpečuje príjem v starobe a v prípade úmrtia a druhým je invalidné poistenie pre prípad neschopnosti vykonávať zárobkovú činnosť v dôsledku nevyhovujúceho zdravotného stavu (MPSVR SR, 2017).

Ďalej sa budeme venovať starobnému poisteniu, z ktorého sa po splnení podmienok poistníkom poskytuje starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, vdovský alebo vdovecký dôchodok a sirotsky dôchodok. Na starobný dôchodok má nárok každý poistenec, ktorý do I. piliera prispieval najmenej 15 rokov a dovŕšil dôchodkový vek. Od 1. januára 2004 do 31. decembra 2016 bol stanovený dôchodkový vek 62 rokov jednotne pre mužov a ženy. V roku 2017 sa výpočet tohto parametra zmenil. Poistencom, ktorí sa narodili po 31. decembri 1954 sa dôchodkový vek každý rok predĺži o počet dní, ktorý stanoví Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v závislosti od vývoja priemernej strednej dĺžky života spoločnej pre mužov a ženy zistenej Štatistickým úradom Slovenskej republiky. Na rok 2017 bol stanovený dôchodkový vek 62 rokov a 76 dní, v roku 2018 sa zvýšil na 62 rokov a 139 dní. V súčasnosti nie je stanovený strop, po ktorý sa odchod do dôchodku môže zvyšovať. Poistenec má nárok aj na predčasný starobný dôchodok, ak prispieval do I. piliera najmenej 15 rokov, chýbajú mu najviac dva roky do dovŕšenia dôchodkového veku a suma predčasného starobného dôchodku ku dňu, od ktorého žiadal o jeho priznanie, je vyššia ako 1,2-násobok platného životného minima pre plnoletú fyzickú osobu (Sociálna poisťovňa, 2017).

O začínajúcich problémoch s priebežným systémom financovania dôchodku na Slovensku je možné hovoriť v súvislosti s vývojom verejných výdavkov vynaložených na dôchodkové dávky. Tento vývoj na Slovensku za roky 2005 až 2017 zobrazuje graf číslo 7. Verejné výdavky na starobný a predčasný starobný dôchodok sa v sledovanom období takmer zdvojnásobili na sumu 5 303,8 mil. eur. Pomer verejných výdavkov na starobný dôchodok k HDP sa v priebehu 12 rokov zvýšil o 1 % na 6,24 %. Tento pomer je v súčasnosti o pol percenta nižší ako v Českej Republike. Vzhľadom k predlžovaniu dĺžky života a znižujúcej sa pôrodnosti môžeme v ďalšom období očakávať ďalšie výrazné zvyšovanie záťaže štátneho rozpočtu (Sociálna poisťovňa, 2018).

Graf 7: Verejné výdavky na starobný a predčasný starobný dôchodok na Slovensku v rokoch 2005 až 2017

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (Sociálna poisťovňa, 2018)

Pre slovenských sporiteľov je zároveň dôležité, ako štátne starobné dôchodky nahrádzajú ich preddôchodkové príjmy. Ako sme spomínali pri hodnotení I. piliera v Česku, priemerná čistá miera náhrady je v krajinách OECD na úrovni 62,9 %. Na Slovensku dosahuje tento ukazovateľ 83,3 %, čím sa Slovensko zaradzuje medzi krajiny s vysokou čistou mierou náhrady. Dôvodom je pomerne vysoké odvodové zaťaženie slovenského obyvateľstva. Ak teda súčasní dôchodcovia vstúpili do dôchodku bez samostatne nasporených prostriedkov, pohoršili si v porovnaní s preddôchodkovým príjmom iba o 16,7 % (OECD, 2017).

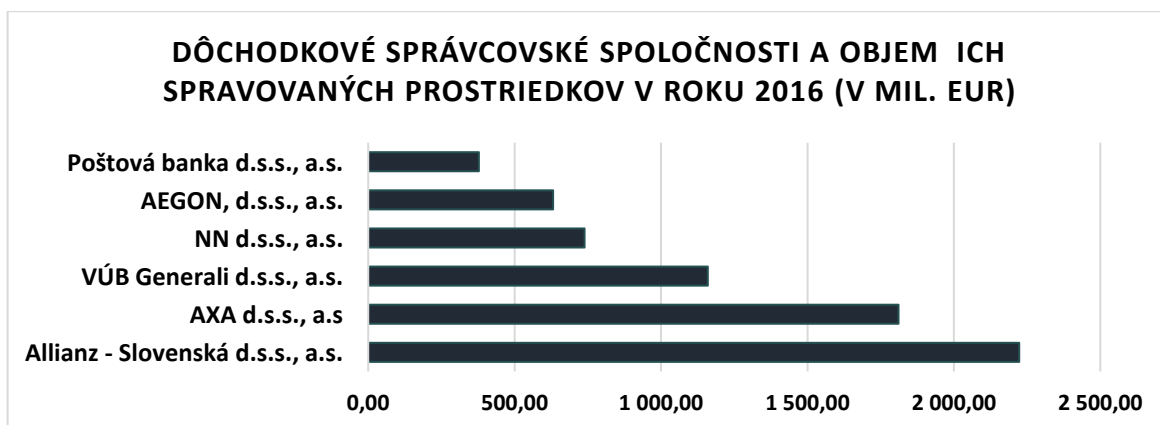
1.3.2 Starobné dôchodkové sporenie - II. Pilier

Ak sa slovenskí obyvatelia nechcú spoliehať výhradne na dôchodkové poistenie, ich ďalšou možnosťou zabezpečenia sa na svoju starobu je starobné dôchodkové sporenie. Starobné dôchodkové sporenie (tzv. kapitalizačný, II. pilier) sa stalo súčasťou slovenského dôchodkového systému v roku 2004 ako reakcia na dlhodobé problémy s priebežným financovaním starobných dôchodkov zo štátneho systému dôchodkového poistenia. Druhý pilier bol zavedený ako následok dôchodkovej reformy a definuje ho zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení. Charakteristický je preňho príspevkovo definovaný spôsob zabezpečenia sa na dôchodok. Z toho vyplýva, že výška vyplácanej dôchodkovej dávky bude v budúcnosti závisieť od zaplatených príspevkov do II. piliera, ich zhodnotenia a od zvoleného spôsobu poberania dôchodku zo starobného dôchodkového sporenia. Osoba, ktorá sa rozhodne pre sporenie v II. pilieri teda bude poberať dôchodok z dvoch zdrojov. Prvým bude pomerne krátený dôchodok z I. piliera, ktorý vypláca Sociálna poisťovňa a druhým bude

dôchodok z II. piliera. Vstup do starobného dôchodkového poistenia je dobrovoľný, najskôr je však potrebné splniť niekoľko podmienok. Vstúpiť do II. piliera môžu osoby, ktoré boli aspoň raz súčasťou povinného dôchodkového poistenia a nedosiahli vek 35 rokov. Dôležité je upozorniť na to, že po vstupe do II. piliera už z neho nie je možné vystúpiť. Následne sa teda tento typ sporenia na dôchodok stáva povinným a spolu s I. pilierom tvorí základný systém dôchodkového zabezpečenia. Napriek záväznosti vstupu bol druhý pilier v minulosti (z rôznych dôvodov) štyri krát otvorený. Pri otvorení mali jeho účastníci možnosť vystúpiť, zostať jeho súčasťou, ale aj vstúpiť (ak tak ešte neurobili).

Finančné prostriedky, ktoré v jednotlivých rokoch sporitelia vložia do tohto systému, spravujú dôchodkové správcovské spoločnosti. Dôchodkové správcovské spoločnosti majú povinnosť spravovať jeden dlhopisový garantovaný dôchodkový fond (peňažné a dlhopisové investície) a jeden akciový negarantovaný dôchodkový fond (možnosť investovania do širokej škály nástrojov vrátane akcií). Súčasťou trhu starobného dôchodkového sporenia je v súčasnosti na Slovensku šesť dôchodkových správcovských spoločností (MPSVR SR, 2017).

Graf 8: Dôchodkové správcovské spoločnosti a objem ich spravovaných prostriedkov v roku 2016 na Slovensku

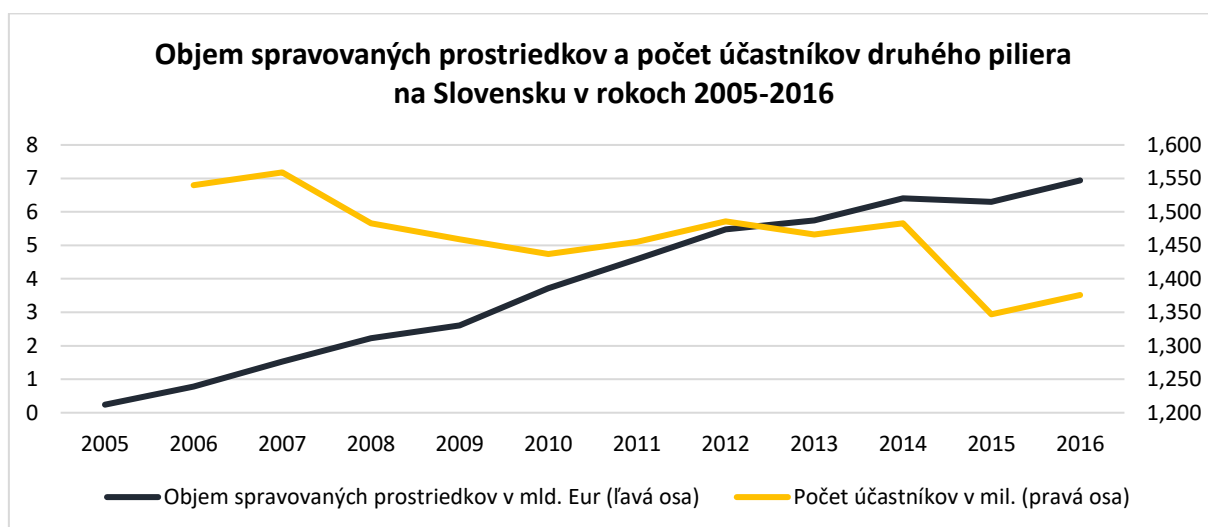
Zdroj: vlastné spracovanie podľa (MPSVR SR, 2017)

Starobné dôchodkové sporenie pozostáva z dvoch základných fáz. Prvou fázou je sporenie, kedy sporiteľ časť povinných odvodov odvádza na vlastný osobný dôchodkový účet spravovaný dôchodkovou správcovskou spoločnosťou, ktorú si sám zvolil. Okrem dôchodkovej správcovskej spoločnosti si sporiteľ môže vybrať jednotlivé dôchodkové fondy, pomocou ktorých bude svoje príspevky zhodnocovať. Druhou fázou je výplatná fáza. Počas nej sa sporiteľovi vypláca starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, alebo sa pozostalým môže vyplácať pozostalostný dôchodok. Sporiteľ si zároveň môže vybrať formu výplaty dôchodku. Ten mu vypláca buď dôchodková správcovská spoločnosť, alebo ním vybraná

poisťovňa. Príspevky do druhého piliera sa delia na povinné a dobrovoľné. Všetky povinné príspevky vyberá Sociálna poisťovňa, ktorá je zároveň povinná postúpiť tieto prostriedky dôchodkovej správcovskej spoločnosti, ktorú si sporiteľ vybral. Dôchodková správcovska spoločnosť ich následne v podobe dôchodkových jednotiek pripíše na osobné dôchodkové účty sporiteľov v dôchodkových fondoch. Od roku 2017 sa sadzba povinných príspevkov každoročne zvyšuje o 0,25 % až do roku 2024 kedy dosiahne výšku 6 % z vymeriavacieho základu. Táto sadzba sa bude uplatňovať vo všetkých nasledujúcich rokoch. V roku 2018 dosahuje sadzba 4,50 % z vymeriavacieho základu. Výška odvodov do I. piliera sa preto každoročne adekvátne znižuje tak, aby súčet odvodov do prvého a druhého piliera dosahoval vždy 18 %. Zároveň majú sporitelia v II. pilieri možnosť prispievať aj dobrovoľne, pričom výška dobrovoľných príspevkov nie je obmedzená (MPSVR SR, 2017).

Ako zobrazuje graf číslo 9, objem spravovaných prostriedkov sa v II. pilieri v rokoch 2005 – 2016 permanentne zvyšoval, ale počet účastníkov má klesajúci trend. Dôchodkové správcovske spoločnosti mohli začať vykonávať svoju činnosť od 1.1.2005, pričom už koncom tohto roka spravovali cez 240 mil. €. Čo sa týka počtu sporiteľov, svoje maximum dosiahol druhý pilier v roku 2007. V tom čase si pomocou starobného dôchodkového sporenia sporilo približne 1,56 mil. obyvateľov a dôchodkové správcovske spoločnosti spravovali majetok v hodnote 1,53 mld. €. V roku 2008 ovplyvnila druhý pilier nielen svetová finančná kríza, ale aj jeho prvé otvorenie pre výstup, alebo vstup sporiteľov. Otvorenie systému umožnilo účastníkom vrátiť sa k sporeniu v prvom pilieri, ak v danom čase považovali svoje zotrvanie v druhom pilieri za nevýhodné. Možnosť previesť svoje nasporené prostriedky na účet Sociálnej poisťovne využilo 107 tisíc sporiteľov. Keďže počet nových sporiteľov bol nižší ako uvedené číslo, celkový počet sporiteľov v druhom pilieri medziročne poklesol o 4,8 %. Napriek tomu čistá hodnota majetku spravovaného vo fondoch dôchodkových správcovských spoločností pokračovala v raste a koncom roka dosiahla úroveň 2,23 mld. €, čo znamenalo ročný prírastok 31 %. Od novembra 2008 do konca prvého polroka 2009 bola opäť pre vstup aj výstup do druhého piliera zavedená úplná dobrovoľnosť. Po uplynutí tohto obdobia mohli uzatvoriť zmluvu o starobnom dôchodkovom sporení iba tie osoby, ktoré sa prvýkrát zamestnali. Možnosť opustiť druhý pilier využilo v roku 2009 zhruba 66 tisíc existujúcich sporiteľov (NBS, 2006 - 2010).

Graf 9: Objem spravovaných prostriedkov a počet účastníkov druhého piliera na Slovensku v rokoch 2005 - 2016

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (NBS, 2006 - 2017)

V porovnaní s predchádzajúcim obdobím boli roky 2010 a 2011 prvými ucelenými kalendárnymi rokmi, počas ktorých starobné dôchodkové sporenie fungovalo v nových podmienkach a vyznačovali sa stabilným vývojom bez zásadných zmien. Podobne ako niekoľkokrát v minulosti, aj v roku 2012 bol vývoj v druhom pilieri úzko spojený s opakovanými zmenami v zákone o dôchodkovom sporení. V tomto roku vyšla novela zákona, ktorá na niekoľko mesiacov zaviedla nové pravidlo vstupu do druhého piliera. Osoby, ktoré boli v tomto období prvýkrát dôchodkovo poistené, sa nezapojili do druhého piliera dôchodkového sporenia iba ak o to písomne požiadali. Toto krátke obdobie „povinného vstupu“ malo za následok, že medziročný nárast počtu sporiteľov na úrovni 31 tisíc bol niekoľkonásobne vyšší ako v predchádzajúcich rokoch. A to napriek tomu, že množstvo účastníkov opustilo druhý pilier pri jeho treťom otvorení na prelome rokov 2012 až 2013. Opätovné otvorenie sa prejavilo v poklese počtu účastníkov až v roku 2013. Čistá hodnota majetku vzrástla počas roka 2014 o 664 mil. € a k poslednému dňu roka dosiahla úroveň 6,402 mld. €. Tento nárast bol výrazne vyšší ako v predchádzajúcich rokoch. Vplyv na to nemal iba odliv prostriedkov do Sociálnej poisťovne minulých období v súvislosti s otvorením druhého piliera, ale aj zvýšená výkonnosť dôchodkových fondov. V priebehu roka 2015 prešiel systém starobného dôchodkového sporenia v poradí štvrtým otvorením, čo využilo približne 136 tisíc sporiteľov. Pokiaľ ide o vývoj objemu majetku, v roku 2015 nastala neobvyklá situácia. Na rozdiel od pravidelných nárastov pozorovaných v minulosti sa čistá hodnota majetku znížila o necelé 2 %. Dôvodom zápornej medziročnej zmeny bol výraznejší odlev prostriedkov v súvislosti so spomínanými výstupmi sporiteľov a prvá možnosť sporiteľov po desiatich rokoch

existencie druhého piliera uchádzať sa o výplatu dôchodkov. Počet sporiteľov sa v priebehu roka 2016 zvýšil o 33 tisíc a na jeho konci dosahoval úroveň 1 375 770. Rástla aj hodnota spravovaného majetku, pričom sa zvýšila na nové maximum na úrovni 6,94 mld. € (NBS, 2011-2017).

1.3.3 Doplnkové dôchodkové sporenie – III. pilier

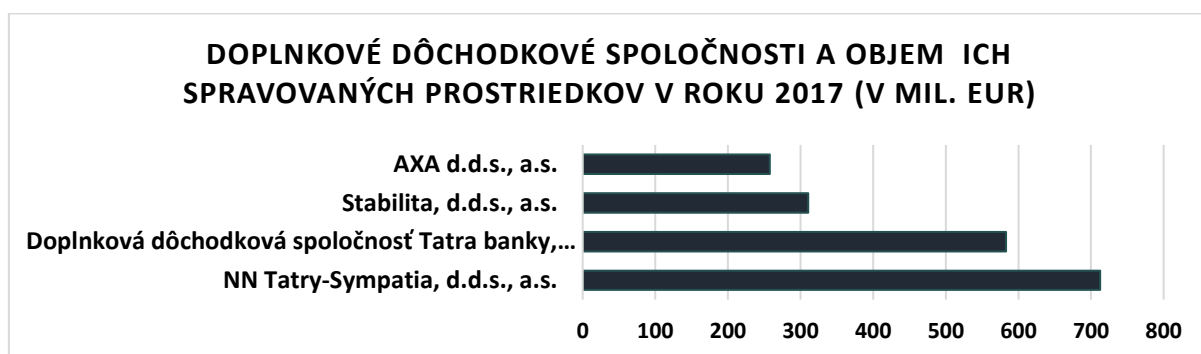
Doplnkové dôchodkové sporenie (tzv. tretí pilier) vzniklo podobne ako druhý pilier v roku 2004 po dôchodkovej reforme a upravuje ho Zákon č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení. Vstup do tretieho piliera je pre osoby staršie ako 18 rokov dobrovoľný a výška ich mesačných príspevkov je dohodnutá v účastníckej zmluve.

V prvej, sporiacej fáze platia účastníci, prípadne zamestnávatelia za svojich zamestnancov, príspevky na doplnkové dôchodkové sporenie, ktoré môžu účastníci investovať vo vybraných príspevkových fondoch. Vo výplatnej fáze sa po ukončení sporenia z doplnkového dôchodkového sporenia účastníkovi vyplácajú dávky. Aké dávky sa konkrétnemu účastníkovi budú vyplácať závisí aj od toho v akom období uzatvoril účastnícku zmluvu a či je jej súčasťou dávkový plán. Účastníkom, sa z doplnkového dôchodkového sporenia vypláca:

- doplnkový starobný dôchodok vo forme doživotného alebo dočasného doplnkového starobného dôchodku,
- doplnkový výsluhový dôchodok vo forme doživotného alebo dočasného doplnkového výsluhového dôchodku,
- jednorazové vyrovnanie,
- predčasný výber (účastníkom bez dávkového plánu) alebo odstupné (účastníkom s dávkovým plánom).

Finančné prostriedky účastníkov tretieho piliera spravujú prostredníctvom rôznych fondov doplnkové dôchodkové spoločnosti. Každá doplnková dôchodková spoločnosť je pritom povinná vytvoriť a spravovať minimálne jeden výplatný doplnkový dôchodkový fond a jeden príspevkový doplnkový dôchodkový fond. Majetok výplatného doplnkového dôchodkového fondu môžu tvoriť len dlhopisové a peňažné investície a obchody určené na obmedzenie devízového rizika. Majetok príspevkového doplnkového dôchodkového fondu môžu tvoriť akciové, dlhopisové, peňažné a iné investície. Súčasťou slovenského trhu doplnkového dôchodkového sporenia sú štyri doplnkové dôchodkové spoločnosti. Objem prostriedkov, ktoré spravovali v roku 2017 je zobrazený na grafe číslo 10. (MPSVR SR, 2017).

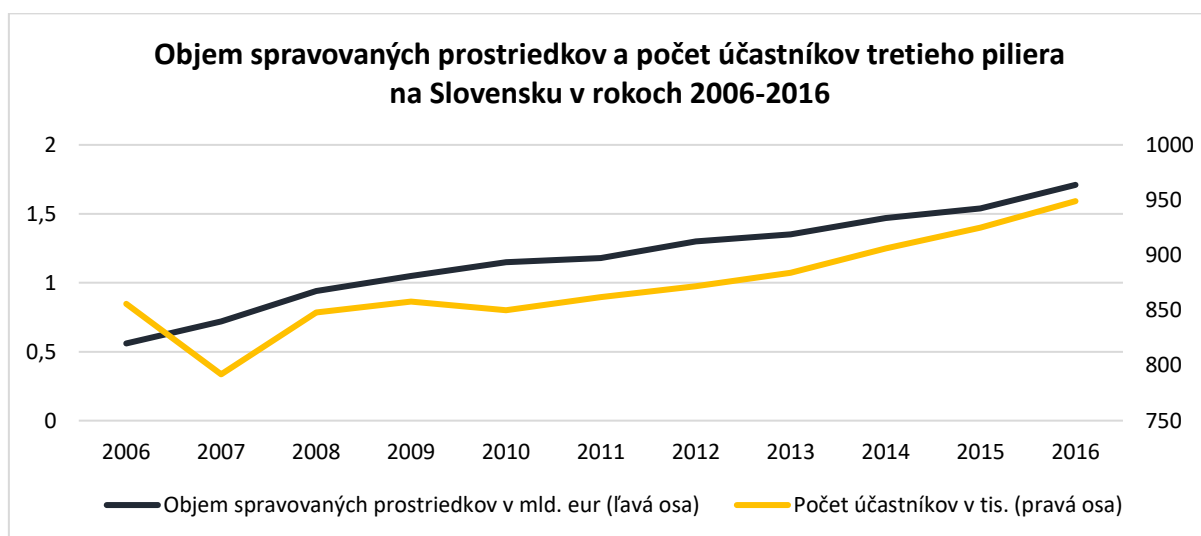
Graf 10: Doplnkové dôchodkové spoločnosti a objem spravovaných prostriedkov v roku 2017 na Slovensku (v mil. Eur)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (MPSVR SR, 2017)

Počet účastníkov tretieho piliera a objem prostriedkov, ktoré spravujú jednotlivé fondy, mal odlišnú dynamiku vývoja ako druhý pilier. Rastúci dopyt po II pilieri zobrazuje graf číslo 11. Už koncom roka 2006 bolo v doplnkových dôchodkových spoločnostiach zapojených 856 tisíc osôb, objem úspor v tomto pilieri dosiahol približne 560 mil. €. Najnižší prírastok úspor dosiahli fondy v roku 2013, kedy nadobudla účinnosť novela zákona č. 650/2004 Z. z., ktorá, okrem iného, obmedzila podmienky pre výber nasporených prostriedkov pred dovŕšením dôchodkového veku. Viacero účastníkov sa preto rozhodlo pre jednorazové vyrovnanie a následné uzavretie novej účastníckej zmluvy ešte podľa v tom čase existujúcich pravidiel. Do konca roku 2016 sa hodnota spravovaného majetku v doplnkových dôchodkových fondov vyšplhala na 1,71 mld. €.

Graf 11: Objem spravovaných prostriedkov a počet účastníkov tretieho piliera na Slovensku v rokoch 2006 - 2016

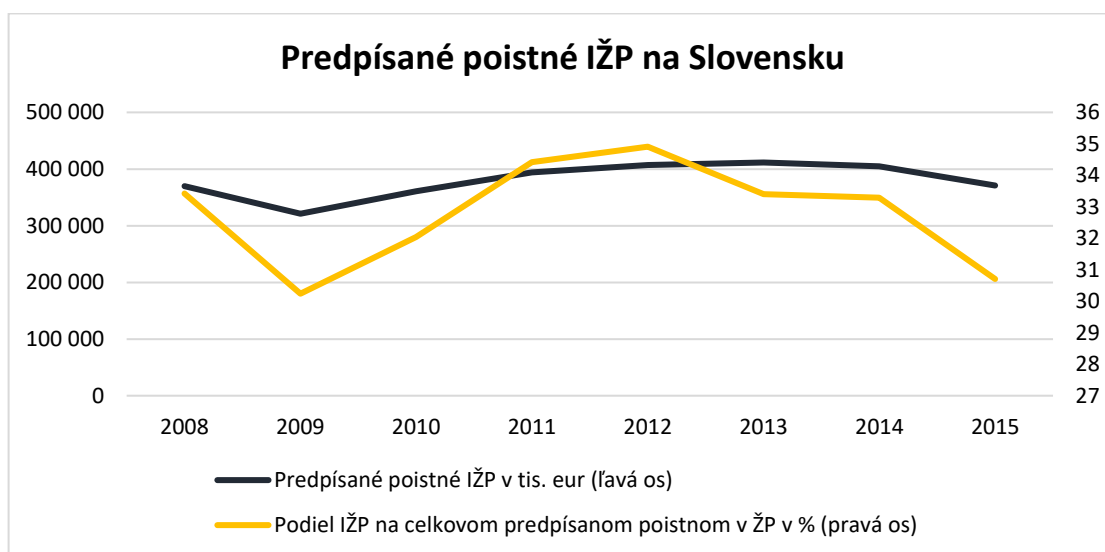
Zdroj: vlastné spracovanie podľa (NBS, 2007 - 2017)

1.3.4 Investičné životné poistenie

Možnosť poistiť sa a zároveň sporiť prostredníctvom jedného produktu prišla na slovenský poistný trh v roku 1998. Investičné životné poistenie sa za krátky čas stalo pre množstvo spotrebiteľov na Slovensku veľmi atraktívnym. Pri investičnom životnom poistení pritom nejde o sporenie, ako si myslí množstvo klientov. Jedná sa o investovanie časti poistného, ktoré v porovnaní so sporením prináša značné investičné riziká. Tie u tohoto produktu znáša poistník, nie poisťovňa. Na konci poistnej doby spotrebiteľ nezíska všetky prostriedky, ktoré poisťovní uhradil. Od poistného sa odpočítava suma predstavujúca rizikové poistné (napr. na krytie rizika smrti alebo úrazu) a poplatky, ktoré sa ďalej nezhodnocujú, ale spotrebúvajú. Spotrebiteľ, ktorí má záujem o investičné životné poistenie by preto mal byť dôkladne informovaný o základoch investovania. Na rozdiel od klasického sporenia poistník nemá možnosť jednoducho zrušiť zmluvný vzťah, alebo sa v prípade potreby dostať k časti peňazí pred dobou dohodnutou v poistnej zmluve. Investičné životné poistenie je dlhodobým zmluvným vzťahom medzi poisťovňou a poistníkom a zvyčajne sa uzatvára na niekoľko desiatok rokov. V prvých rokoch je zrušenie investičného životného poistenia pre spotrebiteľa extrémne nevýhodné. Poistník má totiž povinnosť hradiť poisťovní poplatky a sprostredkovateľovi províziu, čo výrazne znižuje hodnotu nasporených prostriedkov. Napriek jasným nevýhodám predčasného ukončovania poistenia, trvá zmluvný vzťah priemerne 6 až 8 rokov. Klienti často nie sú dostatočne finančne gramotní a investičné životné poistenie je pre nich pomerne zložitý a málo zrozumiteľný produkt. Po uzatvorení zmluvy preto často nastáva nespokojnosť s produktom, spotrebiteľ nezíska to čo očakával a predčasne ukončí zmluvný vzťah. V poslednom období sa preto znižuje dôveryhodnosť investičného životného poistenia, ktoré v širokej verejnosti nadobúda povest' nevýhodného produktu (Borkovičová, 2015).

Ako zobrazuje graf číslo 12, v poslednom období na Slovensku skutočne klesá dopyt po investičnom životnom poistení. Prvý významný pokles dopytu po tomto produkte zapríčinila finančná a hospodárska kríza v roku 2009. V období neistoty klienti prejavovali väčší záujem o klasické, konzervatívnejšie produkty životného poistenia. Ich opätovnú dôveru si ale investičné životné poistenie získalo pomerne skoro, už v roku 2010. Dopyt po tomto produkte ďalej rástol až do roku 2012, kedy podiel predpísaného poistného IŽP na celkovom predpísanom poistnom v ŽP dosiahol 34,91 % (SLASPO, 2017).

Graf 12: Predpísané poistné IŽP na Slovensku v rokoch 2008 - 2015

Zdroj: vlastné spracovanie podľa (SLASPO, 2009 - 2016)

Na rozdiel od Česka si na slovenskom poistnom trhu dlhodobo udržiava pozíciu lídra životného poistenia poistenie na dožitie, zmiešané poistenie a kapitálové životné poistenie. Investičné životné poistenie je až druhým najžiadanejším produktom a jeho podiel na životnom poistení od roku 2012 neustále klesá (SLASPO, 2009).

2 Finančná gramotnosť

V posledných rokoch sa gramotnosť spolu s ostatnými základnými zručnosťami stávajú čoraz dôležitejšími pre každodenné fungovanie v spoločnosti. Definícia gramotnosti zahŕňa okrem minimálnej úrovne čítania a písania aj schopnosť počítať, zdravotnú gramotnosť, počítačovú gramotnosť, sociálnu gramotnosť a finančnú gramotnosť (Tröster a Bowien-Jansen, 2016). Ministerstvo financií ČR definuje finančnú gramotnosť ako súbor znalostí, zručností a postojov nevyhnutných k dosiahnutiu finančnej prosperity občana prostredníctvom zodpovedného finančného rozhodovania. V súčasnosti sa finančnej gramotnosti v závislosti na dopyte po produktoch dôchodkového veku venuje v zahraničnej literatúre viacero autorov. Na túto tému bolo zároveň realizovaných niekoľko prieskumov u populácie doma, aj v zahraničí. V nasledujúcej kapitole budú prezentované názory zahraničných autorov a výsledky prieskumov, pričom viaceré z nich tvorili základ nášho vlastného prieskumu analyzovaného v záverečnej kapitole tejto diplomovej práce.

2.1 Finančná gramotnosť v zahraničnej literatúre

Rozumné zaobchádzanie s peniazmi je nevyhnutnou súčasťou každodenného života a bežní spotrebitelia musia denne robiť mimoriadne komplexné finančné rozhodnutia. Keďže systém PAYG zlyháva v jednej krajine za druhou, domácnosti musia prijímať čoraz väčšiu mieru zodpovednosti za svoju prípravu na dôchodok. V súčasnosti však stále rastie počet dôkazov o tom, že domácnosti sú pri svojom rozhodovaní pomerne slabo informované. Finančná negramotnosť je rozšírená medzi staršou populáciou aj mladými dospelými, ktorí nemajú dostatočný prehľad o základných finančných koncepciách ako je tvorba úspor, plánovanie dôchodku, či hypotéky. Ekonómovia sa začínajú viac zameriavať na príčiny a dôsledky finančnej negramotnosti, aby lepšie pochopili, prečo množstvo ľudí zanedbáva prípravu na dôchodok a prečo toľko domácnosti vstupuje do dôchodkového veku s malým alebo žiadnym bohatstvom. Z viacerých prieskumov vyplýva, že mnohé domácnosti nie sú oboznámené ani so základnými ekonomickými princípmi, ktoré sú potrebné pre tvorbu adekvátnych úspor a investícií (Lusardi a Mitchell, 2007).

Jednou zo štúdií potvrdzujúcich nízku finančnú gramotnosť populácie v USA je prieskum National Council on Economic Education z roku 2005. Prieskum pozostával z 24 otázok týkajúcich sa ekonomie, spotrebiteľov, peňazí, úrokových sadzieb, inflácie a osobného

financovania. Väčšina jeho respondentov uviedla, že je dôležité poznať základné ekonomické princípy. Napriek tomu boli skutočné finančné vedomosti študentov stredných škôl a dospelých v produktívnom veku na veľmi nízkej úrovni. Študenti stredných škôl pritom dosiahli nižšie skóre ako dospelá populácia a ženy nižšie skóre ako muži (National Council on Economic Education, 2005).

Lusardi a Mitchell analyzovali v roku 2009 vzťah medzi finančnou gramotnosťou a prípravou na starobu využitím informácií o finančných vedomostiach respondentov pred vstupom na pracovný trh a tesne pred odchodom do dôchodku. Zamerali sa aj na to, či ľudia vedia správne ohodnotiť úroveň svojej finančnej gramotnosti a kde získali svoje finančné vedomosti. Ekonomický model použitý vo výskume predpokladá, že spotrebitelia majú očakávania ohľadom pravdepodobnosti dožitia sa určitého veku, diskontných sadzieb, návratnosti investícií, výnosov, dôchodkov, dávok sociálneho zabezpečenia a inflácie. Na základe týchto očakávaní následne spotrebitelia rozdeľujú svoje príjmy na spotrebu a úspory. Model zároveň predpokladá, že spotrebitelia potrebujú pri plánovaní svojho zabezpečenia na dôchodok značnú dávku finančných vedomostí.

Lusardi a Mitchell vo svojom príspevku zisťovali ako sa spotrebitelia v skutočnosti správajú pri príprave na starobu a či dosahujú dostatočnú úroveň finančnej gramotnosti. Použili pritom sociálno-ekonomické údaje (vek, pohlavie, rodinný stav, príjem) „Rand American Life Panel“ internetového prieskumu zameraného na respondentov starších ako 17 rokov. Keďže majú mladí dospelí po vstupe na pracovný trh možnosť prijímať kľúčové rozhodnutia týkajúce sa investovania a tvorby dlhodobých úspor, vypracovali okrem toho súbor otázok týkajúcich sa finančnej gramotnosti. Prvých päť otázok sa týkalo základných koncepcií finančnej gramotnosti, ako sú zložené úrokovanie, inflácia a časová hodnota peňazí. Ďalších osem otázok bolo zameraných na pokročilejšie poznatky, týkajúce sa spôsobu fungovania akciového trhu, diverzifikácie rizika, či vzťahu medzi úrokovými sadzbami a cenami dlhopisov. Ešte predtým ako respondenti odpovedali na základné a pokročilé otázky týkajúce sa gramotnosti, mali sami ohodnotiť svoju úroveň ekonomických vedomostí a znalostí na škále od jedna (veľmi nízka) po sedem (veľmi vysoká). Prostredníctvom posledných otázok Lusardi a Mitchell zisťovali, aký vplyv mala na respondentov pri získavaní finančných vedomostí škola a pracovné prostredie.

Podľa výsledkov prieskumu len menej ako 50 % respondentov odpovedalo správne na všetkých 5 otázkach, zameraných na každodenné finančné transakcie a rozhodovanie. Respondenti rozumeli základnému úročeniu a dôsledkom inflácie, ale 25 % opýtaných nevedelo zodpovedať

otázky o zloženom úročení a časovej hodnote peňazí. Na väčšinu z ôsmich zložitejších otázok merajúcich finančnú gramotnosť odpovedalo správne 75 % respondentov, čo dokazuje, že ľudia majú určité vedomosti o fungovaní akciového trhu, či diverzifikácií rizík na finančnom trhu. Iba každá tretí respondent však vedel o vzťahu medzi cenou dlhopisov a úrokovými sadzbami a iba 18 % respondentov odpovedalo správne na všetkých 8 otázok. Najlepšie pritom odpovedali muži, respondenti nad 50 rokov a vysokoškolsky vzdelaní ľudia. Ženy, mladí dospelí a ľudia z nižším vzdelaním dosiahli na základe odpovedí na jednoduchšie aj náročnejšie otázky nižšiu úroveň gramotnosti.

Väčšina respondentov ohodnotila svoje finančné vedomosti a znalosti na začiatku dotazníku za nadpriemerné, pričom bola dokázaná veľmi silná závislosť medzi objektívnou a subjektívnou finančnou gramotnosťou. Respondenti, ktorí ohodnotili svoje vedomosti ako veľmi dobré (uviedli skóre 6 alebo 7), sa po vyhodnotení prieskumu naozaj zaradili do prvých dvoch kvartilov základnej finančnej gramotnosti. Táto závislosť bola ešte silnejšia u pokročilej finančnej gramotnosti, kde viac ako 50 % respondentov hodnotiacich svoje vedomosti za nízke (skóre 1, 2, alebo 3) bolo zaradených do najnižšieho kvartilu. Na základe prieskumu bol zároveň dokázaný vzťah medzi finančným vzdelávaním na stredných školách, či v práci a úrovne finančnej gramotnosti v ďalších fázach dospelosti. Osoby vystavené finančnému vzdelávaniu v skoršom veku dosiahli v prieskume vysokú úroveň gramotnosti.

Prostredníctvom prieskumu sa Lusardi a Mitchell snažili dokázať nielen medzery vo finančnej gramotnosti americkej populácie, ale aj to, že finančná gramotnosť ovplyvňuje prípravu respondentov na dôchodok. Podľa výsledkov sa na starobu pripravuje 68 % opýtaných, pritom na starobu myslia najviac starší a lepšie vzdelaní muži. Následne bolo pomocou viacnásobnej lineárnej regresie dokázané, že finančná gramotnosť naozaj ovplyvňuje prípravu na dôchodok a to aj po pridaní viacerých kontrolných sociálno-ekonomických premenných do modelu. Najdôležitejšou premennou bola pritom úroveň pokročilej finančnej gramotnosti, základný level finančnej gramotnosti nebol štatisticky významný (Lusardi a Mitchell, 2009).

Lusardi, Michaud a Mitchell v svojom ďalšom výskume v roku 2013 použili stochastický model životného cyklu, prostredníctvom ktorého zisťovali ako ovplyvňujú finančné vedomosti rozdielne úspory jednotlivcov na dôchodok. Model je založený na fakte, podľa ktorého jednotlivci nevstupujú na pracovný trh s plnými finančnými znalosťami, ale finančné vedomosti získavajú počas celého životného cyklu. Každý spotrebiteľ má po vstupe do dôchodku inú výšku úspor. Výsledky práce ukazujú, že 30 až 40 % nerovností v dôchodkových

úsporách v USA možno pripísať rozdielnym finančným vedomostiam sporiteľov. Pre problémy s priebežným systémom financovania dôchodku sa v súčasnosti kladú na ľudí v produktívnom veku čoraz väčšie požiadavky na spravovanie vlastných finančných prostriedkov a vytváranie dlhodobých úspor. Finančné trhy sa neustále rozvíjajú a ponúkajú nové nástroje, ktoré môžu spotrebitelia využívať na investovanie a sporenie. Ak súčasná mladá populácia investuje viac času do svojho finančného vzdelávania, môže to mať veľký prínos pre jej dôstojný život v starobe. Trend zväčšovania individuálnej zodpovednosti jednotlivcov za svoje dôchodky totiž zvyšuje dôležitosť finančnej prípravy na dôchodok hneď po vstupe na pracovný trh. Jednotlivci, ktorí investujú do svojej finančnej gramotnosti a začnú sa v skoršom veku pripravovať na starobu, nebudú musieť vzhľadom k dostatočným úsporám znížiť svoj životný štandard v dôchodkovom veku (Lusardi et al., 2013).

Vzhľadom na naliehavú potrebu zlepšiť finančnú gramotnosť jednotlivcov sa v poslednom čase čoraz viac diskutuje o spôsoboch, akými by to bolo možné dosiahnuť. Zaujať spotrebiteľa a presvedčiť ho o výhodách absolvovania kurzu totiž nie je jednoduché. Vzdelávacie programy často potrebujú zamestnať učiteľov alebo poradcov na plný úväzok, čo zvyšuje náklady pre účastníkov kurzu. Podľa prieskumov ľudia, ktorí potrebujú poradenstvo najviac, sú najmenej ochotní vyhľadávať niektorú z jeho foriem.

V súčasnosti väčšina domácností aktívne využíva pripojenie na internet, čo poskytuje príležitosť zvyšovať finančné vedomosti rýchlo a efektívne v pohodlí domova. Týmto spôsobom je možné jednoducho zaujať širokú verejnosť. V roku 2014 bol realizovaný prieskum o úspešnosti štyroch rôznych formách online vzdelávacích programov: informačnej brožúre, interaktívnej vizuálnej forme, písomnej forme a video rozprávání. Všetky štyri programy boli zamerané na zlepšenie znalostí o diverzifikácii rizika a boli navrhnuté tak, aby oslovili hlavne mladých dospelých. Prieskumu sa však zúčastnila aj staršia generácia. Forma videa sa vo výsledkoch ukázala byť najefektívnejším spôsobom zlepšovania skóre finančnej gramotnosti a úrovne sebaistoty vo finančných vedomostiach. Respondenti informovaní prostredníctvom videa mali výrazne vyššie skóre finančnej gramotnosti ako tí, ktorí získavali informácie v písomnej podobe. Účastníci interaktívnej vizuálnej formy vzdelávania síce získali vyššiu sebaistotu vo svete financií, ich gramotnosť sa však nezmenila. Tento prieskum dokázal, že aj krátkodobé vzdelávanie môže zvýšiť finančnú gramotnosť populácie a jej sebaistotu o finančných vedomostiach, čo je dôležité hlavne pre niektoré demografické skupiny (Lusardi et al., 2014).

2.1.1 OECD prieskum finančnej gramotnosti

OECD definuje finančnú gramotnosť ako vedomosti a zručnosti potrebné pre pochopenie finančných konceptov a rizík, pričom je dôležitá aj motivácia a sebaistota využívať tieto vedomosti a zručnosti na prijímanie efektívnych finančných rozhodnutí, ktoré môžu zlepšiť finančnú situáciu jednotlivca, ale aj celej spoločnosti. Hodnotenie finančných vedomostí a zručností by malo v každej vyspelej krajine patriť medzi kľúčové prvky národnej stratégie. Podľa OECD je ideálnou možnosťou zapojenie krajiny do nadnárodného prieskumu finančnej gramotnosti, ktoré môže pomôcť krajine porovnať svoje výsledky na medzinárodnej úrovni a následne nájsť vhodné riešenia na zlepšenie nevyhovujúceho stavu. Výsledky prieskumov môžu pomôcť rozhodnúť, ktoré vekové kategórie najviac potrebujú finančné vzdelávanie. V konečnom dôsledku sa tak môže zlepšiť nielen finančná gramotnosť v jednotlivých krajinách, ale aj celkový blahobyt obyvateľstva, ktoré bude schopné prijímať efektívne finančné rozhodnutia.

Prvý prieskum finančnej gramotnosti uskutočnila OECD v roku 2010, v tom čase sa ho zúčastnilo 14 krajín. O päť rokov neskôr zorganizovala táto organizácia v poradí druhý prieskum, na výzvu zapojiť sa zareagovalo až 30 krajín z celého sveta. Česká republika sa zapojila do oboch meraní, Slovensko sa nezúčastnilo ani jedného z nich. Na jednotlivé otázky druhého prieskumu odpovedalo celkovo 51 650 účastníkov vo veku 18 až 79 rokov. Účastníci prieskumu mohli získať maximálne 21 bodov za tri hodnotené oblasti – finančné vedomosti (7 bodov), finančné postoje (5 bodov) a finančné správanie (9 bodov). Priemerne získali zúčastnené krajiny v roku 2015 iba 13,2 bodu, čo dokazuje nízku finančnú gramotnosť a dáva pomerne veľký priestor na zlepšenie.

Čo sa týka finančných vedomostí, iba 56 % opýtaných získalo aspoň päť zo siedmich bodov, pritom muži (61 %) dopadli lepšie ako ženy (51 %). S pomedzi všetkých krajín dopadli v tejto oblasti najlepšie Hong Kong a Čína. Najväčšie problémy mali účastníci s otázkami o úročení, iba 58 % opýtaných rozumelo jednoduchému úročeniu a 42 % zloženému úročeniu. Naopak pozitívom je, že si väčšina ľudí uvedomovala schopnosť inflácie znižovať kúpnu silu peňazí. Prekvapivé je, že väčšina respondentov na začiatku dotazníku správne odhadla svoje finančné vedomosti. Ľudia, ktorí ohodnotili svoje vedomosti ako nadpriemerné, priemerne skutočne dosiahli lepšie výsledky ako zvyšok opýtaných.

Meranie finančného správania nedopadlo o nič lepšie, iba polovica respondentov získala aspoň šesť z deviatich bodov. V tejto oblasti finančnej gramotnosti sa najlepšie umiestnilo Francúzsko

a najhoršie Maďarsko. Najväčšie nedostatky dosiahli domácnosti pri rodinnom rozpočtovaní, plánovaní vopred, ťažkosti majú aj pri výbere produktov na trhu a využívaní nezávislých odporúčaní. Podľa výsledkov prieskumu ľudia nie sú dostatočne pripravení čeliť neočakávaným výdavkom, dvaja z piatich respondentov si nevytvorili žiadne úspory za posledných 12 mesiacov života a iba polovica opýtaných mala stanovený dlhodobý finančný cieľ. Tento výsledok je veľmi nepriaznivý vzhľadom k tomu, že dnešná ekonomicky aktívna populácia preberá čoraz väčšiu zodpovednosť za svoje finančné zabezpečenie na dôchodku.

Na základe týchto zistení OECD zdôrazňuje význam včasného finančného vzdelávania obyvateľstva, ideálne ešte v školskom veku. Budúce generácie by tak mohli mať vyššie finančné vedomosti, ktoré by mohli použiť na efektívnejšie rozhodovanie a lepšie finančné plánovanie. Rovnako by však verejne činné orgány mali hľadať spôsoby, ako posilniť finančnú gramotnosť u dospeléj populácie so zameraním na rozdiely u jednotlivých pohlaví. Pozitívna korelácia medzi finančnými vedomosťami a stanovovaním dlhodobých cieľov zároveň naznačuje ďalší významný prínos potencionálneho zvýšenia finančnej gramotnosti. Ak by sa zvýšili finančné vedomosti populácie, tá by aktívnejšie pristupovala k plánovaniu dôchodkov a bola by zabezpečená dlhodobá udržateľnosť dôchodkových systémov. Prieskum merania finančnej gramotnosti pod vedením OECD sa stal základom pri zostavovaní otázok nášho vlastného dotazníku, ktorý je analyzovaný v záverečnej časti diplomovej práce (OECD, 2016).

2.1.2 Behaviorálna ekonómia a subjektívne vnímanie finančnej gramotnosti

OECD v roku 2008 uviedla v správe o finančnom vzdelávaní, že dôvodom nízkej miery úspor a nedostatočnej prípravy na dôchodok je nízka finančná gramotnosť u sporiteľov. Preto táto organizácia odporúča rozširovať a zdokonaľovať programy finančného vzdelávania. Rastúci počet štúdií v oblasti behaviorálnej ekonómie však zároveň dokazuje že finančné správanie a tvorba dlhodobých úspor súvisia so psychologickými faktormi. Na kurzoch finančného vzdelávania by sa preto mali poskytovať stručné a výstižné informácie, ktoré by neboli pre potencionálnych sporiteľov zložité. Podľa behaviorálnej ekonómie je pre sporiteľov výhodnejšie vybrať si z menšieho množstva produktov a zároveň by im poradcovia mali odporúčať jednoduché finančné produkty, ktoré spotrebiteľov neodradia od ďalších krokov. Ani tieto odporúčania však nemusia postačovať na tvorbu adekvátnych úspor na starobu. Vláda by napríklad mohla stanoviť automatický vstup zamestnancov do dôchodkového sporenia s definovaným príspevkom. Ľudia by síce mali možnosť vystúpiť, no podľa behaviorálnej ekonómie by tak väčšina zo zotrvačnosti neurobila (Lefevre a Chapman, 2017).

Finančná gramotnosť sa v súčasnosti stáva centrom pozornosti významných nadnárodných organizácií, vlád jednotlivých štátov ale aj finančných inštitúcií. Podľa viacerých výskumov totiž stupeň finančnej gramotnosti, ktorú dosahujú spotrebitelia, priamo ovplyvňuje ich prípravu na dôchodok a tvorbu úspor na neočakávané výdavky. Anderson a Baker (2015) sa vo svojej práci zamerali na finančnú gramotnosť medzi členmi sociálnej siete LinkedIn. Vo svojom prieskume použili 3 štandardné otázky zamerané na finančnú gramotnosť, ktoré sa vyskytovali v prieskumoch Lusardi a Mitchell (2005, 2009) a doplnili ich o dve ďalšie často sa vyskytujúce otázky v prieskumoch USA. Ďalej sa zamerali na subjektívne vnímanie finančnej gramotnosti respondentov. Pýtali sa ich pritom aká je podľa nich pravdepodobnosť, že mali správne všetkých päť otázok, štyri, tri, dve alebo jednu otázku. Pomocou tohto prieskumu sa snažili dokázať, že to ako sa ľudia sami ohodnotia v oblasti finančnej gramotnosti lepšie predikuje ich prípravu na dôchodok, než ich skutočná úroveň finančnej gramotnosti. Túto hypotézu sa pokúsime potvrdiť aj prostredníctvom nášho vlastného prieskumu medzi respondentmi v Česku a na Slovensku v závere diplomovej práce.

Anderson a Baker na základe výsledkov prieskumu dospeli k trom hlavným záverom. Prvý záver sa týkal meranej finančnej gramotnosti. Hoci bola zistená priemerná finančná gramotnosť opýtaných vyššia ako v predchádzajúcich výskumoch, výsledky prekvapivo ukázali nízku finančnú gramotnosť vzhľadom na skúmanú demografickú skupinu. Len 25 % študentov a menej ako 60 % finančných a generálnych riaditeľov odpovedalo na všetky otázky správne. Vzhľadom k tomu, že skúmaná skupina pozostávala z technicky zdatných zamestnancov, z ktorých veľká časť zarába viac ako polovicu priemerného príjmu v USA, bol pôvodne očakávaný vyšší počet správnych odpovedí. Aj vysokoškolsky vzdelaná populácia s dobrým uplatnením na trhu práce má nedostatky vo finančných vedomostiach, čo vytvára priestor na ďalšie zlepšovanie.

Druhý záver sa týkal vzťahu medzi subjektívne vnímanou gramotnosťou a skutočne zistenou finančnou gramotnosťou. Vo všeobecnosti si menej gramotní respondenti mysleli, že majú vyšší počet správnych odpovedí. Ako sa ukázalo, ľudia s nižším skóre si často neuvedomujú svoje nedostatky vo finančných oblastiach, čo môže viesť k prijímaniu nesprávnych rozhodnutí. Títo ľudia sú zároveň menej ochotní akceptovať poradenstvo v oblasti dlhodobého finančného plánovania. Ich neefektívnu a nedostatočnú prípravu na dôchodok tak môže byť veľmi náročné zmeniť pomocou kurzov orientovaných na vzdelávanie, či rôznych foriem poradenstva. Tak ako vo väčšine prieskumov, aj v tomto získali ženy nižšie skóre ako muži. Zaujímavým zistením ale je, že na rozdiel od mužov nepreceňujú v tak veľkej miere svoje vedomosti.

Posledným zistením je, že finančná gramotnosť, vytváranie úspor na neočakávané výdavky a plánovanie dôchodkového sporenia sa ukázali byť pozitívne korelované. To ako sa respondenti pripravujú na dôchodok však závisí minimálne v rovnakej miere od toho ako sami vnímajú svoju finančnú gramotnosť, ako od skutočne dosahovanej gramotnosti. Ľudia, ktorí mali všetky odpovede správne, sú toho názoru, že je jednoduché vytvárať si dostatočné úspory na starobu. To isté však platí aj o ľuďoch, ktorí nedosiahli vysoké skóre, ale mali pocit, že odpovedali správne. Všetci respondenti, ktorí považovali prípravu na dôchodok za jednoduchú záležitosť, si skutočne vytvárajú dostatočné úspory. Naopak respondenti považujúci sporenie na dôchodok za zložité, často ani nezačnú podnikať prvotné kroky. Sebadôvera je teda kľúčovým hnacím motorom dôslednej prípravy na dôchodok (Anderson a Baker, 2015).

2.1.3 Finančná gramotnosť mladých dospelých a prieskum PISA

V záverečnej časti diplomovej práce je na základe vlastného prieskumu na Slovensku a v Česku analyzovaná finančná gramotnosť v závislosti na dopyte po dôchodkových produktoch. Prieskum je zameraný aj na ľudí vo veku 18-25 rokov, teda mladých dospelých, ktorí sú krátko po ukončení stredoškolského či vysokoškolského vzdelania, alebo práve vstupujú na trh práce. Na túto vekovú kategóriu sa vo svojom prieskume v roku 2017 zamerala aj britská spoločnosť „the Money Advice Service“, pričom jednou z hodnotených oblastí bola aj príprava mladých ľudí na dôchodok. Z prieskumu vyplýva, že medzi najväčšie priority tejto vekovej skupiny patrí trávenie kvalitného času s priateľmi a s rodinou, získanie dobrého vzdelania, správne zaobchádzanie s peniazmi, uplatnenie sa na trhu práce, či udržiavanie zdravého životného štýlu. Tvorba úspor na dôchodok skončila na konci tohto rebríčka, za dôležité to považovali len 3 % respondentov. Väčšina mladých ľudí plánuje svoj rozpočet na maximálne 12 mesiacov dopredu. To súvisí s faktom, že mladí dospelí často nevedia s určitosťou povedať, kde budú o rok žiť alebo pracovať. Preto je pre nich ťažké motivovať sa k vytváraniu dlhodobých plánov a vytváraniu úspor na starobu. Väčšina respondentov uviedla, že na tvorbu dlhodobých úspor je potrebný vyšší príjem, aký v skutočnosti majú. Spoločnosť Money Advice Service pritom odporúča mladým dospelým začať s prípravou na dôchodok hneď po vstupe na pracovný trh a pravidelne sporiť čo i len malé čiastky. O tom ako krátkodobo hospodáriť s financiami už väčšinou mladí dospelí počuli niekoľko odporúčaní, opakom sú skúsenosti s poradenstvom ohľadom penzijného sporenia. Z prieskumu vyplýva, že 37 % respondentov by sa chcelo v škole naučiť viac o možnostiach finančného zabezpečenia na dôchodok a 38 % opýtaných to považuje za jednu z troch najdôležitejších oblastí na zdokonalenie sa v najbližších piatich rokoch (Malton a Clarkson, 2017).

Vyššie popísané výskumy dokazujú vplyv finančnej gramotnosti na dopyt po produktoch dôchodkového veku. Pre udržateľnosť systému PAYG nie je dôležité sledovať len stupeň finančnej gramotnosti súčasnej dospeléj populácie, ale aj generácie, ktorá ešte len onedlho vstúpi na pracovný trh. OECD vo svojich prieskumoch PISA pravidelne meria finančnú gramotnosť 15-ročných študentov, pričom skúša ich schopnosť aplikovať finančné vedomosti a zručnosti na príklady z reálneho života. Výsledky posledného merania PISA 2015 ukazujú, že veľké množstvo študentov nedosahuje ani základný stupeň finančnej gramotnosti. 22 % študentov dosahuje nižšie ako základné skóre finančných vedomostí a iba 12 % dosahuje najvyššie skóre znalostí, potrebných k bežnému životu. U študentov s najvyšším skóre je pritom väčšia pravdepodobnosť dosiahnutia vysokoškolského vzdelania, uplatnenia sa na pracovnom trhu a vytvárania dlhodobých úspor. Aj v krajinách, ktoré dosiahli najlepšie výsledky (Austrália, Taliansko, Holandsko, Poľsko, USA) má jeden z piatich respondentov veľmi nízku úroveň finančných vedomostí. Preto by všetky krajiny, bez ohľadu na stupeň ekonomickej alebo finančnej vyspelosti, mali pracovať na zlepšovaní vzdelávania v tejto oblasti. Na rozdiel od prieskumov u dospeléj populácie, iba v jednej zo zúčastnených krajín (v Taliansku) dosiahli muži lepšie výsledky ako ženy. Naopak v piatich krajinách (Slovensko, Poľsko, Litva, Španielsko, Austrália) mali vyššie skóre znalostí ženy. Výzvou pre budúce generácie budú digitálne technológie, ktoré síce zlepšujú dostupnosť finančných služieb, zároveň sa však čoraz častejšie vyskytujú nové typy finančných podvodov. Preto je dôležité, aby sa mladí ľudia naučili nielen aktívne využívať finančné produkty, ale zároveň zvládali rozpoznať možné riziká, ktoré s nimi súvisia (OECD, 2017).

2.1.4 Finančná gramotnosť žien

Ako sa ukázalo, finančná negramotnosť je u dnešnej populácie výrazne rozšírená a jednotlivci nemajú dostatok informácií ani o základných ekonomických princípoch. Jedným z najčastejších záverov prieskumov zameraných na finančnú gramotnosť je už dlhodobo veľký rodový rozdiel. Muži majú väčšinou väčšie množstvo finančných vedomostí a sebaistotu ako ženy a dôkladnejšie sa pripravujú na dôchodkový vek. Tento problém je nevyhnutné riešiť vzhľadom na nižšie životné príjmy žien, časté prerušovanie práce kvôli výchove detí a vyššiu očakávanú dĺžku života. Vzhľadom k všetkým týmto dôvodom by ich príprava na dôchodok mala byť ešte dôslednejšia ako u mužov. Nízka finančná gramotnosť má značné dôsledky, keďže finančne gramotní ľudia častejšie investujú na akciových trhoch, venujú pozornosť poplatkom spojeným s určitým produktom, požičiavajú si za nižšie náklady, lepšie

diverzifikujú riziká na finančných trhoch a tým pádom vytvárajú vyššie úspory na starobu. Rodové rozdiely vo finančnej gramotnosti sa doteraz nepodarilo vysvetliť.

Hasler a Lusardi analyzovali v roku 2017 finančnú gramotnosť so zameraním na ženy z celého sveta. Otázky merajúce finančné vedomosti boli zamerané na jednoduché a zložené úročenie, infláciu a diverzifikáciu rizík. V tomto prieskume boli respondenti považovaní za finančne gramotných, ak odpovedali správne aspoň na tri zo štyroch vyššie uvedených kategórií. Aj tento prieskum potvrdil veľké nedostatky svetovej populácie, len 33 % dospelých dosiahlo požadovaný počet správnych odpovedí a 67 % populácie (v súčasnosti viac ako 3,5 mld. ľudí) nerozumie ani základným finančným konceptom. Muži (35 %) pritom dopadli lepšie ako ženy (30%) vo vyspelých aj v rozvíjajúcich sa ekonomikách, rodový rozdiel finančnej gramotnosti teda existuje na celom svete. Ženy omnoho častejšie odpovedali na otázky prostredníctvom možnosti „neviem“, čo dokazuje, že si uvedomujú nedostatky vo svojich vedomostiach. Vďaka tejto vlastnosti sa stávajú ženy ideálnou skupinou pre absolvovanie finančných vzdelávacích programov. Finančná gramotnosť pozitívne koreluje s vytváraním úspor a s finančným zabezpečením na dôchodok, ľudia s vyššou finančnou gramotnosťou častejšie sporia v niektorej z finančných inštitúcií. Najlepšou možnosťou ako zlepšovať finančné vedomosti populácie sú podľa autorov vzdelávacie programy na školách a na pracovisku. Vzhľadom k výrazným rodovým rozdielom by mali tieto programy existovať samostatne pre mužov a ženy, tak aby každá skupina získala čo najrelevantnejšie informácie (Hasler a Lusardi, 2017).

2.2 Finančná gramotnosť v ČR

V reakcii na vývoj demografickej krivky a nízku finančnú gramotnosť odporúčali medzinárodné organizácie na čele s OECD a Európskou komisiou jednotlivým štátom vytvoriť národnú stratégiu s cieľom zvýšiť finančné vedomosti občanov a vytvoriť jednotný koordinovaný systém vzdelávania. Na základe tohto odporúčania schválila vláda Českej republiky v roku 2010 uznesenie č. 338/2010 o Národnej stratégii finančného vzdelávania, ktorej cieľom bolo vytvoriť ucelený systém finančného vzdelávania pre zvyšovanie úrovne finančnej gramotnosti občanov ČR. Táto stratégia vymedzila hlavné problémy finančného vzdelávania a následne navrhla prioritné riešenia týchto problémov, s dôrazom na kľúčovú rolu inštitúcií verejnej správy. Neoddeliteľnou súčasťou Národnej stratégie finančného vzdelávania je pravidelné hodnotenie finančného vzdelávania a úrovne finančnej gramotnosti s cieľom priebežne vyhodnocovať prínosy či nedostatky realizovaných vzdelávacích programov. Závery analýz a prieskumov sú následne použité na zlepšovanie efektivity vzdelávacích programov

a výber vhodných vzdelávacích metód. Národná stratégia finančného vzdelávania nadviazala na množstvo prijatej legislatívy v oblasti ochrany spotrebiteľa v ČR a EÚ a Stratégiu finančného vzdelávania z roku 2007. Stratégia finančného vzdelávania nebola národnou stratégiou, vzhľadom k tomu, že nebola schválená vládou. Nebola teda záväzná pre celú štátnu správu (MF ČR, 2010).

V rámci Národnej stratégie finančného vzdelávania bola finančná gramotnosť definovaná ako súbor znalostí, zručností a postojov občanov, nevyhnutých k finančnému zabezpečeniu a aktívnemu vystupovaniu na finančnom trhu. Finančne gramotní občan by sa pritom mal orientovať v problematike peňazí a cien a mal by byť schopný zodpovedne spravovať osobný a rodinný rozpočet s ohľadom na meniace sa životné situácie. Finančná gramotnosť sa podľa Národnej stratégie ďalej delí na tri zložky:

- peňažnú gramotnosť nevyhnutnú pre správu peňazí a transakcií a správu nástrojov, ktoré sú k tomu určené (napr. bežný účet),
- cenovú gramotnosť potrebnú na pochopenie cenových mechanizmov a inflácie,
- rozpočtovú gramotnosť nevyhnutnú pre správu osobného a rodinného rozpočtu pri rôznych životných situáciách a správu finančných aktív (napr. investície) a záväzkov (napr. úver) (MF ČR, 2010).

Jednotlivé vzdelávacie aktivity musia pre úspešnosť procesu finančného vzdelávania pokrývať všetky oblasti finančného trhu, všetky sektory, celú populáciu a problematiku s tým spojenú. Na základe vývoja na trhu finančných produktov a služieb a v súvislosti s demografickým a sociálnym vývojom však boli stanovené tri hlavné oblasti vzdelávania, ktoré si zaslúžili väčšiu pozornosť participujúcich subjektov v Českej republike. Prvou z nich je zodpovedná a aktívna účasť občanov na finančnom trhu tak, aby títo občania prijímali efektívne rozhodnutia. Vzhľadom k narastaniu zadlženosti českých občanov je ďalej dôležitá prevencia proti predĺženiu domácností. Poslednou oblasťou, ktorej sa kladie zvýšená pozornosť je dôchodkové zabezpečenie. Keďže česká populácia rýchlo starne, dôchodcovia sa nebudú môcť spoliehať výlučne na štátne dávky, tak ako tomu bolo doteraz. Na to, aby si obyvatelia vedeli vybrať vhodný produkt zabezpečenia na starobu, budú musieť lepšie ovládať finančnú problematiku a dosahovať vyššiu úroveň finančnej gramotnosti.

2.2.1 Finančná gramotnosť českých žiakov

Vzhľadom k potrebe zvyšovania finančnej gramotnosti celej českej populácie, bola vymedzená dvojpilierová štruktúra finančného vzdelávania. Prvým pilierom sa pritom stalo vyučovanie

predmetu o finančnom vzdelávaní žiakov základných a stredných škôl, ktoré je v Českej republike povinné od septembra 2013. Rozhodla o tom vláda na základe svojho uznesenia č. 1594 o zlepšení podmienok v bankovom sektore zo dňa 07.12.2005, na základe ktorého mali podpredseda vlády, minister financií, ministerka školstva, mládeže a telesnej výchovy a minister priemyslu a obchodu za úlohu pripraviť do 30.09.2006 systém budovania finančnej gramotnosti na základných a stredných školách. Na základe definície finančnej gramotnosti boli stanovené konkrétne štandardy finančnej gramotnosti, ktoré určujú požadovaný cieľový stav finančného vzdelávania pre jednotlivé cieľové skupiny: žiakov 1. stupňa základnej školy, žiakov druhého stupňa základnej školy a žiakov stredných škôl. Štandard finančnej gramotnosti žiakov strednej školy pritom odpovedá štandardu dospelého občana, pričom by podľa štandardu mali byť títo žiaci okrem iného schopní popísať možnosti zabezpečenia sa na starobu. Všetky tieto štandardy slúžia ako východisko pri tvorbe konkrétnych vzdelávacích programov, aktivít a vzorových metodických materiálov, ktoré zabezpečujú vhodné uchopenie problematiky zo strany pedagógov. (MF ČR, 2007).

Česká republika sa v roku 2012 zapojila do medzinárodného merania finančnej gramotnosti PISA, ktorej sa zúčastnilo viac ako 29 tisíc 15-ročných študentov z 13 krajín OECD a jej piatich partnerských krajín. Tento vzdelávací projekt Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj v roku 2012 po prvý krát zisťoval okrem úrovne matematickej, čítacej a prírodovedeckej gramotnosti aj úroveň finančnej gramotnosti. Do tohto merania sa v Českej republike zapojilo 288 škôl a celkovo 1207 žiakov. Test v písomnej podobe sa skladal zo štyroch polhodinových blokov, ktoré obsahovali okrem otázok finančnej gramotnosti aj otázky zamerané na matematickú a čítaciu gramotnosť. Jedným z cieľov merania totiž bolo zistiť, ako koreluje finančná gramotnosť žiakov s vedomosťami zo zvyšných dvoch oblastí.

Českí žiaci v prieskume finančnej gramotnosti uspeli a z pomedzi 18 krajín obsadili šieste miesto. Priemerne dosiahli českí žiaci 513 bodov, lepšie výsledky dosiahli iba respondenti Šanghaja, Belgicka, Estónska, Austrálie a Nového Zélandu. Naopak horšie výsledky mali napríklad Francúzsko, Rusko, USA, Chorvátsko, Slovensko, či Kolumbia, ktorá sa umiestnila na poslednom mieste. Napriek dobrému priemernému výsledku dosiahlo najnižšiu úroveň finančných vedomostí 10 % českých žiakov, čo dáva veľký priestor pre ďalšie zlepšovanie. Z pomedzi všetkých zúčastnených krajín s výnimkou Talianska dosiahli chlapci a dievčatá porovnateľný výsledok, čo sa nezhoduje s výsledkami meraní finančnej gramotnosti dospelaj populácie. Úroveň finančnej gramotnosti českých žiakov je pritom viac ako v ostatných krajinách ovplyvnená ich znalosťami v matematickej oblasti a menej závisí od ich čítacej gramotnosti. OECD ďalej zoradila krajiny podľa skutočnej úrovni finančnej gramotnosti

a úrovni finančnej gramotnosti, ktorá by sa dala očakávať vzhľadom k dosiahnutým výsledkom v matematike a čítaní. V Českej republike bol tento rozdiel najvyšší, pričom podiel žiakov pohybujúcich sa nad očakávaným výsledkom bol 66 %.

Tento prieskum zároveň dokazuje, že na výsledky žiakov v rôznych oblastiach vzdelávania má veľký vplyv prostredie, z ktorého pochádzajú. V Českej republike vplývalo socioekonomické a kultúrne zázemie na výsledky žiakov 13 %, priemer všetkých zúčastnených krajín bol 14 %. Významný vplyv na respondentov mal aj stupeň dosiahnutého vzdelania ich rodičov a povolanie rodičov. Česká republika patrí medzi prvé krajiny na svete, ktoré zaradili predmet o finančnom vzdelávaní do povinných osnov základných a stredných škôl. Keďže sa však finančné vzdelávanie stalo povinným predmetom až od septembra 2013, zatiaľ nie je možné posúdiť ako vplýva na úroveň finančnej gramotnosti študentov. Podľa prieskumu PISA 2012 ale nejakou formou finančného vzdelávania prešlo 83 % českých žiakov, čo je hneď po Slovensku najviac zo zúčastnených krajín. Zároveň 73 % českých žiakov navštevuje školy, kde aspoň niektorí učitelia absolvovali ďalšie vzdelávanie v oblasti finančnej gramotnosti. Aj tieto údaje môžu vysvetľovať nadpriemerné výsledky českých žiakov v meraní finančnej gramotnosti PISA 2012 (ČŠI, 2014).

2.2.2 Finančná gramotnosť českých dospelých

Druhým pilierom finančného vzdelávania v Českej republike je vzdelávanie dospeljej populácie, teda spotrebiteľov finančných produktov a služieb. Zabezpečovať by ho mal prevažne súkromný sektor prostredníctvom profesných združení finančných inštitúcií a združení spotrebiteľov, pri súčasnej efektívnej spolupráci verejného sektora. Úlohou profesných združení finančných inštitúcií (napr. organizácie zastupujúce záujmy bank, poisťovní, finančných sprostredkovateľov) je dôkladne informovať spotrebiteľov, keďže finančne gramotný občan je z dlhodobého hľadiska prínosom pre celý finančný trh. Podobnú rolu zastávajú aj odbory a zamestnávateľia, ktorí môžu pozitívne pôsobiť hlavne na zamestnaneckú verejnosť. Ďalšie projekty v oblasti finančného vzdelávania a odborné poradenstvo širokej verejnosti môžu ponúkať neštátne neziskové organizácie, či rôzne vzdelávacie inštitúcie. Dôležitú rolu pri zvyšovaní finančnej gramotnosti zohrávajú aj verejnoprávne a súkromné médiá, ktoré môžu jednoduchých spôsobom zvýšiť záujem verejnosti o túto problematiku. Súčasťou procesu ďalšieho vzdelávania českých občanov je tvorba projektov, ich priebežná aktualizácia a zaistenie informovanosti o týchto projektoch, ale aj pravidelné monitorovanie úrovne finančnej gramotnosti so zapojením do medzinárodného merania OECD (MF ČR, 2010).

Meranie úrovne finančnej gramotnosti dospeléj populácie v Českej republike prebehlo naposledy v roku 2015, keď sa ČR ako jedna z tridsiatich krajín zapojila do medzinárodného merania OECD. Otázky prieskumu boli zamerané na finančné vedomosti, pri ktorých existovala len jedna správna odpoveď a ekonomickú zodpovednosť, pri ktorých neexistovala objektívna správna odpoveď, ale niektorá z možností bola považovaná za zodpovednejšiu. Za otázky týkajúce sa finančných vedomostí bolo možné získať maximálne 23 bodov a za otázky o ekonomickej zodpovednosti maximálne 55 bodov. Na základe úspešnosti boli respondenti rozdelení do týchto štyroch skupín: veľmi nízka finančná znalosť/zodpovednosť (0 - 33 % úspešnosť), pomerne nízka finančná znalosť/zodpovednosť (33 - 50 %), pomerne vysoká finančná znalosť/zodpovednosť (50 - 66 %) a veľmi vysoká finančná znalosť/zodpovednosť (66 - 100%). Tento prieskum je pre túto diplomovú prácu kľúčový, keďže sme z neho vybrali najrelevantnejšie otázky týkajúce sa finančnej gramotnosti a dôchodkového zabezpečenia a použili ich vo vlastnom prieskume analyzovanom v záverečnej časti kapitoly.

Podľa výsledkov prieskumu má v Českej republike veľmi vysoké alebo pomerne vysoké finančné znalosti 48 % ľudí, ale iba 12 % respondentov malo v teste viac ako 66 % úspešnosť. Pomerne nízke finančné znalosti malo 40 % opýtaných a 12 % opýtaných malo v teste menej ako 33 % otázok správne. Česká republika sa tým zaradila medzi krajiny, ktoré dosahujú nižšiu úroveň finančných vedomostí ako priemer krajín OECD. Spomedzi sociodemografických ukazovateľov sa ukázala ako najvyššia závislosť medzi finančnými vedomosťami a úrovňou dosiahnutého vzdelania a príjmom respondentov. Čím vyššie vzdelanie dosiahli respondenti a čím majú vyšší príjem, tým dosiahli lepšie skóre. Naopak najnižšie finančné znalosti mali študenti a to najmä pre ich nezáujem o finančné záležitosti a nízke skúsenosti na finančnom trhu v tak nízkom veku. Prekvapivo ženy mali v tejto kategórii o niečo lepšie skóre ako muži. Napríklad veľmi nízku úroveň finančných znalostí malo 16 % mužov a iba 11 % žien. Čo sa týka ekonomickej zodpovednosti, 64 % osôb dosiahlo nízku, alebo pomerne nízku úroveň. Skôr zodpovedne sa správa 31 % opýtaných a 6 % dosiahlo veľmi nízku úroveň ekonomickej zodpovednosti. Najviac zodpovední sú starší občania s vyšším vzdelaním, pričom tentoraz dosiahli lepšie skóre muži. Prieskum zároveň dokázal silnú koreláciu medzi finančnými vedomosťami a ekonomickou zodpovednosťou. Ľudia s vyššími finančnými vedomosťami sa správajú ekonomicky zodpovednejšie.

Na začiatku dotazníku ohodnotilo svoje finančné znalosti ako dobré iba 13 % ľudí, medzi nimi boli hlavne vysokoškolsky vzdelaní ľudia vo veku 30 - 44 rokov a živnostníci. Horšie sa hodnotili prevažne ženy, dôchodcovia a ľudia s nižším vzdelaním. Podľa výsledkov prieskumu

si rozpočet v Českej republike zostavuje 40 % domácnosti (prevažne starší ľudia a ženy) a väčšina z nich sleduje jeho dodržiavanie. Finančné ciele si stanovuje 42 % ľudí, mladí dospelí pritom najčastejšie myslia na kúpu motorového vozidla a ľudia do 44 rokov na zabezpečenie vlastného bývania. Dôchodok považuje za najdôležitejší finančný cieľ iba 5 % respondentov. Z veľkej ponuky produktov na finančnom trhu aktívne využíva väčšina respondentov iba bežný účet, tretina využíva ešte nejakú z foriem poistenia, sporenia, alebo dôchodkového sporenia. Pri svojom rozhodovaní si ľudia najčastejšie nechávajú poradiť na pobočke, dajú na odporúčania známych alebo vyhľadávajú informácie dostupné na internete. Na otázku o jednoduchom úročení odpovedalo správne 58 % ľudí a 61 % respondentov zvolilo výhodnejšiu z dvoch možností úročenia na bežnom účte. Oveľa väčšie nedostatky dosiahli ľudia pri otázke o zloženom úročení, správne odpovedalo len 33 % opýtaných. Vplyvu inflácie na hodnotu peňazí rozumelo 59 % opýtaných, no skutočnú úroveň inflácie v Českej republike správne odhadlo iba 9 % respondentov.

Viac ako polovica respondentov si v posledných 12 mesiacoch sporila na bežnom účte alebo prostredníctvom stavebného sporenia a 38 % ľudí si sporilo doma v hotovosti. Oproti rovnakému prieskumu z roku 2010 zaznamenalo pokles investovanie prostredníctvom penzijného pripoistenia (14 %) a životné poistenie (5 %). Podľa prieskumu aktívne nesporeí 19 % ľudí, pritom ako hlavný dôvod nevytvárania žiadnych úspor najčastejšie ľudia uvádzali nedostatočný príjem. Spomedzi opýtaných dáva 86 % prednosť málo rizikovému sporeniu, pre 52 % sporiteľov je dôležitý čo najvyšší výnos a 79 % považuje za dôležité mať nasporené peniaze kedykoľvek k dispozícii. Pri svojej príprave na dôchodok sa podľa výsledkov prieskumu 85 % ľudí spolieha na dôchodok poskytovaný štátom. Prostredníctvom vlastných úspor v hotovosti alebo na bežnom účte sa pripravuje alebo plánuje pripravovať na dôchodok 79 % respondentov a prostredníctvom investícií do akcií, dlhopisov a fondov 15 % opýtaných. Penzijné pripoistenie využíva alebo využije 61 % opýtaných a 60 % plánuje získať prostriedky predajom nehnuteľností. Na pomoc rodinných príslušníkov sa spolieha 34 % respondentov a iné zdroje 11 % ľudí (MF ČR, 2015).

2.3 Finančná gramotnosť na Slovensku

Po príklade viacerých štátov aj slovenská vláda podnikla v poslednom desaťročí niekoľko krokov týkajúcich sa zlepšovania finančnej gramotnosti v krajine. Najskôr na základe uznesenia č. 447 z 2. júla 2008 schválila vláda Návrh stratégie vzdelávania vo finančnej oblasti a manažmentu osobných financií, ktorý predložil podpredseda vlády Slovenskej republiky a

minister školstva. Následne bola v tom istom roku vypracovaná prvá verzia Národného štandardu finančnej gramotnosti, ktorá sa okrem finančných tém zaoberá aj spotrebiteľskou výchovou, protikorupčnou výchovou, výchovou k podnikaniu a výchovou proti podvodom pri využívaní verejných zdrojov. Posledná, v poradí tretia verzia Národného štandardu finančnej gramotnosti je platná od 1.9.2017. V Národnej stratégii finančnej gramotnosti je finančná gramotnosť definovaná ako schopnosť občana využívať poznatky, zručnosti a skúsenosti na efektívne riadenie vlastných finančných prostriedkov s cieľom zabezpečiť sebe aj svojim blízkym celoživotné finančné zabezpečenie. Finančná gramotnosť pritom nie je absolútny stav, ale závisí od viacerých premenných ako sú vek, rodina, zamestnanie, kultúra či miesto bydliska a jej úroveň sa u jednotlivca neustále vyvíja vzhľadom na meniace sa ekonomické prostredie (MŠVVaŠ SR, 2017).

Národný štandard finančnej gramotnosti popisuje prostredníctvom osvojených kompetencií, aké poznatky, zručnosti a skúsenosti ohľadom finančného vzdelávania by mali mať žiaci základných a stredných škôl na Slovensku. Prioritou pritom nie je získanie teoretických vedomostí, ale praktické využitie informácií a prepojenie s realitou. Vzhľadom na nedostatočné skúsenosti v mladom veku sa od absolventa strednej školy nevyžaduje rovnaký stupeň finančných vedomostí ako od staršieho, dospelého občana. Finančne gramotní žiaci stredných škôl by však mali rozumieť kľúčovým oblastiam osobných financií a mali by byť pripravení v dospelosti využívať nadobudnuté informácie pri rozhodovaní o širokej škále produktov na finančnom trhu. Každá škola musí zahrnúť do svojho školského vzdelávacieho programu týchto 6 tém: finančná zodpovednosť spotrebiteľov; plánovanie, príjem a práca; rozhodovanie a hospodárenie spotrebiteľov; úver a dlh; sporenie a investovanie a riadenie rizika a poistenie. Jednotlivé kompetencie, ktoré by mali žiaci zvládnuť sú rozdelené do troch úrovní: úroveň prvého stupňa základnej školy, úroveň druhého stupňa základnej školy a úroveň strednej školy. Na slovenských školách sa povinne nevyučuje predmet o finančnom vzdelávaní, ale pedagogickí zamestnanci majú povinnosť zaradiť jednotlivé témy do vzdelávania podľa potrieb žiakov a vzdelávacích podmienok školy. Majú možnosť finančnú gramotnosť začleniť do jednotlivých predmetov, uplatniť medzipredmetové vzťahy, realizovať ju v blokovanom vyučovaní alebo formou kurzu, či vytvoriť samostatný predmet (MŠVVaŠ SR 2014, MŠVVaŠ SR 2017).

Slovenská republika sa spolu s ďalšími 14 krajinami zapojila v roku 2015 už po druhýkrát do medzinárodného merania finančnej gramotnosti 15-ročných študentov PISA 2015. Tohto prieskumu sa na Slovensku zúčastnilo 1540 žiakov z 292 škôl. V roku 2015 dosiahli žiaci

zúčastnených krajín priemerne 489 bodov. Slovenskí žiaci dosiahli priemerne iba 445 bodov, čím sa zaradili pod priemer krajín OECD a obsadili až 11 miesto. Oproti rovnakému prieskumu z roku 2012 si Slovensko pohoršilo priemerné skóre o 25 bodov. Slovenské dievčatá pritom dosiahli výrazne vyššiu úroveň finančnej gramotnosti ako chlapci. Najnižšiu úroveň finančnej gramotnosti získalo až 34,7 % slovenských žiakov, čo predstavuje nárast o 11,8 % oproti poslednému meraniu v roku 2012. Podiel žiakov v tejto skupine je o 12,4 % vyšší ako priemerne v krajinách OECD. Najvyššiu úroveň finančných vedomostí dosiahlo iba 6,3 % slovenských žiakov. Podľa PISA 2012 pritom prešlo do roku 2013 nejakou formou finančného vzdelávania na školách 85 % slovenských žiakov, čo je najviac spomedzi krajín OECD. Výsledky tohto vzdelávania zatiaľ nie sú viditeľné, keďže sa úroveň finančnej gramotnosti v porovnaní s predchádzajúcim meraním ešte viac zhoršila. Jedným z kľúčových faktorov, ktoré ovplyvňujú výsledky jednotlivých žiakov pri vzdelávaní je ich socioekonomické zázemie. Výsledky prieskumu ukazujú, že tento faktor na Slovensku ovplyvňuje úroveň finančnej gramotnosti zo 6,5 %, čo je menej ako priemerne v zúčastnených krajinách (NÚCEM, 2017).

Národný štandard finančnej gramotnosti bližšie nešpecifikuje možnosti ďalšieho finančného vzdelávania po ukončení stredoškolského vzdelávania. Zároveň sa Slovenská republika doposiaľ nezúčastnila žiadneho medzinárodného merania finančnej gramotnosti dospelých populácie. Posledný prieskum zameraný na finančnú gramotnosť bol realizovaný Slovenskou bankovou asociáciou ešte v roku 2007, pričom sa ho zúčastnilo 1107 respondentov vo veku 18 až 75 rokov. Úroveň finančnej gramotnosti bola meraná tzv. Indexom finančnej gramotnosti, ktorý meria schopnosť občanov vykonávať efektívne rozhodnutia v oblasti riadenia a správy osobných financií na základe získaných informácií. Tento index sa skladá z desiatich otázok týkajúcich sa bežného účtu, úverov, vkladov a investovania. Index pritom môže nadobúdať hodnoty od 0 (minimum) po 1 (maximum) a predstavuje základ pre ďalšie prieskumy finančnej gramotnosti na Slovensku.

Index finančnej gramotnosti dosiahol roku 2007 priemernú úroveň 0,56 bodu, čo dáva veľký priestor na zlepšenie. Tak ako vo viacerých zahraničných meraniach, aj tieto výsledky najviac ovplyvnil stupeň dosiahnutého vzdelania a výška príjmu respondentov. Rozdiel vo finančnej gramotnosti mužov a žien nebol štatisticky významný. Svoje finančné znalosti odhadli účastníci merania realisticky, tí ktorí hodnotili svoje vedomosti vysoko, skutočne dosiahli najvyšší počet správnych odpovedí. Viac ako polovica respondentov uviedla, že nie je dostatočne informovaná o produktoch a službách na finančnom trhu a pre 77,3 % opýtaných je finančný jazyk komplikovaný. Pri potrebe poradenstva sa ľudia najčastejšie obracajú na

pracovníkov finančného sektora alebo príbuzných a známych. Väčšina respondentov mala pozitívny postoj k myšlienke finančného vzdelávania a 72 % opýtaných považovalo dostupnosť ďalšieho vzdelávania pre všetky vekové kategórie za veľmi dôležité (SBA, 2007).

3 Analýza finančnej gramotnosti v závislosti na dopyte po produktoch dôchodkového veku slovenskej a českej populácie

Ako bolo dokázané vo viacerých zahraničných prieskumoch, finančná gramotnosť má veľký vplyv na dopyt po produktoch dôchodkového veku. Občania s vyššou úrovňou finančných vedomostí majú tendenciu pripravovať sa zodpovednejšie na svoju starobu. Hlavným cieľom tejto diplomovej práce je vyhodnotiť vplyv finančnej gramotnosti českej a slovenskej populácie na dopyt po dôchodkovom zabezpečení. Zameriavame sa pritom na štátne dávky, vlastné úspory v banke alebo v hotovosti, druhý pilier (iba na Slovensku), tretí pilier, podporu rodinných príslušníkov, investičné životné poistenie a iné zdroje financovania dôchodku. Zároveň analyzujeme vzťah medzi finančnou gramotnosťou a vlastným hodnotením respondentov v oblasti finančných vedomostí a zručností. Keďže v Českej republike už prebehla podobná analýza u ľudí starších ako 50 rokov, v tejto diplomovej práci sa zameriavame výlučne na mladšiu generáciu vo veku 18 až 50 rokov.

V Českej republike bolo v minulosti realizovaných viacero meraní finančnej gramotnosti študentov a dospelaj populácie. V roku 2015 sa ČR zapojila aj do medzinárodného merania OECD, pričom bol tento prieskum zameraný aj na prípravu populácie na starobu. Ministerstvo financií ČR síce vo svojej správe zverejňuje výsledky týchto meraní, tie však neobsahujú všetky informácie potrebné k podrobnej analýze závislosti finančnej gramotnosti na dopyte po produktoch dôchodkového veku. V záverečnej správe sa uvádza koľko percent populácie odpovedalo správne na jednotlivé otázky, alebo ktoré produkty občania najčastejšie využívajú na zabezpečenie sa na starobu. Odpovede sú ale uvedené celkovo za všetkých respondentov vo veku 18 až 79 rokov, nie sú zverejnené odpovede jednotlivých respondentov, potrebné pre hlbšiu analýzu. V Slovenskej republike prebehlo v minulosti iba jedno národné meranie finančnej gramotnosti dospelaj populácie, naposledy však v roku 2007. Ani údaje tohto prieskumu nepostačujú téme tejto diplomovej práce. Pre potreby analýzy vzťahu finančnej gramotnosti v závislosti na dopyte po produktoch tretieho veku sme preto realizovali vlastný prieskum, ktorý prebiehal samostatne v Českej republike a Slovenskej republike.

Ešte predtým ako si priblížime zber dát a výsledky prieskumu v sledovaných krajinách, položíme šesť hypotéz o predpokladaných záveroch analýzy:

- 1) Existencia silného vzťahu medzi finančnou gramotnosťou a vlastným hodnotením respondentov ohľadom finančných vedomostí. Zároveň predpokladáme, že časť českej

a slovenskej populácie nedokáže správne ohodnotiť svoje finančné vedomosti a zručnosti, teda v tejto oblasti sa nadhodnocuje alebo sa podceňuje.

- 2) Prítomnosť vzťahu medzi finančnou gramotnosťou, vlastným hodnotením respondentov a prípravou na dôchodok. Očakávame, že finančne gramotnejšie obyvateľstvo sa na starobu pripravuje zodpovednejšie a nespolieha sa výlučne na štátne dôchodkové dávky, pričom častejšie vytvára vlastné úspory v hotovosti či v banke, využíva druhý pilier (iba na Slovensku), tretí pilier a iné zdroje financovania. Súčasne predpokladáme, že na zabezpečovanie sa na starobu má minimálne rovnaký vplyv ako výsledná finančná gramotnosť aj vlastné hodnotenie respondentov ohľadom finančných vedomostí a zručností.
- 3) Obyvateľstvo s vysokoškolským vzdelaním dosiahne vyššiu úroveň finančnej gramotnosti. Predpokladáme, že úroveň dosiahnutého vzdelania ovplyvňuje finančné vedomosti a zručnosti populácie.
- 4) V Českej republike dosiahnu vyššiu úroveň finančnej gramotnosti ľudia vo veku 18 až 35 rokov, ako vo veku 36 až 50 rokov. Na Slovensku dosiahnu najvyššiu gramotnosť ľudia vo veku 26 až 35 rokov, mladí dospelí a ľudia vo veku 36 až 50 rokov dosiahnu nižšie skóre.
- 5) Muži dosiahnu o niečo lepšie výsledky vo finančnej gramotnosti ako ženy.
- 6) Občania Českej republiky dosiahnu vyššiu úroveň finančnej gramotnosti ako občania Slovenska. Vzhľadom k povinnému predmetu finančného vzdelávania v Českej republike predpokladáme, že českí mladí dospelí dosiahnu lepšie skóre ako slovenskí, čo sa odzrkadlí aj v celkových výsledkoch za všetky vekové kategórie.

3.1 Analýza finančnej gramotnosti a prípravy na dôchodok českej populácie

Pre hlbšiu analýzu vzťahu medzi finančnou gramotnosťou a prípravou jednotlivcov na dôchodok je potrebné mať k dispozícii podrobné údaje o ich finančných vedomostiach a využívaní jednotlivých dôchodkových produktov. Preto sme v Českej republike realizovali vlastný prieskum, ktorý prebiehal od 27.03.2018 do 17.04.2018. Tohto prieskumu sa zúčastnilo 152 respondentov vo veku 18 až 50 rokov. Respondenti boli na základe odpovedí rozdelení do troch vekových kategórií. Prvou z nich boli mladí dospelí vo veku 18 až 25 rokov, ktorí ešte študujú alebo sú už aktívnou súčasťou pracovného trhu. Práve po vstupe na pracovný trh majú občania možnosť začať svoju prípravu na dôchodok, preto bola táto kategória ako prvá zaradená do prieskumu. Ďalšiu skupinu respondentov tvorili ľudia vo veku 26 až 35 rokov, z ktorých väčšina je už nejakú dobu súčasťou pracovného trhu. Posledná veková kategória pozostávala

z obyvateľstva vo veku 36 až 50 rokov, ktorá má spomedzi všetkých respondentov najviac pracovných skúseností a najskôr dovŕši dôchodkový vek. Prieskum bol realizovaný formou dotazníku, ktorý bol vytvorený prostredníctvom online formulára Google. Zber dát prebiehal pomocou šírenia odkazu na online verziu dotazníku prostredníctvom emailu a sociálnych sietí medzi priateľov a známych.

Pri tvorbe dotazníku sme sa inšpirovali otázkami medzinárodného merania finančnej gramotnosti OECD, do ktorého sa Česká republika zapojila v roku 2010 a 2015. Spomedzi veľkého množstva otázok týkajúcich sa finančných vedomostí a ekonomickej zodpovednosti sme vybrali 12 otázok, ktoré najviac vystihujú tému tejto diplomovej práce, pričom sme niektoré z nich upravili tak, aby čo najlepšie vystihovali skúmanú problematiku. Vybrané otázky môžeme rozdeliť do štyroch kategórií. Prvá kategória obsahovala iba jednu otázku týkajúcu sa vlastného hodnotenia finančných vedomostí a zručností respondentov, ktorí ich mohli ohodnotiť ako veľmi dobré, pomerne dobré, priemerné, pomerne nízke a veľmi nízke. Táto otázka bola účelovo zaradená na začiatok dotazníku, aby ďalšie otázky neovplyvnili rozhodovanie účastníkov prieskumu. Druhá kategória obsahovala šesť otázok týkajúcich sa finančných vedomostí a zručností respondentov. Otázky boli zamerané na jednoduché úročenie, zložené úročenie, infláciu, ďalej si účastníci prieskumu mali možnosť vybrať spomedzi dvoch výnosov ten výhodnejší a odhadnúť výnos penzijného fondu na základe minulých rokov. Ďalšia otázka bola následne zameraná na financovanie životných nákladov v dôchodkovom veku. Jednotlivý respondent u každej zo šiestich možností prípravy na dôchodok (štátne dôchodok/dávky, vlastné úspory v banke/v hotovosti, III. pilier, podpora rodinných príslušníkov, investičné životné poistenie, iné zdroje) uviedli, či daný produkt aktuálne využívajú, plánujú ho v budúcnosti, alebo ho nemajú a ani neplánujú. Na záver dotazníku boli zaradené štyri otázky týkajúce sa socioekonomických charakteristík respondentov (pohlavie, vek, najvyššie dosiahnuté vzdelanie, ekonomická aktivita). Výsledky prieskumu sú analyzované v ďalšej časti diplomovej práce. Konkrétna podoba českej verzie dotazníku je súčasťou prílohy 1.

3.1.1 Analyzované premenné v ČR

Na hodnotenie výsledkov prieskumu zameraného na vzťah finančnej gramotnosti a dopytu po produktoch dôchodkového veku budeme používať analytický program SPSS, ktorý ponúka množstvo možností na dôkladnú analýzu a prezentáciu výsledkov. Pre vloženie dát do tohto programu potrebujeme najskôr definovať jednotlivé premenné, ktorým priradíme

hodnoty/vlastnosti zistené v prieskume. Slovné odpovede na otázky dotazníku je potrebné modifikovať na čísla, ktoré určitým spôsobom budú charakterizovať respondentov a rozdelia ich do rôznych kategórií. Pri analýze rozlišujeme nominálne a ordinálne premenné. Jednotlivé kategórie nominálnych premenných nie je možné logicky usporiadať do poradia, priradené čísla iba symbolizujú určité vlastnosti respondentov a sú pridelené náhodne.

V nasledujúcej časti sa na základe deskriptívnej štatistiky pozrieme na to, ako sú jednotlivé premenné v našom prieskume zastúpené. Absolútny počet, relatívny počet (%) a kumulatívny počet (%) všetkých premenných a ich kategórií je zobrazený v prílohe číslo 2. Najskôr predstavíme zastúpenie ôsmich nominálnych premenných. Hodnoty ich modusu, variačného pomeru a normalizovaného nominálneho rozptylu znázorňuje tabuľka číslo 3. Modus je jedinou vhodnou strednou hodnotou pre nominálne premenné, pričom určuje kategóriu s najvyšším počtom odpovedí. To ako sú jednotlivé kategórie obsadené určuje normalizovaný nominálny rozptyl, ktorý nadobúda hodnoty od 0 do 1. Čím viac sa jeho hodnota blíži k jednej, tým rovnomernejšie sú rozdelené dáta do jednotlivých kategórií (Mareš, Rabušic, Soukup, 2015).

Tabuľka 3: Modus a rozptyl nominálnych premenných v ČR

Nominálne premenné	Pohlavie	Ekonomická aktivita	Štátny dôchodok/dávky	Vlastné úspory v banke/hotovosť	III. pilier	Podpora rodinných príslušníkov	Investičné životné poistenie	Iné zdroje
N	152	152	152	152	152	152	152	152
Modus	2	1	2	1	3	3	3	3
Variačný pomer	0,4868	0,4079	0,1842	0,5395	0,5461	0,2171	0,4605	0,4013
Normalizovaný nominálny rozptyl	0,9993	0,7566	0,4726	0,9622	0,9499	0,5306	0,8757	0,8177

Zdroj: vlastné spracovanie

Prvou analyzovanou nominálnou premennou je pohlavie, kde mužom bolo pridelené číslo 1 a ženám číslo 2. Ako ukazuje modus, prieskumu finančnej gramotnosti sa častejšie zúčastnili ženy. Normalizovaný nominálny rozptyl zasa hovorí, že jednotlivé pohlavia boli v prieskume zastúpené rovnomerne (48,7 % muži, 51,3 % ženy). Druhou socioekonomickou nominálnou premennou je ekonomická aktivita. Respondentov, ktorí sú zamestnaní označuje číslo 1, číslo 2 patrí samostatne zárobkovo činným osobám (SZČO), číslo 3 študentom a číslo 4 ekonomicky neaktívnemu obyvateľstvu. Najviac respondentov bolo zamestnaných (59,2 %) a študentov (27 %). Svoje zastúpenie mali v prieskume finančnej gramotnosti aj ekonomicky neaktívni občania (8,6 %) a SZČO (5,3 %).

Medzi nominálne premenné patrí aj šesť analyzovaných spôsobov prípravy na dôchodok. Číslo 1 bolo pridelené respondentom, ktorí už aktuálne majú niektorí z dôchodkových produktov, číslo 2 tým, ktorí to ešte len plánujú a číslo 3 tým, ktorí ho nemajú a ani neplánujú. Ako môžeme

vidieť, väčšina respondentov ešte len plánuje poberať štátne dôchodkové dávky a odpovede sa koncentrujú práve do tejto kategórie (81,6 %). To súvisí s faktom, že prieskum finančnej gramotnosti bol zameraný na vekovú kategóriu 18 až 50 rokov, teda na ekonomicky aktívne obyvateľstvo. Na dôchodkové dávky sa v Českej republike vôbec nespolieha 12,5 % respondentov. Nejaké úspory v hotovosti alebo v banke má aktuálne 46,1 % respondentov a v budúcnosti ich plánuje vytvoriť ďalších 28,9 %. Naopak tretí pilier nie je veľmi zastúpený, 45,4 % účastníkov prieskumu ho nemá a ani v budúcnosti neplánuje. Ďalšie dve kategórie sú skoro rovnako zastúpené, preto normalizovaný nominálny rozptyl tejto premennej dosahuje skoro číslo 1. Väčšina respondentov (78,3 %) sa vôbec nespolieha na finančnú podporu rodinných príslušníkov a 59,3 % nemá a ani neplánuje investičné životné poistenie. Zároveň iba 11,2 % opýtaných už v súčasnosti má aj iné zdroje zabezpečenia sa na starobu. V budúcnosti sa pomocou iných produktov plánuje zabezpečiť 28,9 % ľudí, najpočetnejšiu kategóriu ale tvoria ľudia, ktorí iné zdroje nemajú a ani ich neplánujú vytvoriť. Z výsledkov normalizovaného nominálneho rozptylu u premenných v tabuľke číslo 3 vyplýva, že respondenti nie sú koncentrovaní do jednej kategórie, ale sú pomerne rovnomerne rozdelení.

Druhým typom premenných sú ordinálne premenné, ktorých kategórie je možné logicky usporiadať do poradia. U týchto premenných je najvýhodnejšie použiť ako údaj o strednej hodnote medián, ktorý rozdeľuje súbor usporiadaný podľa hodnôt premennej na dve polovice. Medián dokáže na základe kumulatívneho počtu premennej určiť, ktorá kategória v sebe zahŕňa minimálne 50 % prípadov. Teda 50 % hodnôt v súbore je menších ako rovnakých ako medián. Deskriptívna štatistika využíva u ordinálnych premenných normalizovaný ordinálny rozptyl, ktorý sa počíta prostredníctvom kumulatívneho počtu, nie relatívneho ako je to u nominálneho rozptylu. V nasledujúcej časti popíšeme štyri ordinálne premenné analyzované v tejto diplomovej práci. Ich medián a rozptyl zobrazuje tabuľka číslo 4 (Mareš, Rabušic, Soukup, 2015).

Tabuľka 4: Medián a rozptyl ordinálnych premenných v ČR

Ordinálne premenné	Vek	Vzdelanie	Vlastné hodnotenie respondenta	Finančná gramotnosť
N	152	152	152	152
Median	2	3	3	2
Normalizovaný ordinálny rozptyl	0,8940	0,5350	0,6665	0,9303

Zdroj: vlastné spracovanie

Prvou a zároveň najdôležitejšou premennou je úroveň finančnej gramotnosti. Českí respondenti priemerne odpovedali správne na 3,3 finančných otázok zo šiestich. Na základe odpovedí na tieto otázky boli účastníci prieskumu následne rozdelení na tri skupiny. Finančnú gramotnosť

respondentov, ktorí odpovedali správne iba na 1-2 otázky zo 6, sme vyhodnotili ako nízku a priradili im číslo 1. Respondenti, ktorí odpovedali správne na 3-4 otázky dosiahli pomerne dobrú finančnú gramotnosť a bolo im pridelené číslo 2. V poslednej skupine mali respondenti nesprávne maximálne jednu otázku, teda dosiahli vysokú finančnú gramotnosť. Tejto skupine bolo pridelené číslo 3. Nízku a vysokú finančnú gramotnosť dosiahlo rovnaké množstvo respondentov (36,8 %). Z prieskumu finančnej gramotnosti vyplýva, že 63,2 % českej populácie dokáže odpovedať správne na maximálne 2/3 otázok. Vzhľadom na to, že prieskumu sa zúčastnili vo veľkej miere vysokoškolsky vzdelaní občania, nepovažujeme tento výsledok za dostatočný. Účastníci prieskumu, ktorí na začiatku dotazníku odhadli svoje finančné vedomosti a zručnosti ako veľmi nízke boli modifikovaní na číslo 1. Kategórii pomerne nízke bolo pridelené číslo 2, priemerné číslo 3, pomerne dobré číslo 4 a veľmi dobré číslo 5. Najviac respondentov ohodnotilo svoje finančné vedomosti a zručnosti ako priemerné (28,9 %) a najmenej ako veľmi nízke (5,9 %). Rovnaký počet opýtaných (23,7 %) odhadlo svoje vedomosti ako pomerne dobré alebo veľmi dobré. V ďalších častiach budeme analyzovať, či sa respondenti ohodnotili správne a či existuje vzťah medzi ich hodnotením a prípravou na dôchodok.

Ako sme spomínali na začiatku tejto kapitoly, prieskumu sa zúčastnilo 152 respondentov, ktorí boli rozdelení na 3 vekové kategórie. Pre ďalšiu analýzu v programe SPSS sme aj túto premennú museli modifikovať. Respondentom vo veku 18 - 25 rokov bolo pridelené číslo 1, vo veku 26 - 35 rokov číslo 2 a vo veku 36 - 50 rokov číslo 3. Ako ukazuje rozptyl, účastníci prieskumu boli rovnomerne rozdelení do všetkých troch vekových kategórií. Poslednou analyzovanou socioekonomickou premennou je vzdelanie. Respondentom s najvyšším ukončeným vzdelaním základným bolo pridelené číslo 1, respondenti so stredoškolským vzdelaním majú číslo 2 a s vysokoškolským vzdelaním číslo 3. Väčšina respondentov má ukončené vysokoškolské vzdelanie (54,6 %), ukončené základné vzdelanie majú len 2 % respondentov. Rozptyl je u vzdelania preto nižší ako u ostatných premenných.

3.1.2 Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR

Prvou hypotézou, ktorú budeme testovať je vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia vedomostí a zručností respondentov. Ako sme uviedli na začiatku kapitoly, očakávame, že existuje silný vzťah medzi týmito dvoma ordinálnymi premennými. Zároveň predpokladáme, že časť účastníkov prieskumu v Českej republike nedokáže správne ohodnotiť úroveň svojich vedomostí. Túto hypotézu čiastočne potvrdzuje tabuľka číslo 5. Ako vidíme, 88,9 %

respondentov, ktorí odhadli svoje finančné vedomosti a zručnosti ako veľmi nízke alebo pomerne nízke, skutočne odpovedali správne iba na 1 - 2 otázky. Iba 11,1 % respondentov v tejto kategórii podhodnotilo svoje vedomosti a v skutočnosti dosiahlo vysokú finančnú gramotnosť. Najväčšiu tendenciu podceňiť alebo nadhodnotiť svoje vedomosti mala skupina respondentov, ktorá ohodnotila svoje vedomosti ako priemerné. Podhodnotilo sa až 25 % opýtaných a nadhodnotilo 31,8 %. Zároveň polovica skupiny, ktorá ohodnotila svoje vedomosti za pomerne dobré v skutočnosti dosiahla nižšie skóre. Väčšina respondentov v skupine s najvyššou sebaistotou ohľadom financií dosiahla skutočne vysokú finančnú gramotnosť, no nadhodnotilo sa až 30,6 % respondentov. Z výsledkov prieskumu vyplýva, že veľká časť českej populácie dokáže správne ohodnotiť svoje finančné vedomosti, no istá časť populácie sa skutočne v tejto oblasti nadhodnocuje alebo podhodnocuje.

Tabuľka 5: Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR

		Finančná gramotnosť			Celkom
		Nízka finančná gramotnosť	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	Vysoká finančná gramotnosť	
Vlastné hodnotenie respondenta	Veľmi nízke	88,90%		11,10%	100,00%
	Pomerne nízke	88,90%	7,40%	3,70%	100,00%
	Priemerné	31,80%	43,20%	25,00%	100,00%
	Pomerne dobré	22,20%	27,80%	50,00%	100,00%
	Veľmi dobré	5,60%	25,00%	69,40%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Vzťah medzi finančnou gramotnosťou a vlastným hodnotením respondentov môžeme overiť na základe testu chí-kvadrát o závislosti premenných, ktorý na základe porovnania empirických a očakávaných počtov odpovedí testuje, či jedna premenná závisí na druhej. Ako vidíme v tabuľke číslo 6, hodnota Pearsonovho chí-kvadrátu je 72,688 pri štatistickej významnosti 0,0000. Tento test teda potvrdil určitý vzťah medzi analyzovanými premennými, čím sa potvrdila prvá hypotéza.

Tabuľka 6: Chí-kvadrát test fin. gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	72,688 ^a	8	0,0000
Likelihood Ratio	77,679	8	0,0000
Linear-by-Linear Association	53,764	1	0,0000
N of Valid Cases	152		

^a 3 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,37.

Zdroj: vlastné spracovanie

Na to, aby sme zistili aký silný vzťah existuje medzi týmito dvoma premennými, je potrebné použiť koeficienty Kendallovo tau b, Kendallovo tau c, Goodmanovo-Kruskalovo gama a Spearmanovu koreláciu. Všetky tieto koeficienty môžu nadobúdať hodnoty od -1 ; 1 , pričom vzťah medzi ordinálnymi premennými je tým väčší, čím viac sa absolútna hodnota koeficientov blíži k jednej. Ako vidíme v tabuľke číslo 7, tieto koeficienty nadobúdajú hodnoty od 0,53 do 0,702 pri štatistickej významnosti 0,000. To potvrdzuje pomerne silný vzťah medzi finančnou gramotnosťou a vlastným hodnotením respondentov.

Tabuľka 7: Koeficienty závislosti finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR

Symmetric Measures					
		Value	Asymptotic Standard Error ^a	Approximate Tb	Approximate Significance
Ordinal by Ordinal	Kendall's tau-b	0,530	0,052	10,045	0,000
	Kendall's tau-c	0,566	0,056	10,045	0,000
	Gamma	0,702	0,061	10,045	0,000
	Spearman Correlation	0,600	0,057	9,197	,000 ^c
Interval by Interval	Pearson's R	0,597	0,057	9,107	,000 ^c
N of Valid Cases		152			

^a Not assuming the null hypothesis.

^b Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

^c Based on normal approximation.

Zdroj: vlastné spracovanie

3.1.3 Závislosť finančnej gramotnosti, vlastného hodnotenia a dopytu po dôchodkových produktoch v ČR

V nasledujúcej časti budeme testovať hypotézu o závislosti finančnej gramotnosti a dopytu českého obyvateľstva po šiestich dôchodkových produktoch: štátnom dôchodku, vlastných úsporách v banke alebo v hotovosti, III. pilieri, podpore rodinných príslušníkov, investičnom životnom poistení a iných zdrojoch financovania. Ako sme uviedli na začiatku kapitoly, predpokladáme, že sporitelia s vyššou finančnou gramotnosťou sa menej spoliehajú na štátne dôchodkové dávky a častejšie vytvárajú vlastné úspory v banke alebo v hotovosti, využívajú tretí pilier, alebo sa pripravujú na dôchodok prostredníctvom iných zdrojov financovania. Preto sme sa prieskume pýtali respondentov, prostredníctvom ktorých produktov sa pripravujú na dôchodok. Ďalej sme zisťovali či tieto produkty aktuálne využívajú, plánujú si ich zabezpečiť v budúcnosti, alebo ich nemajú a ani neplánujú.

Výsledky nášho prieskumu zobrazuje tabuľka číslo 8. Môžeme si všimnúť, že medzi účastníkmi prieskumu, ktorí sa nespoliehajú na štátne dôchodkové dávky a neplánujú ich v budúcnosti poberať prevládajú respondenti s vysokou finančnou gramotnosťou. Spomedzi respondentov, ktorí už v súčasnosti majú vytvorené nejaké úspory na dôchodok v hotovosti alebo v banke,

alebo majú iné zdroje financovania dôchodku, je taktiež najpočetnejšia kategória gramotnejších respondentov. Sporitelia s nízkou finančnou gramotnosťou majú väčšiu tendenciu spoliehať sa na rodinných príslušníkov a menej využívajú tretí pilier a iné zdroje financovania. Záujem o investičné životné poistenie je relatívne rovnomerne rozložený medzi všetky skupiny gramotnosti. To môže súvisieť so skutočnosťou, že tento produkt bol v minulosti odporúčaný ako výhodný a kúpilo si ho množstvo zodpovedných a finančne vzdelaných občanov. Dnes je známe, že investičné životné poistenie nie je pre väčšinu občanov efektívnym spôsobom prípravy na dôchodok, ale zrušiť zmluvný vzťah s poisťovňou je veľmi nákladné. Preto tento produkt v súčasnosti využívajú ľudia s vyššou aj nižšou finančnou gramotnosťou.

Tabuľka 8: Vzťah finančnej gramotnosti a dôchodkových produktov v ČR

Dôchodkové produkty		Finančná gramotnosť			Celkom
		Nízka finančná gramotnosť	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	Vysoká finančná gramotnosť	
Štátny dôchodok/dávky	Mám	11,10%	22,20%	66,70%	100,00%
	Plánujem	41,90%	26,60%	31,50%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	15,80%	26,30%	57,90%	100,00%
Vlastné úspory v banke/hotovosť	Mám	20,00%	27,10%	52,90%	100,00%
	Plánujem	25,00%	34,10%	40,90%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	81,60%	15,80%	2,60%	100,00%
III. pilier	Mám	26,40%	30,20%	43,40%	100,00%
	Plánujem	20,00%	36,70%	43,30%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	52,20%	18,80%	29,00%	100,00%
Podpora rodinných príslušníkov	Mám	50,00%	33,30%	16,70%	100,00%
	Plánujem	44,40%	18,50%	37,00%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	34,50%	27,70%	37,80%	100,00%
Investičné životné poistenie	Mám	42,00%	26,00%	32,00%	100,00%
	Plánujem	45,00%	25,00%	30,00%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	31,70%	26,80%	41,50%	100,00%
Iné zdroje	Mám	11,80%	35,30%	52,90%	100,00%
	Plánujem	11,40%	27,30%	61,40%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	53,80%	24,20%	22,00%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Potom čo sme si zhrnuli výsledky prieskumu môžeme skúmať, či skutočne existuje vzťah medzi finančnou gramotnosťou a prípravou respondentov na dôchodok. Keďže sú dôchodkové produkty nominálnymi premennými, budeme túto hypotézu testovať prostredníctvom chí-kvadrát testu závislosti a testu Cramerovho V. Ako môžeme vidieť v tabuľke číslo 9, hodnota Pearsonovho chí-kvadrátu je u vzťahu finančnej gramotnosti a štátnych dôchodkových dávok 10,274 pri hladine významnosti menšej ako 5 %. To potvrdzuje existenciu vzťahu medzi týmito premennými. Hodnota Cramerovho V určuje silu závislosti dvoch nominálnych premenných a môže nadobúdať hodnoty od <0 ; 1 >. Čím viac sa blíži táto hodnota k jednej, tým silnejší je vzťah medzi premennými. Hodnota Cramerovho V 0,184 teda znamená, že existuje istý vzťah medzi štátnymi dávkami a finančnou gramotnosťou, ale je veľmi slabý. Môže to súvisieť s tým,

že dôchodkové dávky sú dostupné pre veľkú časť populácie, ktorá sa väčším či menším spôsobom na tieto dávky spolieha.

Tabuľka 9: Závislosť finančnej gramotnosti na dopyte po dôchodkových produktoch v ČR

Dôchodkové produkty	Pearson Chi-Square		Cramer's V	
	Value	Asymptotic Significance (2-sided)	Value	Approximate Significance
Štátny dôchodok/dávky	10,274	0,036	0,184	0,036
Vlastné úspory v banke/hotovosť	13,382	0,010	0,210	0,010
III. pilier	47,478	0,000	0,395	0,000
Podpora rodinných príslušníkov	2,410	0,661	0,089	0,661
Investičné životné poistenie	2,380	0,666	0,088	0,666
Iné zdroje	32,325	0,000	0,326	0,000

Zdroj: vlastné spracovanie

Pearsonov chí-kvadrát test taktiež potvrdzuje vzťah medzi finančnou gramotnosťou a zabezpečovaním sa na dôchodok prostredníctvom vytvárania vlastných úspor v banke alebo v hotovosti, III. piliera a iných zdrojov financovania. Závislosť medzi týmito premennými je podľa Cramerovho V silnejšia ako to bolo v prípade štátnych dávok. Môžeme teda prijať hypotézu o tom, že finančne gramotnejší občania sa častejšie pripravujú na starobu prostredníctvom vlastných úspor, III. piliera a iných zdrojov. Vzťah medzi finančnou gramotnosťou a podporou rodinných príslušníkov nie je štatisticky významný. Na istú dávku pomoci zo strany príbuzných sa v ČR spoliehajú viac aj menej gramotní občania. Rovnako je to aj u investičného životného poistenia, ktoré ako sme spomínali bolo v minulosti obľúbené u širokej verejnosti. Keďže sa potvrdilo, že finančne gramotnejší občania sa zodpovednejšie pripravujú na dôchodkový vek, odporúčame vláde a ostatným verejným činiteľom zvýšiť povedomie o finančnom vzdelávaní širokej verejnosti.

Súčasťou druhej hypotézy je aj predpoklad, že vlastné hodnotenie respondentov ohľadom finančných vedomostí a zručností ovplyvňuje prípravu občanom na dôchodok minimálne rovnako ako ich skutočne dosahovaná úroveň finančnej gramotnosti. Túto hypotézu môžeme potvrdiť na základe výsledkov chí-kvadrát testu a testu Cramerovho V, ktoré zobrazuje tabuľka číslo 10. Chí-kvadrát test nepotvrdil vzťah medzi vlastným hodnotením respondentov, štátnymi dôchodkovými dávkami a podporou rodinných príslušníkov. Podľa tohto testu ale u ostatných premenných vzťah existuje. Dokonca bola potvrdená závislosť medzi hodnotením respondentov a investičným životným poistením a test Cramerovho V ukázal ešte väčšiu závislosť u III. piliera a iných zdrojov financovania dôchodku. Tento výsledok potvrdzuje výskum Andersona a Bakera (2015) o vplyve sebadôvery respondentov na finančnom trhu a prípravou na dôchodok.

Tabuľka 10: Závislosť vlastného hodnotenia respondentov na dopyte po produktoch dôchodkového veku v ČR

Dôchodkové produkty	Pearson Chi-Square		Cramer's V	
	Value	Asymptotic Significance (2-sided)	Value	Approximate Significance
Štátny dôchodok/dávky	13,893	0,085	0,214	0,085
Vlastné úspory v banke/hotovosť	53,929	0,000	0,421	0,000
III. pilier	33,667	0,000	0,333	0,000
Podpora rodinných príslušníkov	6,708	0,568	0,149	0,568
Investičné životné poistenie	21,338	0,006	0,265	0,006
Iné zdroje	48,889	0,000	0,401	0,000

Zdroj: vlastné spracovanie

3.1.4 Vplyv socioekonomických premenných na finančnú gramotnosť v ČR

Na záver analýzy českého prieskumu finančnej gramotnosti budeme testovať závislosť finančnej gramotnosti na troch socioekonomických premenných - vzdelaní, veku a pohlaví respondentov. Na začiatku kapitoly sme stanovili 3 hypotézy súvisiace s týmito premennými. Prvou z nich je predpoklad, že obyvateľstvo s vysokoškolským vzdelaním dosiahne vyššiu úroveň finančnej gramotnosti ako zvyšok populácie. Tento predpoklad skutočne potvrdzuje tabuľka číslo 11. Môžeme si všimnúť, že 48,2 % respondentov s vysokoškolským vzdelaním dosiahlo najvyššie skóre finančnej gramotnosti a iba 24,1 % respondentov nízku finančnú gramotnosť. Respondenti s najvyšším ukončeným vzdelaním stredoškolským mali výrazne horšie výsledky, až 50 % z nich dosiahlo najnižšiu úroveň finančnej gramotnosti.

Tabuľka 11: Vzťah finančnej gramotnosti a vzdelania, veku a pohlavia respondentov v ČR

		Finančná gramotnosť			Celkom
		Nízka finančná gramotnosť	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	Vysoká finančná gramotnosť	
Vzdelanie	Základné vzdelanie	100,00%			100,00%
	Stredoškolské vzdelanie	50,00%	25,80%	24,20%	100,00%
	Vysokoškolské vzdelanie	24,10%	27,70%	48,20%	100,00%
Vek	18 - 25 rokov	40,30%	25,80%	33,90%	100,00%
	26 - 35 rokov	21,70%	28,30%	50,00%	100,00%
	36 - 50 rokov	47,70%	25,00%	27,30%	100,00%
Pohlavie	Muž	35,10%	27,00%	37,80%	100,00%
	Žena	38,50%	25,60%	35,90%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Ďalšou hypotézou, ktorú budeme testovať je predpoklad, že v Českej republike dosiahnu respondenti vo veku 18 až 35 rokov vyššie skóre finančnej gramotnosti ako 36 až 50 roční respondenti. Aj tento predpoklad potvrdzuje tabuľka číslo 11. Vysokú finančnú gramotnosť dosiahlo v Českej republike 33,9 % respondentov do 25 rokov a až 50 % respondentov vo veku 26 až 35 rokov. Naopak, do tejto kategórie sa zaradilo len 27,3 % ľudí nad 36 rokov. Na tomto

výsledku sa mohla prejavíť výuka predmetu o finančnom vzdelávaní na základných a stredných školách, ktorá je povinná od roku 2013. Medzi respondentmi už teda mohli byť občania, ktorí touto výukou prešli. Výsledky ale ukazujú veľký priestor na zlepšenie, keďže 40,3 % mladých dospelých odpovedalo správne iba na 1 - 2 otázky. Najhoršie sa umiestnili najstarší respondenti, iba menšia tretina z nich dosiahla najvyššiu úroveň finančnej gramotnosti. Dôvodom tohto nevyhovujúceho výsledku môže byť fakt, že iba 24,1 % respondentov z tejto kategórie má ukončené vysokoškolské vzdelanie. Výsledky finančnej gramotnosti českej populácie teda skôr ovplyvňuje úroveň vzdelania ako vek a s tým súvisiace skúsenosti na pracovnom a finančnom trhu.

Tabuľka 12: Vzťah vzdelania a veku respondentov v ČR

		Vek			Celkom
		18 - 25 rokov	26 - 35 rokov	36 - 50 rokov	
Vzdelanie	Základné vzdelanie	66,70%		33,30%	100,00%
	Stredoškolské vzdelanie	39,40%	25,80%	34,80%	100,00%
	Vysokoškolské vzdelanie	41,00%	34,90%	24,10%	100,00%
Celkom		40,80%	30,30%	28,90%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Poslednou hypotézou týkajúcou sa socioekonomických premenných je predpoklad, že ženy dosiahnu horšie skóre ako muži. Toto očakávanie sa ale na vzorke českých účastníkov prieskumu nepotvrdilo, muži a ženy získali porovnateľné skóre. Aj tento výsledok môže súvisieť s faktom, že väčšina respondentov má ukončené vysokoškolské vzdelanie.

Na záver ešte overíme vzťah všetkých troch socioekonomických premenných a finančnej gramotnosti prostredníctvom chí-kvadrát testu a Spearmanovej korelácie, ktoré zobrazuje tabuľka číslo 13. Ako vidíme, hodnota Pearsonovho chí-kvadrát testu je u vzdelania 17,720, pri hladine významnosti 0,001. Môžeme teda prijať hypotézu ktorá tvrdí, že vysokoškolsky vzdelaní občania dosahujú vyššiu úroveň finančnej gramotnosti. Hladina významnosti u premenných vek a pohlavie je nižšia ako 0,05, tieto premenné teda nemajú vplyv na finančnú gramotnosť českých respondentov.

Tabuľka 13: Chí-kvadrát test finančnej gramotnosti a vzdelania v ČR

Dôchodkové produkty	Pearson Chi-Square		Spearman Correlation	
	Value	Asymptotic Significance (2-sided)	Value	Approximate Significance
Vzdelanie	17,720	0,001	0,320	0,000
Vek	7,972	0,093	x	x
Pohlavie	0,181	0,914	x	x

Zdroj: vlastné spracovanie

3.2 Analýza finančnej gramotnosti a prípravy na dôchodok slovenskej populácie

Pri analyzovaní vzťahu finančnej gramotnosti v závislosti na dopyte po produktoch dôchodkového veku sa nezameriavame výlučne na českú populáciu, ale túto závislosť hodnotíme aj na Slovensku. Keďže žiadna zo slovenských finančných alebo vládnych inštitúcií nezverejňuje (v rozsahu potrebnom pre ďalšiu analýzu) údaje o finančnej gramotnosti a zabezpečovaní sa na starobu, realizovali sme na Slovensku podobný prieskum ako v Českej republike. Zber dát prebiehal v rovnakom období od 27.03.2018 do 17.04.2018 formou dotazníku, ktorý sa šírila prostredníctvom sociálnych sietí a emailu medzi priateľov a príbuzných. Tohto prieskumu sa zúčastnilo 161 respondentov, ktorí boli rovnako ako v predchádzajúcom prípade rozdelení do troch vekových kategórií. Pre lepšiu porovnateľnosť výsledkov prieskumu v oboch krajinách boli otázky slovenskej verzie dotazníku takmer totožné s českou. Jedinou výnimkou bola otázka týkajúca sa dopytu po dôchodkových produktoch. Na Slovensku majú občania možnosť využiť produkt starobného dôchodkového sporenia, preto bol tento produkt zaradený v prieskume medzi ostatné alternatívy prípravy na starobu. Kompletná verzia dotazníku je súčasťou prílohy číslo 3.

3.2.1 Analyzované premenné v SR

Predtým ako začneme testovať vzťahy medzi finančnou gramotnosťou a dôchodkovými produktmi si v skratke prostredníctvom deskriptívnej štatistiky predstavíme všetky analyzované premenné. Absolútny počet, relatívny počet (%) a kumulatívny počet (%) jednotlivých premenných zobrazuje tabuľka v prílohe číslo 4. Aj slovenskej verzii prieskumu sa zúčastnilo o niečo viac žien ako mužov, ale ako znázorňuje normalizovaný nominálny rozptyl v tabuľke číslo 14, ich pomer bol takmer identický. Väčšinu respondentov (60,9%) tvorili zamestnaní občania, ktorí už majú možnosť pripravovať sa na svoju starobu pomocou niektorého z produktov. Svoje zastúpenie mali aj študenti (26,7 %), SZČO (6,8 %) a ekonomicky neaktívni občania (5,6 %).

Tabuľka 14: Modus a rozptyl nominálnych premenných v SR

Nominálne premenné	Pohlavie	Ekonomická aktivita	Štátny dôchodok/dávky	Vlastné úspory v banke/hotovosť	II. Pilier	III. pilier	Podpora rodinných príslušníkov	Investičné životné poistenie	Iné zdroje
N	161	161	161	161	161	161	161	161	161
Modus	2	1	2	2	3	3	3	3	3
Variačný pomer	0,4783	0,3913	0,1180	0,5217	0,6087	0,3354	0,3727	0,4658	0,3540
Normalizovaný nominálny rozptyl	0,9981	0,7334	0,3219	0,8863	0,9907	0,7483	0,7865	0,8971	0,7777

Zdroj: vlastné spracovanie

Na Slovensku plánuje poberať štátny dôchodok takmer totožný počet (88,2 %) respondentov ako v Českej republike. Naopak vôbec sa naňho nespolieha 7,5 % opýtaných. Veľký pomer respondentov zároveň má (41 %) alebo plánuje (47,8 %) vlastné úspory v banke alebo v hotovosti. Hodnota modusu v tabuľke 14 ukazuje, že väčšina účastníkov prieskumu nemá záujem o ostatné dôchodkové produkty. Prostredníctvom II. piliera sa v súčasnosti pripravuje na dôchodok 32,9 % respondentov a v budúcnosti doňho plánuje vstúpiť ďalších 28 %. O tretí pilier prejavuje záujem ešte výrazne menšia skupina občanov, iba 13 % tento produkt má a 20,5 % ho plánuje. V porovnaní s českou populáciou sa tohto prieskumu zúčastnilo o niečo viac občanov, ktorí v minulosti uzavreli zmluvu o investičnom životnom poistení, alebo tak majú v úmysle o nejaký čas urobiť. Slovenskí občania majú väčšiu tendenciu (37,3 %) spoliehať sa v starobe na pomoc svojich blízkych a zároveň v menšej miere (35,4 %) na iné zdroje financovania dôchodku. Svoje zastúpenie mali v prieskume všetky nominálne premenné v dostatočnej miere, preto je možné na ich základe vykonať hlbšiu analýzu vzťahov, ktoré medzi nimi existujú.

Ako sme spomínali, aj respondenti slovenského prieskumu boli rozdelení do troch vekových kategórií: 18 - 25 rokov, 26 - 35 rokov a 36 - 50 rokov. Normalizovaný ordinálny rozptyl v tabuľke číslo 15 znamená, že tieto kategórie boli zastúpené rovnomerne. To neplatí o poslednej socioekonomickej premennej, najviac respondentov bolo vysokoškolsky vzdelaných (52,2 %).

Tabuľka 15: Medián a rozptyl ordinálnych premenných v SR

Ordinálne premenné	Vek	Vzdelanie	Vlastné hodnotenie respondenta	Finančná gramotnosť
N	161	161	161	161
Median	2	3	3	2
Normalizovaný ordinálny rozptyl	0,8953	0,5363	0,5489	0,8983

Zdroj: vlastné spracovanie

Aj na Slovensku svoje finančné vedomosti a zručnosti odhadli na začiatku dotazníku respondenti najčastejšie ako priemerné (34,2 %). Zvyšok populácie sa ohodnotil skôr pozitívne (40,4 %) ako negatívne (25,4 %). Napriek tomu Slováci priemerne odpovedali správne iba na tri zo šiestich otázok, týkajúcich sa finančných vedomostí. Najviac ľudí (42,9 %) odpovedalo správne iba na 1 - 2 otázky a dosiahlo nízku úroveň finančnej gramotnosti. Pomerne dobrú a vysokú finančnú gramotnosť dosiahol rovnaký počet opýtaných (28,6 %). Podľa výsledkov prieskumu až 71,4 % slovenskej populácie dokázalo odpovedať správne maximálne na štyri zo

šiestich otázok. Vzhľadom k tomu, že bola väčšina respondentov vysokoškolsky vzdelaná, nepovažujeme tento počet za vyhovujúci. Slovenskí občania majú značné nedostatky vo finančných oblastiach, vládne a finančné inštitúcie by sa preto mali vo väčšej miere zamerať na zlepšenie tohto stavu a poskytnúť širokej verejnosti dostatok možností finančného vzdelávania.

3.2.2 Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR

Pri analýze českej populácie sa potvrdila hypotéza o vzťahu finančnej gramotnosti a subjektívneho hodnotenia finančných vedomostí a zručností respondentov. Ako sme uviedli na začiatku kapitoly, rovnaký výsledok očakávame aj v prípade slovenských občanov. Zároveň predpokladáme, že značná časť populácie nedokáže správne odhadnúť svoje vedomosti. Výsledky vlastného hodnotenia a skutočne dosiahnutej finančnej gramotnosti sú zobrazené v tabuľke číslo 16, pričom najpočetnejšie odpovede sú pre lepšiu viditeľnosť ohraničené hrubou čiarou.

Tabuľka 16: Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR

		Finančná gramotnosť			Celkom
		Nízka finančná gramotnosť	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	Vysoká finančná gramotnosť	
Vlastné hodnotenie respondenta	Veľmi nízke	66,70%	33,30%		100,00%
	Pomerne nízke	89,50%	7,90%	2,60%	100,00%
	Priemerné	49,10%	40,00%	10,90%	100,00%
	Pomerne dobré	10,60%	34,00%	55,30%	100,00%
	Veľmi dobré	5,60%	22,20%	72,20%	100,00%

Zdroj: vlastné hodnotenie

Môžeme si všimnúť, že 66,7 % respondentov, ktorí odhadli svoje finančné vedomosti a zručnosti ako veľmi nízke, skutočne odpovedalo správne iba na 1 - 2 otázky a až 33,3 % z nich svoje vedomosti podcenilo. Naopak, najväčšiu tendenciu nadhodnotiť svoje vedomosti mala skupina respondentov, ktorá ohodnotila svoje vedomosti ako priemerné. Až 49,1 % z nich v skutočnosti dosiahlo nižšie skóre. Aj veľká časť skupiny s vysokou sebadôverou ohľadne svojich finančných znalostí získala v prieskume nižšiu úroveň finančnej gramotnosti, ako by sa dalo čakať. Z kategórie ľudí, ktorí sa ohodnotili v sledovanej oblasti ako pomerne dobrí, sa nadhodnotilo 44,6 % respondentov a nadhodnotilo sa aj 27,8 % ľudí s najvyššou úrovňou sebadôvery. Z výsledkov prieskumu teda vyplýva, že väčšina slovenskej populácie dokáže správne odhadnúť svoje finančné vedomosti, no zároveň sa skutočne pomerne veľká časť v tejto oblasti nadhodnocuje alebo podhodnocuje. Slováci mali pritom sklon skôr k nadhodnocovaniu svojich vedomostí.

Rovnako ako v predchádzajúcej časti, aj tentoraz budeme najskôr testovať vzťah medzi finančnou gramotnosťou a vlastným hodnotením respondentov prostredníctvom testu chí-kvadrát o závislosti premenných. Ako vidíme v tabuľke číslo 17, hodnota Pearsonovho chí-kvadrátu je 85,947 pri najvyššej možnej štatistickej významnosti 0,0000. Tento test teda potvrdil určitý vzťah medzi analyzovanými premennými, aj napriek sklonu slovenskej populácie nadhodnocovať svoje znalosti. Tým sa aj v prípade slovenských respondentov potvrdila prvá hypotéza.

Tabuľka 17: Chí-kvadrát test finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	85,947 ^a	8	0,000
Likelihood Ratio	94,27	8	0,000
Linear-by-Linear Association	68,839	1	0,000
N of Valid Cases	161		

^a 3 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,86.

Zdroj: vlastné hodnotenie

Následne prostredníctvom Kendallovho tau b, Kendallovho tau c, Goodmanovho-Kruskalovho gama a Spearmanovej korelácie overíme, aký je tento vzťah silný. Ako sme spomínali, vzťah medzi ordinálnymi premennými je tým väčší, čím viac sa absolútna hodnota koeficientov blíži k jednej. Ako vidíme v tabuľke číslo 18, tieto koeficienty nadobúdajú hodnoty od 0,603 do 0,8 pri štatistickej významnosti 0,000. Z toho vyplýva, že vzťah medzi finančnou gramotnosťou a vlastným hodnotením respondentov ohľadne finančných vedomostí a zručností je veľmi silný.

Tabuľka 18: Koeficienty závislosti finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR

Symmetric Measures					
		Value	Asymptotic Standard Error ^a	Approximate Tb	Approximate Significance
Ordinal by Ordinal	Kendall's tau-b	0,603	0,044	13,449	0,000
	Kendall's tau-c	0,624	0,046	13,449	0,000
	Gamma	0,800	0,049	13,449	0,000
	Spearman Correlation	0,673	0,046	11,486	0,000 ^c
Interval by Interval	Pearson's R	0,656	0,047	10,957	0,000 ^c
N of Valid Cases		161			

^a Not assuming the null hypothesis.

^b Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

^c Based on normal approximation.

3.2.3 Závislosť finančnej gramotnosti, vlastného hodnotenia a dopytu po dôchodkových produktoch v SR

V nasledujúcej časti budeme testovať na slovenskej populácii najvýznamnejšiu hypotézu z hľadiska tejto diplomovej práce o závislosti finančnej gramotnosti a dopytu obyvateľstva po siedmych dôchodkových produktoch: štátnom dôchodku, vlastných úsporách v banke alebo v hotovosti, II. pilieri, III. pilieri, podpore rodinných príslušníkov, investičnom životnom poistení a iných zdrojoch financovania. Očakávame, že sporitelia s vyššou finančnou gramotnosťou sa menej spoliehajú na štátne dôchodkové dávky a častejšie vytvárajú vlastné úspory v banke alebo v hotovosti, využívajú druhý a tretí pilier, alebo sa pripravujú na starobu prostredníctvom iných zdrojov financovania. Rozdelenie respondentov podľa ich úspešnosti vo finančných otázkach a ich prípravy na dôchodok zobrazuje tabuľka číslo 19.

Tabuľka 19: Vzťah finančnej gramotnosti a dôchodkových produktov v SR

Dôchodkové produkty		Finančná gramotnosť			Celkom
		Nízka finančná gramotnosť	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	Vysoká finančná gramotnosť	
Štátny dôchodok/dávky	Mám	57,10%	14,30%	28,60%	100,00%
	Plánujem	44,40%	29,60%	26,10%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	16,70%	25,00%	58,30%	100,00%
Vlastné úspory v banke/hotovosť	Mám	33,30%	34,80%	31,80%	100,00%
	Plánujem	46,80%	26,00%	27,30%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	61,10%	16,70%	22,20%	100,00%
II. pilier	Mám	26,40%	32,10%	41,50%	100,00%
	Plánujem	24,40%	40,00%	35,60%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	69,80%	17,50%	12,70%	100,00%
III. pilier	Mám	23,80%	33,30%	42,90%	100,00%
	Plánujem	18,20%	36,40%	45,50%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	54,20%	25,20%	20,60%	100,00%
Podpora rodinných príslušníkov	Mám	47,10%	23,50%	29,40%	100,00%
	Plánujem	53,50%	30,20%	16,30%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	37,60%	28,70%	33,70%	100,00%
Investičné životné poistenie	Mám	55,60%	28,90%	15,60%	100,00%
	Plánujem	69,00%	24,10%	6,90%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	26,70%	30,20%	43,00%	100,00%
Iné zdroje	Mám	4,20%	45,80%	50,00%	100,00%
	Plánujem	15,20%	36,40%	48,50%	100,00%
	Nemám ani neplánujem	60,60%	22,10%	17,30%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Ako vidíme, medzi účastníkmi prieskumu, ktorí sa nespoliehajú na štátne dôchodkové dávky a neplánujú ich v budúcnosti poberať prevládajú respondenti (58,3 %) s vysokou finančnou gramotnosťou. Naopak u respondentov, ktorí nemajú a ani neplánujú nejaké úspory na dôchodok v hotovosti alebo v banke, II. pilier a III. pilier, je najpočetnejšia kategória

s najnižšou úrovňou finančnej gramotnosti. Táto skupina má zároveň väčšiu tendenciu spoliehať sa v starobe na pomoc rodinných príslušníkov a čo je prekvapivé, prejavuje väčší záujem o investičné životné poistenie. Tak ako sme predpokladali, prostredníctvom iných zdrojov si na starobu sporí alebo plánuje sporiť populácia s vyššou úrovňou finančnej gramotnosti.

Po stručnom zhrnutí výsledkov prieskumu sa môžeme zamerať na testovanie vzťahu medzi finančnou gramotnosťou a prípravou respondentov na dôchodok. Keďže sú dôchodkové produkty nominálnymi premennými, budeme túto hypotézu testovať prostredníctvom chí-kvadrát testu závislosti a testu Cramerovho V. Ako môžeme vidieť v tabuľke číslo 20, hodnota Pearsonovho chí-kvadrátu je u vzťahu finančnej gramotnosti a štátnych dôchodkových dávok 6,968 pri hladine významnosti väčšej ako 5 %. V prípade slovenskej populácie sa teda nepotvrdil vzťah medzi týmito premennými, aj keď je v tabuľke číslo 19 viditeľné, že ľudia s vyššou gramotnosťou sa na štátne dávky spoliehajú menej. Výsledok testu chí-kvadrát ale dáva zmysel vzhľadom na fakt, že väčšina populácie bude mať v budúcnosti bez ohľadu na úroveň finančnej gramotnosti možnosť poberať štátne dôchodkové dávky a túto možnosť aj využije.

Tabuľka 20: Závislosť finančnej gramotnosti na dopyte po dôchodkových produktoch v SR

Dôchodkové produkty	Pearson Chi-Square		Cramer's V	
	Value	Asymptotic Significance (2-sided)	Value	Approximate Significance
Štátny dôchodok/dávky	6,968	0,138	0,147	0,138
Vlastné úspory v banke/hotovosť	5,597	0,231	0,132	0,231
II. Pilier	32,043	0,000	0,315	0,000
III. pilier	18,162	0,001	0,237	0,001
Podpora rodinných príslušníkov	5,238	0,264	0,128	0,264
Investičné životné poistenie	25,524	0,000	0,282	0,000
Iné zdroje	39,69	0,000	0,351	0,000

Zdroj: vlastné spracovanie

Pomerne prekvapivý je výsledok testovania vzťahu medzi finančnou gramotnosťou a vytváraním úspor v hotovosti alebo na bankovom účte slovenskej populácie. Tento vzťah podľa testu chí-kvadrát nevyšiel štatisticky významný. Dôvodov pritom môže byť viacero. U respondentov, ktorí nemajú a ani neplánujú žiadne úspory na dôchodok v hotovosti alebo v banke síce prevažujú ľudia s najnižšou úrovňou finančnej gramotnosti, avšak tí respondenti, ktorí už nejaké úspory majú sú zastúpení v každej kategórii finančnej gramotnosti. Ďalším dôvodom môže byť skutočnosť, že tvorba úspor na dôchodok prostredníctvom hotovosti alebo

bankového účtu nie je veľmi realizačne náročná a tento spôsob preto môžu preferovať aj menej gramotní občania. Z rovnakého dôvodu je pravdepodobne štatisticky nevýznamný aj vzťah medzi finančnou gramotnosťou a spoliehaním sa na pomoc rodinných príslušníkov. Aj prostredníctvom tejto formy sa v dôchodku plánujú zabezpečiť všetky skupiny respondentov, ich finančné vedomosti pritom nezohrávajú veľkú rolu.

Omnoho viditeľnejší rozdiel medzi jednotlivými kategóriami gramotnosti môžeme pozorovať u zložitejších produktov, ako sú druhý pilier, tretí pilier, investičné životné poistenie a iné zdroje financovania. Ako môžeme vidieť, Pearsonov chí-kvadrát test potvrdzuje vzťah práve medzi týmito produktmi, všetky pri štatistickej významnosti menšej alebo rovnej 0,01. Intenzitu týchto vzťahov nominálnych premenných určuje hodnota Cramerovho V, ktorá čím viac sa blíži k jednej, tým silnejší je vzťah medzi premennými. Najsilnejší vzťah v hodnote 0,351 dosiahla finančná gramotnosť v závislosti na iných zdrojoch financovania dôchodku, o niečo slabšie sú vzťahy u zvyšných troch premenných. Prekvapivým výsledkom je investičné životné poistenie, ktoré má takisto slabšiu závislosť s finančnou gramotnosťou. U respondentov, ktorí uzavreli (55,6 %) alebo plánujú v budúcnosti (69 %) uzavrieť zmluvu o investičnom životnom poistení totiž prevažujú občania s nízkou mierou finančnej gramotnosti. Táto časť populácie ešte nemusela zachytiť najnovšie názory odborníkov o tomto produkte a preto ho môže stále považovať za efektívny spôsob zabezpečenia sa na starobu. Na základe testovania teda môžeme potvrdiť hypotézu o tom, že ľudia s vyššou finančnou gramotnosťou sa častejšie pripravujú na dôchodok prostredníctvom II. piliera, tretieho piliera a iných vlastných zdrojov. Zároveň sa nepotvrdila hypotéza o vlastných úsporách v hotovosti, alebo v banke a bol dokázaný vzťah medzi finančnou gramotnosťou a investičným životným poistením.

Časť druhej hypotézy tvorí predpoklad, že subjektívne hodnotenie slovenských respondentov ohľadom finančných znalostí a zručností ovplyvňuje ich prípravu na dôchodok minimálne v rovnakej miere ako ich skutočne dosahovaná úroveň finančnej gramotnosti. Túto časť hypotézy môžeme potvrdiť na základe výsledkov chí-kvadrát testu a testu Cramerovho V, ktoré zobrazuje tabuľka číslo 21. Chí-kvadrát test nepotvrdil vzťah iba medzi vlastným hodnotením respondentov, štátnymi dôchodkovými dávkami a podporou rodinných príslušníkov. Na rozdiel od testov s finančnou gramotnosťou ale potvrdil závislosť medzi hodnotením respondentov a vlastnými úsporami v banke alebo v hotovosti, ktoré sa so zvyšujúcim sebavedomím respondentov zväčšujú. Cramerova korelácia dokonca potvrdila ešte silnejší vzťah u II. piliera, III. piliera, investičného životného poistenia a iných zdrojov financovania dôchodku. Z výsledkov prieskumu teda vyplýva, že na prípravu na dôchodkový vek má ešte väčší vplyv

miera sebedomia slovenskej populácie, ako jej skutočné vedomosti v oblasti financií. Vzhľadom k dokázanej nízkej finančnej gramotnosti na Slovensku, by sa mali štátne aj finančné inštitúcie snažiť zmeniť tento stav prostredníctvom rôznych foriem finančného vzdelávania. Ak sa totiž ľudia cítia dostatočne vzdelane, je pre nich jednoduchšie podniknúť konkrétne kroky na finančnom trhu a zodpovedne sa pripravovať na svoju starobu.

Tabuľka 21: Závislosť vlastného hodnotenia respondentov na dopyte po dôchodkových produktoch v SR

Dôchodkové produkty	Pearson Chi-Square		Cramer's V	
	Value	Asymptotic Significance (2-sided)	Value	Approximate Significance
Štátny dôchodok/dávky	11,154	0,193	0,186	0,193
Vlastné úspory v banke/hotovosť	18,01	0,021	0,236	0,021
II. Pilier	62,984	0,000	0,420	0,000
III. pilier	44,233	0,000	0,371	0,000
Podpora rodinných príslušníkov	10,276	0,246	0,179	0,246
Investičné životné poistenie	43,907	0,000	0,37	0,000
Iné zdroje	69,517	0,000	0,465	0,000

Zdroj: vlastné spracovanie

3.2.4 Vplyv socioekonomických premenných na finančnú gramotnosť v SR

Na záver analýzy slovenskej populácie a jej finančnej gramotnosti vyhodnotíme, ktoré kategórie občanov dosahujú najlepšie a ktoré najhoršie výsledky. Záverečné zistenia môžu pomôcť určiť, na koho by sa najviac mali verejné inštitúcie zamerať zo svojou ponukou finančného vzdelávania. Budeme preto testovať závislosť finančnej gramotnosti na troch socioekonomických premenných - vzdelaní, veku a pohlaví respondentov. Na začiatku kapitoly sme stanovili viacero hypotéz, ktoré súvisia s ďalšou analýzou. Prvou z nich je očakávanie, že občania s vysokoškolským vzdelaním dosiahnu vyššiu úroveň finančnej gramotnosti ako zvyšok respondentov. Tento predpoklad skutočne potvrdzujú výsledky prieskumu, ktoré zobrazuje tabuľka číslo 22. Môžeme si všimnúť, že zatiaľ čo 42,9 % respondentov s vysokoškolským vzdelaním dosiahlo najvyššie skóre finančnej gramotnosti, iba 21,4 % respondentov s vyšším vzdelaním dosiahlo nízku finančnú gramotnosť. Respondenti, ktorí majú najvyššie ukončené stredoškolské vzdelanie, mali výrazne horšie výsledky. Nízku úroveň finančnej gramotnosti dosiahlo 64,9 % stredoškolsky vzdelaných respondentov a iba 13,5 % dosiahlo najvyššiu úroveň.

Tabuľka 22: Vzťah finančnej gramotnosti a socioekonomických premenných v SR

		Finančná gramotnosť			Celkom
		Nízka finančná gramotnosť	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	Vysoká finančná gramotnosť	
Vzdelanie	Základné vzdelanie	100,00%			100,00%
	Stredoškolské vzdelanie	64,90%	21,60%	13,50%	100,00%
	Vysokoškolské vzdelanie	21,40%	35,70%	42,90%	100,00%
Vek	18 - 25 rokov	46,40%	23,20%	30,40%	100,00%
	26 - 35 rokov	23,10%	42,30%	34,60%	100,00%
	36 - 50 rokov	58,50%	20,80%	20,80%	100,00%
Pohlavie	Muž	45,50%	24,70%	29,90%	100,00%
	Žena	40,50%	32,10%	27,40%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Ďalšou hypotézou, ktorú budeme testovať v súvislosti so socioekonomickými premennými je predpoklad, že v prieskume realizovanom na Slovensku dosiahli najvyššie skóre finančnej gramotnosti respondenti vo veku 26 až 35 rokov. Tento predpoklad skutočne potvrdzuje tabuľka číslo 22. Vysokú finančnú gramotnosť dosiahlo v Českej republike 34,6 % respondentov vo veku 26 až 35 rokov a iba 23,1 % z nich malo nízku finančnú gramotnosť. Naopak nízku finančnú gramotnosť dosiahlo 46,4 % mladých dospelých vo veku 18 až 35 rokov a až 58,5 % ľudí nad 36 rokov. Podľa týchto výsledkov by sa teda programy finančného vzdelávania mali zamerať hlavne na mladú generáciu, ktorá ešte len vstupuje na pracovný trh a starších dospelých, ktorí ako prví spomedzi všetkých respondentov vstúpia do dôchodkového veku. Odporúčame taktiež zlepšiť finančné vzdelávanie na základných a stredných školách tak, aby mladí dospelí boli lepšie pripravení na všetky výzvy a rozhodnutia na finančnom trhu, ktoré na nich čakajú.

Posledná hypotéza, ktorú budeme testovať sa týka finančnej gramotnosti mužov a žien. Predpokladáme pritom, že muži dosiahnu o niečo lepšiu úroveň finančnej gramotnosti. Rozdiely, ktoré znázorňuje tabuľka číslo 22 však nie sú vysoké. Kým najvyššiu úroveň finančnej gramotnosti dosahuje 29,9 % mužov, u žien je to len o niečo menšie množstvo (27,4 %). Čo sa týka nízkej finančnej gramotnosti, pomer je tam opačný a vyššie zastúpenie tam majú muži.

Na záver ešte overíme vzťah všetkých troch socioekonomických premenných a finančnej gramotnosti prostredníctvom chí-kvadrát testu a Spearmanovej korelácie, ktoré sú zobrazené v poslednej tabuľke číslo 23. Ako môžeme vidieť, hodnota Pearsonovho chí-kvadrát testu je u vzdelania 35,986, pri najvyššej možnej hladine významnosti. Môžeme teda prijať hypotézu

ktorá tvrdí, že vysokoškolsky vzdelaní občania dosahujú vyššiu úroveň finančnej gramotnosti. Aj hladina významnosti u chí-kvadrát testu premennej vek potvrdzuje určitý vzťah s finančnou gramotnosťou a Spearmanova korelácia naznačuje, že by sa malo jednať o negatívnu koreláciu. So stúpajúcim vekom občanom by sa mala finančná gramotnosť zhoršovať. Tento test ale nevyšiel štatisticky významný, rovnako ako test u premennej pohlavie. Najvyšší vplyv na finančnú gramotnosť slovenskej populácie má teda rozhodne stupeň najvyššie dosiahnutého vzdelania respondentov.

Tabuľka 23: Chí-kvadrát test a Spearmanova korelácia finančnej gramotnosti a socioekonomických premenných v SR

	Pearson Chi-Square		Spearman Correlation	
	Value	Asymptotic Significance (2-sided)	Value	Approximate Significance
Dôchodkové produkty				
Vzdelanie	35,986	0,000	0,461	0,000
Vek	14,93	0,005	-0,102	0,191
Pohlavie	1,104	0,576	x	x

Zdroj: vlastné spracovanie

3.3 Porovnanie výsledkov prieskumu v ČR a na Slovensku

Poslednou hypotézou, ktorou sa budeme zaoberať je predpoklad o tom, že respondenti českého prieskumu dosiahnu vyššiu úroveň finančnej gramotnosti ako respondenti slovenského prieskumu. Výsledky meraní finančnej gramotnosti u 15-ročných študentov organizovaných OECD ukazujú, že českí žiaci majú výrazne vyššie vedomosti v tejto oblasti ako slovenskí. Preto je možné očakávať rovnaký výsledok aj v prípade dospeléj populácie. Vzhľadom k tomu, že českí študenti základných a stredných škôl povinne absolvujú predmet finančného vzdelávania predpokladáme, že českí mladí dospelí dosiahnu lepšie skóre ako slovenskí, čo sa odzrkadlí aj v celkových výsledkoch za všetky vekové kategórie. Keďže zber dát prebiehal v oboch krajinách rovnakým spôsobom a zúčastnil sa ho podobný počet účastníkov s podobnými socioekonomickými charakteristikami, môžeme porovnať nielen výsledky finančnej gramotnosti, ale aj vplyv všetkých premenných, ktoré sme v diplomovej práci analyzovali.

Účastníci prieskumu v oboch krajinách odpovedali na šesť totožných otázok týkajúcich sa finančného trhu. Vzhľadom k tomu, že väčšina respondentov má ukončené vysokoškolské vzdelanie, považujeme ich úspešnosť za pomerne nízku. Českí respondenti odpovedali priemerne správne na 3,3 otázok a slovenskí respondenti iba na 3 otázky. Na základe odpovedí

sme respondentov rozdelili do troch skupín finančnej gramotnosti. Rozdiely medzi oboma krajinami sa ukazujú aj v rozložení jednotlivých účastníkov do týchto skupín. Kým v Česku dosiahlo vysokú úroveň finančnej gramotnosti 36,8 % respondentov, na Slovensku iba 28,6 %. Zároveň až 42,9 % účastníkov slovenského prieskumu odpovedalo správne maximálne na 2 zo šiestich otázok, v Českej republike bol tento pomer nižší (36,8 %). Tieto výsledky teda potvrdzujú hypotézu o lepšej finančnej gramotnosti českej dospeléj populácie.

Z troch testovaných socioekonomických premenných potvrdil test chí-kvadrátu v oboch krajinách iba vzťah medzi vzdelaním a finančnou gramotnosťou. Ľudia s vysokoškolským vzdelaním dosiahli lepšie výsledky ako zvyšok populácie. V Českej republike získali najvyššie skóre občania vo veku 18 až 35 rokov, až 47,7 % respondentov vo veku 36 až 50 rokov odpovedalo správne iba na jednu alebo dve otázky. V Slovenskej republike táto veková kategória dosiahla ešte horšie výsledky a nízku úroveň finančnej gramotnosti získalo až 58,5 %. Nízky počet správnych odpovedí mali zároveň aj slovenskí mladí dospelí vo veku 18 až 25 rokov (46,4 %). Tento výsledok môžeme pripisovať nedostatočnému finančnému vzdelávaniu na slovenských základných a stredných školách. Podľa výsledkov prieskumu PISA síce do roku 2013 prešlo nejakou formou finančnej výchovy 85 % žiakov, čo bolo najviac spomedzi zúčastnených krajín, ale finančné vzdelávanie nie je na slovenských školách povinné vo forme samostatného predmetu. Túto oblasť väčšina škôl iba zaradiť do osnovy niektorého z iných predmetov. Povinný predmet finančného vzdelávania by pritom po vzore Českej republiky mohol zvýšiť finančnú gramotnosť študentov a mladých dospelých, ktorí by následne lepšie rozumeli fungovaniu finančného trhu a boli pripravení prijímať efektívne rozhodnutia aj ohľadom prípravy na dôchodok. Napriek záverom viacerých zahraničných prieskumov sa ani v jednej z analyzovaných krajín nepotvrdila hypotéza o tom, že ženy sú menej finančne gramotné ako muži. Príčinou tohto výsledku môže byť vzorka účastníkov prieskumu, ktorí boli väčšinou vysokoškolsky vzdelaní, pričom práve vzdelanie najviac ovplyvnilo úroveň finančnej gramotnosti respondentov.

Väčšina respondentov v oboch krajinách na začiatku dotazníku správne ohodnotila úroveň svojich finančných vedomostí a zručností. Účastníci prieskumu, ktorí odhadli svoje poznatky ako nízke alebo pomerne nízke, skutočne dosiahli nízku úroveň finančnej gramotnosti. Najviac sa v subjektívnom hodnotení zmýlila kategória, ktorá svoje znalosti ohodnotila ako priemerné a pomerne dobré. Slovenskí respondenti mali pritom tendenciu skôr nadhodnocovať svoje vedomosti ako podhodnocovať. Veľmi silný vzťah medzi finančnou gramotnosťou a vlastným

hodnotením respondentov potvrdili aj testy Kendallovho tau b, Kendallovho tau c, Goodmanovho-Kruskalovho gama a Spearmanovej korelácie.

Najdôležitejšia hypotéza, ktorú sme na základe výsledkov prieskumu testovali, bola hypotéza o vzťahu finančnej gramotnosti a siedmych dôchodkových produktov: štátneho dôchodku, vlastných úspor v banke alebo v hotovosti, II. piliera (iba na Slovensku), III. piliera, podpory rodinných príslušníkov, investičného životného poistenia a iných zdrojov financovania dôchodku. Predpokladali sme, že ľudia s vyššou finančnou gramotnosťou sa pri príprave na dôchodkový vek nespoliehajú výlučne na štátne dávky a častejšie si vytvárajú vlastné úspory v banke alebo v hotovosti, prostredníctvom II. alebo III. piliera, či iných vlastných zdrojov financovania. V Českej republike bol na základe testu Cramerovho V dokázaný slabý vzťah finančnej gramotnosti, štátneho dôchodku a vytvárania vlastných úspor v hotovosti alebo na bankovom účte a silnejšia závislosť s tretím pilierom a inými zdrojmi respondentov. Na Slovensku sa nepotvrdil vzťah so štátnymi dôchodkovými dávkami a dokonca ani vytváraním vlastných úspor v hotovosti a v banke. Tento výsledok je ale prijateľný z hľadiska toho, že tieto vzťahy boli v Českej republike vyhodnotené ako slabé a tieto produkty považujeme za jednoducho prístupné pre všetky skupiny obyvateľstva. Na Slovensku bol dokázaný vzťah s II. pilierom, III. pilierom, inými zdrojmi financovania respondentov a dokonca aj s investičným životným poistením.

Súčasťou poslednej hypotézy bol aj predpoklad, že subjektívne hodnotenie respondentov ohľadom finančných znalostí a zručností ovplyvňuje ich prípravu na dôchodok minimálne v rovnakej miere ako ich skutočne dosahovaná úroveň finančnej gramotnosti. Aj táto časť hypotézy bola v oboch krajinách potvrdená prostredníctvom chí-kvadrát testu a testu Cramerovho V. Tieto testy potvrdili existenciu vzťahov medzi týmito premennými, pričom vo väčšine prípadov boli tieto vzťahy ešte silnejšie ako v prípade premennej finančnej gramotnosti. Výsledky prieskumu v Českej republike a Slovenskej republike teda súhlasia s výskumom Andersona a Bakera (2015), podľa ktorého ľudia s vyššou sebadôverou na finančnom trhu považujú prípravu na dôchodok za pomerne jednoduchú záležitosť a tým pádom si skutočne vytvárajú dostatočné úspory. Naopak respondenti považujúci sporenie na dôchodok za zložité, často ani nezačnú podnikat' prvotné kroky. Sebaistota je teda kľúčovým hnacím motorom dôslednej prípravy na dôchodok. Štátne a finančné inštitúcie by tomu mali prispôbiť kurzy finančného vzdelávania, kde by odporúčali hlavne jednoduché finančné produkty, ktoré spotrebiteľov neodradia od ďalších krokov.

Záver

Na tému finančnej gramotnosti sa v súvislosti s prípravou obyvateľstva na dôchodok realizovalo prevažne v zahraničí v poslednom období viacero výskumov. Záujem o túto tému rástol zo zvyšujúcimi sa zmenami demografickej krivky, ktoré komplikujú fungovanie priebežného systému financovania penzijných systémov. Príčinou starnúceho obyvateľstva je pritom nízka pôrodnosť a zvyšujúci sa priemerný vek dožitia obyvateľstva. V reakcii na tieto demografické zmeny prešli penzijné systémy väčšiny krajín v posledných desaťročiach výraznými reformami, ktoré podstatne zmenili ich štruktúru a spôsob fungovania. Tieto reformy zvýšili počet produktov, prostredníctvom ktorých sa občania môžu aktívne pripravovať na dôchodkový vek. Ak sa však majú občania pri svojej príprave na starobu správať zodpovedne a efektívne, musia mať dostatok vedomostí a zručností o fungovaní finančného trhu a dostatočné informácie o všetkých dôchodkových produktoch. S rastúcim množstvom dôchodkových produktov teda zároveň rastie význam finančnej gramotnosti.

Cieľom tejto diplomovej práce bolo prepojiť práve tému finančnej gramotnosti s dopytom po produktoch dôchodkového veku. Zameriavali sme sa pritom na českú a slovenskú populáciu a týchto sedem dôchodkových produktov: štátne dôchodkové dávky, vlastné úspory v hotovosti alebo v banke, II. pilier, III. pilier, podpora rodinných príslušníkov, investičné životné poistenie a iné zdroje, prostredníctvom ktorých občania financujú svoju starobu. Občania s dobrou úrovňou finančných vedomostí by mali byť schopní vyhodnotiť, ktoré z týchto produktov sú najvýhodnejšie a v ideálnom prípade kombinovať pri svojej príprave na dôchodok viacero produktov. Hlavným cieľom práce bolo zistiť, či existuje závislosť medzi finančnou gramotnosťou a vyššie vymenovanými dôchodkovými produktmi a aké sú tieto vzťahy silné.

Vzhľadom k tomu, že bola diplomová práca zameraná na slovenskú a českú populáciu, v prvej kapitole boli podrobne popísané penzijné systémy Českej republiky a Slovenskej republiky. Zamerali sme sa pritom hlavne na štátny priebežný systém financovania, druhý a tretí pilier a investičné životné poistenie, pričom sme neostali iba pri charakteristike týchto produktov, ale na základe údajov štátnych a finančných inštitúcií sme popísali vývoj dopytu obyvateľstva po týchto produktoch v poslednom období. Druhá kapitola bola venovaná problematike finančnej gramotnosti, kde boli popísané viaceré zahraničné výskumy, ktoré potvrdzujú jej vzťah s prípravou jednotlivcov na dôchodok. Na túto tému sme sa pozreli aj z hľadiska behaviorálnej ekonómie, subjektívneho hodnotenia občanov ohľadne finančných vedomostí, rôznych vekových kategórií, ale aj rozdielov vo finančnej gramotnosti mužov a žien. Zároveň boli v druhej kapitole popísané štandardy finančného vzdelávania v Českej republike a na

Slovensku a výsledky prieskumov finančnej gramotnosti svetovej, slovenskej a českej populácie v poslednom období.

Vzhľadom k tomu, že výsledné správy týchto prieskumov neobsahujú dostatočne podrobné údaje o úrovni finančnej gramotnosti a príprave ich obyvateľstva na dôchodok, realizovali sme medzi českou a slovenskou populáciou vlastný prieskum. Na základe jeho výsledkov sme v záverečnej kapitole analyzovali vzťahy medzi finančnou gramotnosťou, dôchodkovými produktmi, subjektívnym hodnotením respondentov a socioekonomickými premennými. Výsledky prieskumu ukázali, že úroveň finančnej gramotnosti je v týchto dvoch hodnotených krajinách na nízkej úrovni. Občania Českej republiky pritom dosiahli o niečo lepšie skóre ako slovenskí občania. Spomedzi socioekonomických premenných sa na základe testovania potvrdil vzťah medzi finančnou gramotnosťou a úrovňou dosiahnutého vzdelania. V oboch krajinách dosiahli ľudia s vysokoškolským vzdelaním lepšie výsledky ako zvyšok respondentov.

Najdôležitejšia testovaná hypotéza bola hypotéza o vzťahu finančnej gramotnosti a siedmych dôchodkových produktov: štátneho dôchodku, vlastných úspor v banke alebo v hotovosti, II. piliera (iba na Slovensku), III. piliera, podpory rodinných príslušníkov, investičného životného poistenia a iných zdrojov financovania dôchodku. Predpokladali sme, že ľudia s vyššou finančnou gramotnosťou sa pri svojej príprave na starobu nespoliehajú výlučne na štátne dávky a častejšie si vytvárajú vlastné úspory v banke alebo v hotovosti, prostredníctvom II. alebo III. piliera, či iných vlastných zdrojov financovania.

V Českej republike bol na základe testu Cramerovho V dokázaný slabý vzťah finančnej gramotnosti, štátneho dôchodku a vytvárania vlastných úspor v hotovosti alebo na bankovom účte a silnejšia závislosť s tretím pilierom a inými zdrojmi financovania respondentov. Na Slovensku sa síce nepotvrdil vzťah so štátnymi dôchodkovými dávkami a s vytváraním vlastných úspor v hotovosti alebo v banke, ale tento výsledok považujeme za porovnateľný s Českou republikou, kde tam bol dokázaný iba slabý vzťah medzi týmito premennými. Dôvodom slabého alebo žiadneho vzťahu medzi týmito premennými môže byť skutočnosť, že tvorba úspor na dôchodok prostredníctvom hotovosti alebo bankového účtu nie je veľmi realizačne náročná a tento spôsob preto môžu preferovať aj menej gramotní občania. Z rovnakého dôvodu je pravdepodobne štatisticky nevýznamný aj vzťah medzi finančnou gramotnosťou a spoliehaním sa na pomoc rodinných príslušníkov. Na túto pomoc sa v dôchodku spoliehajú občania zo všetkých kategórií, ich finančné vedomosti pritom

nezohrávajú veľkú rolu. Štatisticky významný sa ukázal byť na Slovensku vzťah s II. pilierom, III. pilierom, inými zdrojmi financovania respondentov a dokonca aj s investičným životným poistením. U zložitejších produktov sa teda v oboch krajinách potvrdil vzťah s finančnými vedomosťami, prostredníctvom týchto produktov sa pripravujú na starobu prevažne finančne gramotní občania. Výnimkou je investičné životné poistenie, ktoré v oboch krajinách využívajú o niečo častejšie ľudia s nízkou finančnou gramotnosťou. Táto časť populácie ešte nemusela zachytiť najnovšie názory odborníkov o tomto produkte a preto ho môže stále považovať za efektívny spôsob zabezpečenia sa na starobu.

V diplomovej práci sme sa zároveň pokúsili dokázať, že subjektívne hodnotenie respondentov ohľadom finančných znalostí a zručností ovplyvňuje ich prípravu na dôchodok minimálne v rovnakej miere ako ich skutočne dosahovaná úroveň finančnej gramotnosti. Aj táto hypotéza bola v oboch krajinách potvrdená prostredníctvom chí-kvadrát testu a testu Cramerovho V, pričom vo väčšine prípadov boli vzťahy medzi týmito premennými ešte silnejšie ako v prípade finančnej gramotnosti. Výsledky prieskumu v Českej republike a Slovenskej republike teda súhlasia s výskumom Andersona a Bakera (2015), podľa ktorého ľudia s vyššou sebadôverou na finančnom trhu považujú prípravu na dôchodok za pomerne jednoduchú záležitosť a tým pádom si skutočne vytvárajú dostatočné úspory. Naopak respondenti, ktorí považujú dôchodkové produkty za zložité, často ani nezačnú podnikať prvotné kroky. Sebaistota je teda kľúčovým hnacím motorom dôslednej prípravy na dôchodok. Štátne a finančné inštitúcie by tomu mali prispôsobiť kurzy finančného vzdelávania, kde by sa odporúčali hlavne jednoduché finančné produkty, ktoré spotrebiteľov neodradia od ďalších krokov a zabezpečia im dostatok finančných prostriedkov na dôstojné prežitie dôchodkového veku.

Zoznam použitej literatúry

ANDERSON, Anders, BAKER, Forest, ROBINSON, T. David, 2015. *PRECAUTIONARY SAVINGS, RETIREMENT PLANNING AND MISPERCEPTIONS OF FINANCIAL LITERACY* [online]. [cit. 14.03.2018]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w21356>

APS ČR, 2013-2017. *Čtvrtletní výsledky* [online]. Asociace penzijních společností ČR, [cit. 02.04.2018]. Dostupné z: <http://www.apfcr.cz/ctvrtletni-vysledky/>

APS ČR, 2018. *Doplňkové penzijní spoření* [online]. Asociace penzijních společností ČR, [cit. 13.01.2018]. Dostupné z: <http://www.apfcr.cz/doplňkove-penzijni-sporeni/>

APS ČR, 2017. *Grafy* [online]. Asociace penzijních společností ČR, [cit. 14.01.2018]. Dostupné z: <http://www.apfcr.cz/grafy/>

BORKOVIČOVÁ, Veronika, 2015. Označovanie a propagácia poistných produktov. *Poistné rozhlady* [online]. 2015/3 [cit. 06.03.2018]. ISSN 1335-1044. Dostupné z: https://www.slaspo.sk/casopis_poistne_rozhlady

ČAP, 2015. *Výroční zpráva 2015* [online]. Česká asociace pojišťoven, [cit. 19.02.2018]. Dostupné z: <http://www.cap.cz/o-nas/vyrocní-zpravy>

ČAP, 2016. *Výroční zpráva 2016* [online]. Česká asociace pojišťoven, [cit. 19.02.2018]. Dostupné z: <http://www.cap.cz/o-nas/vyrocní-zpravy>

ČAP, 2017. *Investiční životní pojištění* [online]. Česká asociace pojišťoven, [cit. 11.02.2018]. Dostupné z: <http://www.cap.cz/vse-o-pojisteni/pojisteni-osob/investicni-zp>

ČSSZ, 2017. *Výdaje na důchody* [online]. Česká správa sociálního zabezpečení, [cit. 17.03.2018]. Dostupné z: <https://data.cssz.cz/web/otevrena-data/-/vydaje-na-duchody-v-cr>

ČŠI, 2014. *Mezinárodní šetření PISA 2012: Finanční gramotnost patnáctiletých žáků* [online]. Česká školní inspekce, [cit. 15.03.2018]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Ceska-skolni-inspekce-zverejnuje-zpravu-z-setreni>

DAŇHEL, Jaroslav, Ducháčková, Eva, 2017. Zamyšlení: Vstane životní pojištění z mrtvých? *Pojistný obzor* [online]. 2017/2 [cit. 27.02.2018]. ISSN 2464-7381. Dostupné z: <http://www.pojistnyobzor.cz/archiv>

HASLER, Andrea, LUSARDI, Annamaria, 2017. *The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective* [online]. [cit. 21.03.2018] Dostupné z: <http://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

HOVORKA, Jiří, 2018. Důchodový věk má nová pravidla. Strop na 65 letech je dopředu zralý na odstřel. *Měsíc.cz* [online]. 08.01.2018 [cit. 07.02.2018]. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/clanky/duchodovy-vek-ma-nova-pravidla-strop-na-65-letech-je-dopredu-zrally-na-odstrel/>

KB PS, 2016. *Co je transformovaný fond* [online]. KB Penzijní společnost, a.s., [cit. 25.01.2018]. Dostupné z: <https://www.kbps.cz/o-kb-ps/>

KROČÁK, Ladislav, 2018. Ladislav Kročák: Počet registrací pojišťovacích zprostředkovatelů dosahuje téměř 180 000. *Pojistný obzor* [online]. 2018/1 [cit. 04.03.2018]. ISSN 2464-7381. Dostupné z: <https://www.pojistnyobzor.cz/archiv>

LEFREVRE, Anne-Francoise, CHAPMAN, Michael, 2017. *Behavioural economics and financial consumer protection* [online]. Paris: OECD Publishing, [cit. 12.03.2018]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/0c8685b2-en>

LUSARDI, Annamaria et al., 2014. *VISUAL TOOLS AND NARRATIVES: NEW WAYS TO IMPROVE FINANCIAL LITERACY* [online]. [cit. 11.03.2018]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w20229.pdf>

LUSARDI, Annamaria, MICHAUD, Pierre-Carl, MITCHELL, S. Olivia, 2013. *OPTIMAL FINANCIAL KNOWLEDGE AND WEALTH INEQUALITY* [online]. [cit. 14.03.2018]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w18669.pdf>

LUSARDI, Annamaria, MITCHELL, S. Olivia, 2007. Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education. *Business Economics* [online]. 42/1 [cit. 20.03.2018]. ISSN 0007666X. Dostupné z: https://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/Financial_Literacy.pdf

LUSARDI, Annamaria, MITCHELL, S. Olivia, 2009. *How Ordinary Consumers Make Complex Economic Decisions: Financial Literacy and Retirement Readiness* [online]. [cit. 18.03.2018]. Dostupné z: <https://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/LusardiMitchellOrdinaryConsumers.pdf>

MALTON, Charlotte, CLARKSON, Tom, 2017. *Young Adults and Money Management: behaviours, attitudes and useful rules of thumb* [online]. [cit. 24.03.2018]. Dostupné z: <http://britainthinks.com/news/young-adults-and-money-management-a-report-for-the-money-advice-service>

MAREŠ, Petr, RABUŠIC, Ladislav, SOUKUP, Petr, 2015. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. 499 s. ISBN 978-80-210-6362-4.

MIKLOŠ, Ivan, 2005. *KNIHA REFORIEM*. Ako si Slovensko získalo medzinárodné uznanie v ekonomickej oblasti [online]. UPMS.sk [cit. 19.02.2018]. Dostupné z: <http://www.upms.sk/sk/kniznica/ivan-miklos-kniha-reforiem-2005/>

MF ČR, 2007. *Standardy finanční gramotnosti* [online]. Ministerstvo financí ČR, [cit. 10.03.2018]. Dostupné z: <https://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/financni-vzdelavani-na-skolach>

MF ČR, 2010. *Finanční vzdělávání na školách* [online]. Ministerstvo financí ČR, [cit. 10.03.2018]. Dostupné z: <https://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/financni-vzdelavani-na-skolach>

MF ČR, 2010. *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Ministerstvo financí ČR, [cit. 12.03.2018]. Dostupné z: <https://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/strategicke-dokumenty#narodni-strategie>

MF ČR, 2015. *Výsledky měření úrovně finanční gramotnosti dospělé populace České republiky 2015* [online]. Ministerstvo financí ČR, [cit. 24.03.2018]. Dostupné z: <https://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti/2015/mereni-urovne-financni-gramotnosti-2784>

MF ČR, 2016. *II. pilíř - Důchodové spoření (ukončení)* [online]. Ministerstvo financí ČR, [cit. 12.12.2017]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/informacni-systemy/dotinfo>

MF ČR, 2016. *Reforma penzijního systému ČR 2013-2015* [online]. Ministerstvo financí ČR, [cit. 18.01.2018]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/soukromy-sektor/soukrome-penzijni-systemy/reforma-penzijniho-systemu-cr-2013-2015>

MPSV ČR, 2017. *Obecná informace k zákonu o důchodovém pojištění* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, [cit. 05.12.2017]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/617>

MPSV ČR, 2018. *Starobní důchody* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, [cit. 14.03.2018]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/618>

MPSVR SR, 2017. *I. pilier – dôchodkové poistenie* [online]. Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR, [cit. 03.02.2018]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/i-pilier-dochodkove-poistenie/>

MPSVR SR, 2017. *II. pilier v číslach* [online]. Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR, [citované 2018-01-06]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/ii-pilier-starobne-dochodkove-sporenie/zhodnotenie-majetku/>

MPSVR SR, 2017. *III. pilier - doplnkové dôchodkové sporenie* [online]. Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR, [cit. 10.01.2018]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/iii-pilier-doplňkove-dochodkove-sporenie/>

MPSVR SR, 2017. *III. pilier v číslach* [online]. Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR, [citované 2018-01-12]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/iii-pilier-doplňkove-dochodkove-sporenie/zhodnotenie-majetku/>

MŠVVaŠ SR, 2014. *Metodika pre zapracovanie a aplikáciu tém finančnej gramotnosti do školských vzdelávacích programov základných škôl a stredných škôl* [online]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, [cit. 10.03.2018]. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/metodika-financnej-gramotnosti/>

MŠVVaŠ SR, 2017. *Národný štandard finančnej gramotnosti verzia 1.2* [online]. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, [cit. 10.03.2018]. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/17597-sk/narodny-standard-financnej-gramotnosti/>

MUSÍLEK, Petr, 2011. *Trhy cenných papírů*. 2. vyd. Praha: Ekopress. 520 s. ISBN 978-80-86929-70-5.

NBS, 2006 - 2017. *Analýza slovenského finančného sektora* [online]. Národná banka Slovenska, [cit. 08.01.2018]. Dostupné z: <https://www.nbs.sk/sk/publikacie/analyzy-slovenskeho-financneho-sektora>

NÚCEM, 2017. *Prvé výsledky medzinárodného výskumu 15-ročných žiakov z oblasti tímového riešenia problémov z pohľadu Slovenska* [online]. Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, [cit. 21.03.2018]. Dostupné z: http://www.nucem.sk/sk/medzinarodne_merania#4/publikacie

OECD, 2016. *OECD/INFE INTERNATIONAL SURVEY OF ADULT FINANCIAL LITERACY COMPETENCIES* [online]. Paris: OECD Publishing, [cit. 12.03.2018]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/oecd-infe-survey-adult-financial-literacy-competencies.htm>

OECD, 2016. *OECD Pensions Outlook 2016* [online]. Paris: OECD Publishing, [cit. 12.12.2017]. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/pens_outlook-2016-en

OECD, 2017. *Pensions at a Glance 2017*. OECD and G20 Indicators [online]. Paris: OECD Publishing, [cit. 02.02.2018]. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en

OECD, 2017. *PISA 2015 Results (Volume IV): Students financial literacy* [online]. Paris: OECD Publishing, [cit. 04.03.2018]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264270282-en>

SBA, 2007. *FINANČNÁ GRAMOTNOSŤ SLOVENSKEHO SPOTREBITEĽA* [online]. Slovenská banková asociácia, [cit. 25.03.2018]. Dostupné z: <http://www.sbaonline.sk/sk/presscentrum/aktuality/financna-gramotnost-na-slovensku-2007.html>

SLASPO, 2009 - 2016. *Agregované údaje SLASPO do roku 2016* [online]. Slovenská asociácia poisťovní, [cit. 17.01.2018]. Dostupné z: <https://www.slaspo.sk/20836>

SLASPO, 2017. *Ročná správa 2017* [online]. Slovenská asociácia poisťovní, [cit. 05.01.2018]. Dostupné z: <https://www.slaspo.sk/rocne-spravy>

Sociálna poisťovňa, 2017. *Predčasný starobný dôchodok* [online]. Sociálna poisťovňa, [cit. 22.02.2018]. Dostupné z: <https://www.socpoist.sk/starobny-dochodok/1286s>

Sociálna poisťovňa, 2017. *Starobný dôchodok* [online]. Sociálna poisťovňa, [cit. 22.02.2018]. Dostupné z: <https://www.socpoist.sk/starobny-dochodok/1286s>

Sociálna poisťovňa, 2018. *Kumulatívne výdavky na dôchodkové dávky* [online]. Sociálna poisťovňa, [citované 2018-02-21]. Dostupné z: http://www.socpoist.sk/kumulativne-vydavky-na-dochodkove-davky/1645s?set_subframe=> a <https://www.kurzy-online.sk/makroekonomika/hdp/>

STRNAD, Jakub, 2016. Allianz jako první pojišťovna končí s problémovým investičním životním pojištěním, zneužívali ho nepoctiví prodejci. *IHNED.cz* [online]. 27.10.2016 [cit. 19.02.2018]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65493450-allianz-jako-prvni-pojistovna-konci-s-problemovym-investicnim-zivotnim-pojistenim>

Monika TRÖSTER, Monika, BOWIEN-JANSEN, Beate, 2016. *Financial literacy – much more than just arithmetic* [online]. [cit. 02.03.2018]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/epale/en/blog/financial-literacy-much-more-just-arithmetic>

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. In: *Sbírka zákonů ČR*. 04.08.1995. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155>

Zákon č. 426/2011 Sb., o důchodovém spoření. In: *Sbírka zákonů ČR*. 28.12.2011. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-426>

Zoznam grafov, tabuliek a príloh

Zoznam grafov

Graf 1: Miera podpory v starobe v krajinách OECD v rokoch 1950, 2015 a predikcia do roku 2075.....	13
Graf 2: Verejné výdavky na starobný dôchodok v Českej republike v rokoch 2008 - 2016.....	16
Graf 3: Penzijné spoločnosti ČR a objem ich spravovaných prostriedkov v roku 2017 (v mil. Kč).....	19
Graf 4: Vývoj počtu účastníkov penzijných/transformovaných fondov a účastníckych fondov v ČR v rokoch 1995-2017.....	20
Graf 5: Vývoj objemu spravovaných prostriedkov vo fondoch III. piliera v rokoch 1995 - 2017 v ČR (v mil. Kč).....	20
Graf 6: Predpísané poistné IŽP v ČR v rokoch 2007 - 2016.....	22
Graf 7: Verejné výdavky na starobný a predčasný starobný dôchodok na Slovensku v rokoch 2005 až 2017	25
Graf 8: Dôchodkové správcovské spoločnosti a objem ich spravovaných prostriedkov v roku 2016 na Slovensku	26
Graf 9: Objem spravovaných prostriedkov a počet účastníkov druhého piliera na Slovensku v rokoch 2005 - 2016.....	28
Graf 10: Doplnkové dôchodkové spoločnosti a objem spravovaných prostriedkov v roku 2017 na Slovensku (v mil. Eur).....	30
Graf 11: Objem spravovaných prostriedkov a počet účastníkov tretieho piliera na Slovensku v rokoch 2006 - 2016.....	30
Graf 12: Predpísané poistné IŽP na Slovensku v rokoch 2008 - 2015.....	32

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1: Vek potrebný pre vznik nároku na starobný dôchodok v ČR za roky 1950 až 1971	14
Tabuľka 2: Počet účastníkov II. piliera a ich nasporené prostriedky v ČR v rokoch 2013 - 2015.....	17
Tabuľka 3: Modus a rozptyl nominálnych premenných v ČR.....	54
Tabuľka 4: Medián a rozptyl ordinálnych premenných v ČR.....	55
Tabuľka 5: Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR.....	57
Tabuľka 6: Chí-kvadrát test finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR.....	57
Tabuľka 7: Koefficienty závislosti finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v ČR.....	58
Tabuľka 8: Vzťah finančnej gramotnosti a dôchodkových produktov v ČR.....	59
Tabuľka 9: Závislosť finančnej gramotnosti na dopyte po dôchodkových produktoch v ČR.....	60
Tabuľka 10: Závislosť vlastného hodnotenia respondentov na dopyte po produktoch dôchodkového veku v ČR	61

Tabuľka 11: Vzťah finančnej gramotnosti a vzdelania, veku a pohlavia respondentov v ČR.....	61
Tabuľka 12: Vzťah vzdelania a veku respondentov v ČR.....	62
Tabuľka 13: Chí-kvadrát test finančnej gramotnosti a vzdelania v ČR	62
Tabuľka 14: Modus a rozptyl nominálnych premenných v SR.....	63
Tabuľka 15: Medián a rozptyl ordinálnych premenných v SR	64
Tabuľka 16: Vzťah finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR.....	65
Tabuľka 17: Chí-kvadrát test finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR.....	66
Tabuľka 18: Koeficienty závislosti finančnej gramotnosti a vlastného hodnotenia respondentov v SR.....	66
Tabuľka 19: Vzťah finančnej gramotnosti a dôchodkových produktov v SR.....	67
Tabuľka 20: Závislosť finančnej gramotnosti na dopyte po dôchodkových produktoch v SR.....	68
Tabuľka 21: Závislosť vlastného hodnotenia respondentov na dopyte po dôchodkových produktoch v SR.....	70
Tabuľka 22: Vzťah finančnej gramotnosti a socioekonomických premenných v SR.....	71
Tabuľka 23: Chí-kvadrát test a Spearmanova korelácia finančnej gramotnosti a socioekonomických premenných v SR.....	72

Zoznam príloh

Príloha 1: Dotazník realizovaný v Českej republike	85
Príloha 2: Početnosť analyzovaných premenných v ČR	88
Príloha 3: Dotazník realizovaný v Slovenskej republike.....	89
Príloha 4: Početnosť analyzovaných premenných na Slovensku	92

Príloha

Príloha 1: Dotazník realizovaný v Českej republike

Finanční gramotnost a důchodové zabezpečení

Vážený respondent/respondentka,

som študentkou ekonómie na Vysokej škole ekonomickej v Prahe a pracujem na diplomovej práci s názvom „Závislost finanční gramotnosti a poptávky po produktech zabezpečujících třetí věk“. Jej hlavným cieľom je zistiť úroveň finančnej gramotnosti populácie vo veku od 18 do 50 rokov so zameraním na dôchodkové zabezpečenie. Chcela by som Vás požiadať o vyplnenie tohto dotazníka a o uvedenie pravdivých a vlastných odpovedí.

Za ochotu a za Váš čas strávený vyplňaním dotazníka vopred ďakujem.

Nina Figurová

* Povinné

1. Jak byste ohodnotili své finanční znalosti a dovednosti v porovnání s ostatními obyvateli ČR? *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Velmi dobré
- ☐ Poměrně dobré
- ☐ Průměrné
- ☐ Poměrně nízké
- ☐ Velmi nízké

2. Předpokládejme, že uložíte 100 Kč na spořicí účet s garantovanou úrokovou sazbou 2 % p.a. Na tomto účtu neprovedete žádné platby ani výběry. Jaký bude zůstatek na konci roku po připsání úroku? (Nezohledňuje se daň ani poplatky.) *

3. Předpokládejme, že uložíte 100 Kč na spořicí účet s garantovanou úrokovou sazbou 2 % p.a. Na tomto účtu neprovedete žádné platby ani výběry. Jaký bude zůstatek na konci pátého roku po připsání úroků? (Nezohledňuje se daň ani poplatky.) *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Více než 110 Kč
- ☐ Přesně 110 Kč
- ☐ Méně než 110 Kč
- ☐ Nemožné určit na základě těchto údajů
- ☐ Nevím

4. Jaká je aktuální míra inflace v ČR? *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Do 1 %
- ☐ Od 1 % do 3 %
- ☐ Od 3 % do 5 %
- ☐ Od 5 % do 10 %
- ☐ Více než 10 %
- ☐ Nevím

5. Představte si, že úroková míra na Vašem spořicí účtu je 1% a inflace je 2%. Po jednom roce si za vložené peníze a úroky koupíte: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Méně, než je možné koupit dnes
- ☐ Stejně jako nyní
- ☐ Více, než je možné koupit dnes
- ☐ Nevím

6. Představte si, že investujete částku 3.000 Kč. Dal/a byste za stejné období přednost výnosu 15 % z investované částky, nebo výnosu 300 Kč? *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ 15 % z investované částky
- ☐ 300 Kč
- ☐ Nevím

7. Na základě tabulky rozhodněte, jaký bude výnos penzijního fondu v roce 2018 ve srovnání s rokem 2017: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Vyšší
- ☐ Nižší
- ☐ Stejný
- ☐ Nelze rozhodnout
- ☐ Nevím

INVESTICE VO FONDOCH	
ROK	Výnos p.a.
2017	2,1
2016	2
2015	1,9
2014	1,8

8. Jako financujete nebo budete financovat své životní náklady v důchodu? *

Začiarknite všetky vyhovujúce možnosti.

	Mám	Plánuji	Nemám a ani neplánuji
Státní důchod/dávky	☐	☐	☐
Vlastní úspory v bance/hotovost	☐	☐	☐
III. pilíř	☐	☐	☐
Podpora rod. příslušníků	☐	☐	☐
Investiční životní pojištění	☐	☐	☐
Z jiných zdrojů	☐	☐	☐

9. Pohlaví: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Muž
☐ Žena

10. Věk: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ 18-25
☐ 26-35
☐ 36-50

11. Nejvyšší dosažené vzdělání: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Základní
☐ Středoškolské
☐ Vysokoškolské

12. Ekonomická aktivita: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Zaměstnanec
☐ OSVČ
☐ Student
☐ Ekonomicky neaktivní

Zdroj: vlastné spracovanie

Príloha 2: Početnosť analyzovaných premenných v ČR

Premenné		Absolútny počet	Relatívny počet (%)	Kumulatívny počet (%)
Pohlavie	Muž	74	48,7	48,7
	Žena	78	51,3	100
Vek	18 - 25 rokov	62	40,8	40,8
	26 - 35 rokov	46	30,3	71,1
	36 - 50 rokov	44	28,9	100
Vzdelanie	Základné vzdelanie	3	2	2
	Stredoškolské vzdelanie	66	43,4	45,4
	Vysokoškolské vzdelanie	83	54,6	100
Ekonomická aktivita	Zamestnanec	90	59,2	59,2
	OSVČ	8	5,3	64,5
	Študent	41	27,0	91,4
	Ekonomicky neaktívny	13	8,6	100,0
Štátny dôchodok/dávky	Mám	9	5,9	5,9
	Plánujem	124	81,6	87,5
	Nemám ani neplánujem	19	12,5	100
Vlastné úspory v banke/hotovosť	Mám	70	46,1	46,1
	Plánujem	44	28,9	75
	Nemám ani neplánujem	38	25	100
III. pilier	Mám	53	34,9	34,9
	Plánujem	30	19,7	54,6
	Nemám ani neplánujem	69	45,4	100
Podpora rodinných príslušníkov	Mám	6	3,9	3,9
	Plánujem	27	17,8	21,7
	Nemám ani neplánujem	119	78,3	100
Investičné životné poistenie	Mám	50	32,9	32,9
	Plánujem	20	13,2	46,1
	Nemám ani neplánujem	82	53,9	100
Iné zdroje	Mám	17	11,2	11,2
	Plánujem	44	28,9	40,1
	Nemám ani neplánujem	91	59,9	100
Vlastné hodnotenie respondenta	Veľmi nízke	9	5,9	5,9
	Pomerne nízke	27	17,8	23,7
	Priemerné	44	28,9	52,6
	Pomerne dobré	36	23,7	76,3
	Veľmi dobré	36	23,7	100
Finančná gramotnosť	Nízka finančná gramotnosť	56	36,8	36,8
	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	40	26,3	63,2
	Vysoká finančná gramotnosť	56	36,8	100

Zdroj: vlastné spracovanie

Finančná gramotnosť a dôchodkové zabezpečenie

Vážený respondent/respondentka,

som študentkou ekonómie na Vysokej škole ekonomickej v Prahe a pracujem na diplomovej práci s názvom „Závislosť finančnej gramotnosti a poptávky po produktech zabezpečujúcich tretí vek“. Jej hlavným cieľom je zistiť úroveň finančnej gramotnosti populácie vo veku od 18 do 50 rokov so zameraním na dôchodkové zabezpečenie. Chcela by som Vás požiadať o vyplnenie tohto dotazníka a o uvedenie pravdivých a vlastných odpovedí.

Za ochotu a za Váš čas strávený vyplňaním dotazníka vopred ďakujem.

Nina Figurová

*** Povinné**

1. Ako by ste ohodnotili svoje finančné vedomosti a zručnosti v porovnaní s ostatnými obyvateľmi SR? *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Veľmi dobré
- ☐ Pomerne dobré
- ☐ Priemerné
- ☐ Pomerné nízke
- ☐ Veľmi nízke

2. Predstavte si, že uložíte 100 € na sporiaci účet s garantovanou úrokovou sadzbou 2% p.a. Na tomto účte neprebehnú žiadne platby ani výbery. Aký bude váš zostatok na konci roku po pripísaní úroku? (Nezohľadňuje sa daň a poplatky).

3. Predstavte si, že uložíte 100 € na sporiaci účet s garantovanou úrokovou sadzbou 2% p.a. Na tomto účte neprebehnú žiadne platby ani výbery. Aký bude váš zostatok na konci piateho roku po pripísaní úroku? (Nezohľadňuje sa daň ani poplatky). *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Viac ako 110 €
- ☐ Presne 110 €
- ☐ Menej ako 110 €
- ☐ Nie je možné rozhodnúť
- ☐ Neviem

4. Aká je aktuálna miera inflácie na Slovensku? *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Do 1 %
- ☐ Od 1 % do 3 %
- ☐ Od 3 % do 5 %
- ☐ Od 5 % do 10 %
- ☐ Viac ako 10 %
- ☐ Neviem

5. Predstavte si, že úroková miera na Vašom sporiacom účte je 1% a inflácia je 2%. Po jednom roku si za vložené peniaze a úroky kúpite: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Viac ako dnes
- ☐ Rovnako ako dnes
- ☐ Menej ako dnes
- ☐ Neviem

6. Predstavte si, že investujete čiastku 3000 €. Dali by ste za rovnaké obdobie prednosť výnosu 15 % z investovanej čiastky, alebo výnosu 300 €? *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ 15 % z investovanej čiastky
- ☐ Výnos 300 €
- ☐ Neviem

7. Na základe tabuľky rozhodnite, aký bude výnos penzijného fondu v roku 2018 v porovnaní s rokom 2017: *

Označte iba jednu elipsu.

- ☐ Vyšší
- ☐ Rovnaký
- ☐ Nižší
- ☐ Nie je možné rozhodnúť

INVESTÍCIE VO FONDOCH

ROK	Výnos p.a.
2017	2,1
2016	2
2015	1,9
2014	1,8

8. Ako financujete, alebo budete financovať svoje životné náklady v dôchodku? **Začiarknite všetky vyhovujúce možnosti.*

	Mám	Plánujem	Nemám a ani neplánujem
Štátny dôchodok/dávky	☐	☐	☐
Vlastné úspory v banke/hotovosť	☐	☐	☐
II. pilier	☐	☐	☐
III. pilier	☐	☐	☐
Podpora rodinných príslušníkov	☐	☐	☐
Investičné životné poistenie	☐	☐	☐
Iné zdroje	☐	☐	☐

Pohlavie: **Označte iba jednu elipsu.*☐ Muž☐ Žena**10. Vek: ****Označte iba jednu elipsu.*☐ 18-25☐ 26-35☐ 36-50**11. Najvyššie dosiahnuté vzdelanie: ****Označte iba jednu elipsu.*☐ Základné vzdelanie☐ Stredoškolské vzdelanie☐ Vysokoškolské vzdelanie**12. Ekonomická aktivita: ****Označte iba jednu elipsu.*☐ a) Zamestnaný/á☐ b) SZČO☐ c) Študent☐ d) Nezamestnaný☐ Iné: _____

Zdroj: vlastné spracovanie

Príloha 4: Početnosť analyzovaných premenných na Slovensku

Premenné		Absolútny počet	Relatívny počet (%)	Kumulatívny počet (%)
Pohlavie	Muž	77	47,8	47,8
	Žena	84	52,2	100
Vek	18 - 25 rokov	56	34,8	34,8
	26 - 35 rokov	52	32,3	67,1
	36 - 50 rokov	53	32,9	100
Vzdelanie	Základné vzdelanie	3	1,9	1,9
	Stredoškolské vzdelanie	74	46	47,8
	Vysokoškolské vzdelanie	84	52,2	100
Ekonomická aktivita	Zamestnanec	98	60,9	60,9
	OSVČ	11	6,8	67,7
	Študent	43	26,7	94,4
	Ekonomicky neaktívny	9	5,6	100,0
Štátny dôchodok/dávky	Mám	7	4,3	4,3
	Plánujem	142	88,2	92,5
	Nemám ani neplánujem	12	7,5	100
Vlastné úspory v banke/hotovosť	Mám	66	41	41
	Plánujem	77	47,8	88,8
	Nemám ani neplánujem	18	11,2	100
II. Pilier	Mám	53	32,9	32,9
	Plánujem	45	28	60,9
	Nemám ani neplánujem	63	39,1	100
III. pilier	Mám	21	13	13
	Plánujem	33	20,5	33,5
	Nemám ani neplánujem	107	66,5	100
Podpora rodinných príslušníkov	Mám	17	10,6	10,6
	Plánujem	43	26,7	37,3
	Nemám ani neplánujem	101	62,7	100
Investičné životné poistenie	Mám	45	28	28,1
	Plánujem	29	18	46,3
	Nemám ani neplánujem	86	53,4	100
Iné zdroje	Mám	24	14,9	14,9
	Plánujem	33	20,5	35,4
	Nemám ani neplánujem	104	64,6	100
Vlastné hodnotenie respondenta	Veľmi nízke	3	1,9	1,9
	Pomerne nízke	38	23,6	25,5
	Priemerné	55	34,2	59,6
	Pomerne dobré	47	29,2	88,8
	Veľmi dobré	18	11,2	100
Finančná gramotnosť	Nízka finančná gramotnosť	69	42,9	42,9
	Pomerne dobrá finančná gramotnosť	46	28,6	71,4
	Vysoká finančná gramotnosť	46	28,6	100

Zdroj: vlastné spracovanie